

SAYI: 7 EKİM-KASIM-ARALIK 2026

TÜM AFRIKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ

TADD

AFRIKA'DAKİ OSMANLI

ZENGİBAR YOLUNDA
BİR OSMANLI ELÇİSİ:
MEHMED RÜŞDÎ EFENDİ

ENDÜLÜS'ÜN AVRUPA'DA
TÜKENİŞİ AFRIKA'DA DİRİLİŞİ
VE OSMANLILAR

KIZILDENİZ'DE
OSMANLI-PORTEKİZ MÜNASEBETİ

KAYBEDERKEN DİRENMEK:
YENİ EMPERYALİZM ÇAĞINDA OSMANLI

LÂLA FATİMA N'SOUMER:
FRANSIZ SÖMÜRGEÇİLİĞİNE KARŞI
CEZAYİRLİ KADIN SUFİ DİRENIŞİ

GÜNEY AFRIKA'DA OSMANLI
MAARİF GELENEĞİNİN KADIN ÖNCÜLERİ

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSÂ'NIN
SUDAN, HABEŞİSTAN VE SOMALİ'YE
YÖNELİK FAALİYETLERİ

BİR GÖNÜLLÜLÜK YOLCULUĞU:
TÜRKİYE'DEN AFRIKA'YA
UZANAN HİKÂYEM

GÖKYÜZÜNDEKİ KRALLIK:
LESOTHO

NİJERYA'DAN İSTANBUL'A
UZANAN OSMANLI İZLERİ:
ŞİTTA BEY CAMİİ

"Hepimizin iyilik yapmaya ihtiyacı var!"

AFRİKA

TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ (TADD) ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ
Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

SORUMLU MÜDÜR
Gökhan AYDOĞDU

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Serhat ONUR

YAYIN KURULU
Dr. Bilgehan GÜNTEKİN
Gökhan AYDOĞDU
Dr. Serhat ONUR
Doç. Dr. Yunus TURHAN
Gökhan YILMAZ

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Ahmet Emre BİLGİLİ, *Eğitim*
Prof. Dr. Ahmet KAVAS, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Elem EYRİCE TEPECİKLİOĞLU, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Enes BAYRAKLI, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Hasan Hüseyin EKER, *Tıp*
Prof. Dr. İsmail ERMAĞAN, *Uluslararası İlişkiler*
Prof. Dr. Orhan ALİMOĞLU, *Tıp*
Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, *Tarih*
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN, *Tarih*
Doç. Dr. Abdurrahim SIRADAĞ, *Uluslararası İlişkiler*
Doç. Dr. Murat YİĞİT, *Uluslararası İlişkiler*
Doç. Dr. Yunus NAMAZ, *Sinema*
Dr. Gökhan KAVAK, *Tarih*
Dr. Huriye YILDIRIM ÇINAR, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Mayada KAMAL ELDEEN, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Seniye Selcen ONUR, *Mimarlık*
Dr. Serhat ORAKÇI, *Uluslararası İlişkiler*
Dr. Zeynep OKTAY, *Arap Dili ve Edebiyatı*
İbrahim TİĞLİ, *Medya*

EDİTÖR
Gökhan YILMAZ

TASARIM VE UYGULAMA
Ayhan ŞENSOY

REKLAM
Eda NALBANT

YÖNETİM YERİ (DERGİ İLETİŞİM)
Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD)
Merkezefendi, Merkez Efendi Cd. No:13,
34015 Zeytinburnu/İstanbul

REKLAM REZERVASYON Eda NALBANT
TEL: (0212) 533 28 20 - (0541) 330 03 85
E-POSTA: info@tadd.org.tr

BASKI VE ÇİLT:
MUSTAFA ARSLAN-MARS GRAFİK MATBAA
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 1NC16
Topkapı-Zeytinburnu/İSTANBUL
TEL: 0533 643 01 37
Sertifika No: 40350

YAYIN TÜRÜ Üç ayda bir yayımlanır.

COPYRIGHT © 2025 TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ.
TÜM HAKLARI SAKLIDIR. www.tadd.org.tr

LİSANS SAHİBİ
TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ
Merkezefendi, Merkez Efendi Cd. No:13,
34015 Zeytinburnu/İstanbul
TEL: (0212) 533 28 20

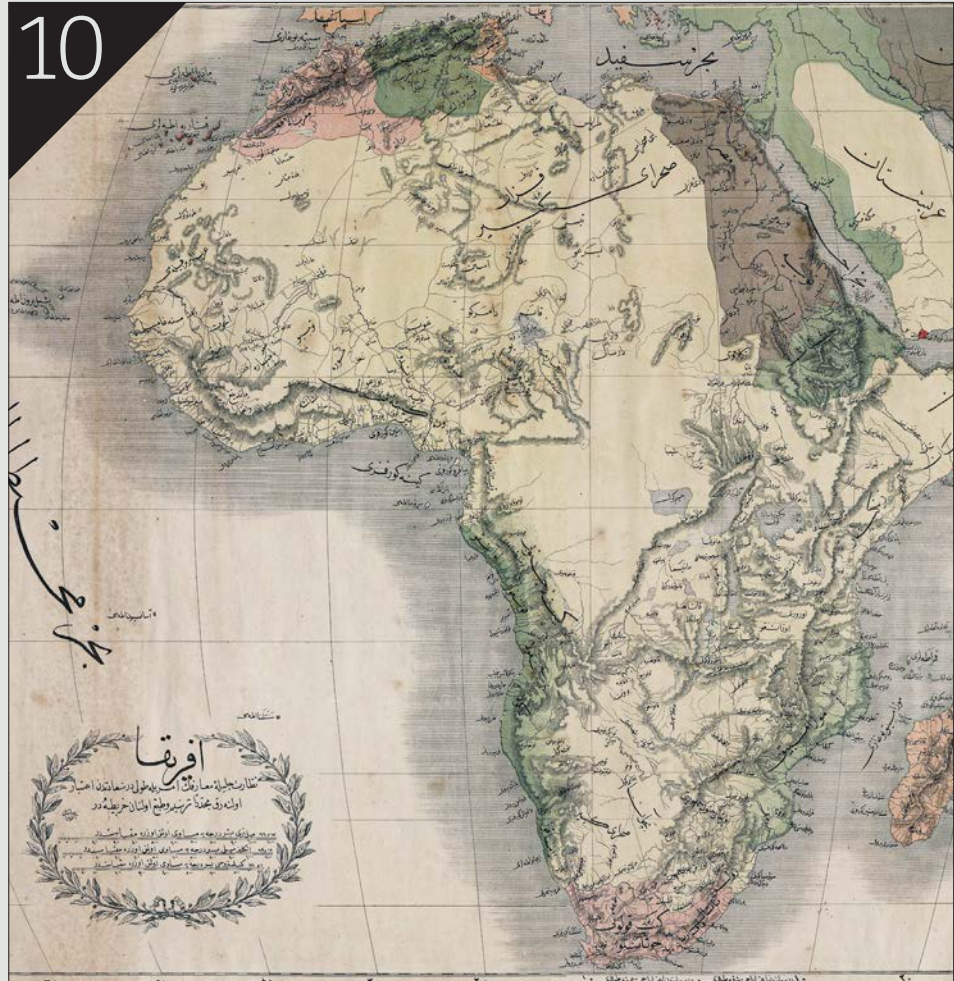
HER HAKKI SAKLIDIR. BU DERGİDE YER ALAN; YAZI, MAKALE,
FOTOĞRAF, KARİKATÜR, İLLÜSTRASYON, VB.'NİN, ELEKTRONİK
ORTAMLAR DA DAHİL OLMAK ÜZERE, KULLANIM HAKLARI
TADD (TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ)'A VE/ VEYA ESER
SAHİPLERİNE AİTTİR. İZİN ALMAKSIZIN, HANGİ DİLDE VE HANGİ
ORTAMDA OLURSA OLSUN, MATERYALİN TAMAMININ YA DA BİR
BÖLÜMÜNÜN KULLANILMASI YASAKTIR.

BU DERGİ, BASIN MESLEK İLKELERİNE UYMAYA SÖZ VERMİŞTİR.
ISSN 3062-2344

İçindekiler

08 AFRİKA'DAKİ OSMANLI Dr. BİLGEHAN GÜNTEKİN

10 OSMANLI AFRİKA'SI Dr. SERHAT ONUR

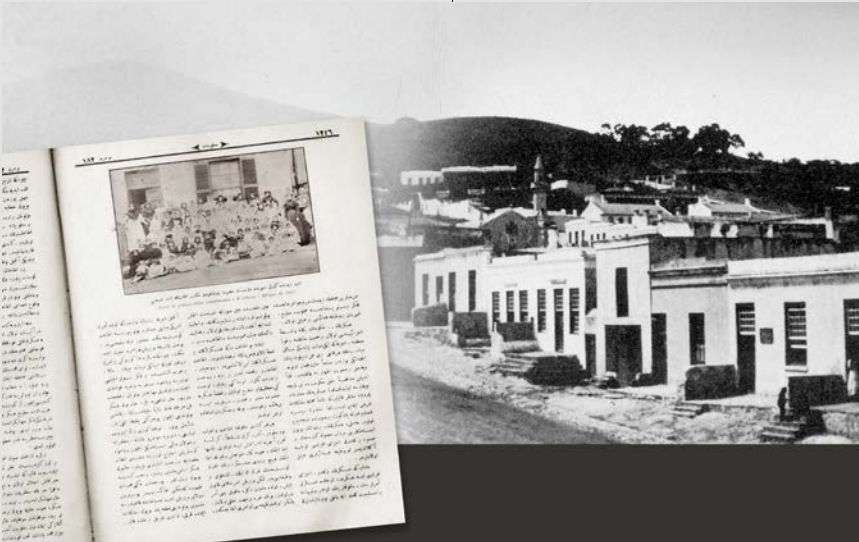
ENDÜLÜS'ÜN AVRUPA'DA TÜKENİŞİ AFRİKA'DA DİRİLİŞİ VE OSMANLILAR

Prof. Dr. AHMET KAVAS

18 KIZILDENİZ'DE OSMANLI-PORTEKİZ MÜNASEBETİ

Doç. Dr. YUNUS TURHAN

24

GÜNEY AFRİKA'DA OSMANLI MAARİF GELENEĞİNİN KADIN ÖNCÜLERİ

Doç. Dr. HALİM GENÇOĞLU

30 ZENGİBAR YOLUNDA BİR OSMANLI ELÇİSİ: MEHMED RÜŞDÎ EFENDİ

Dr. HATİCE UĞUR

36

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSÂ'NIN SUDAN, HABEŞİSTAN VE SOMALİ'YE YÖNELİK FAALİYETLERİ

Dr. TUĞRUL OĞUZHAN YILMAZ

48

KAYBEDERKEN DİRENMEK: YENİ EMPERYALİZM ÇAĞINDA OSMANLI

ZİYA OKTAY

42

NİJERYA'DAN İSTANBUL'A UZANAN OSMANLI İZLERİ: ŞİTTA BEY CAMİİ

Dr. GÖKHAN KAVAK

**LÂLA FATIMA N'SOUMER:
FRANSIZ
SÖMÜRGEÇİLİĞİNE
KARŞI CEZAYİRLİ KADIN
SUFİ DİRENİŞÇİ**

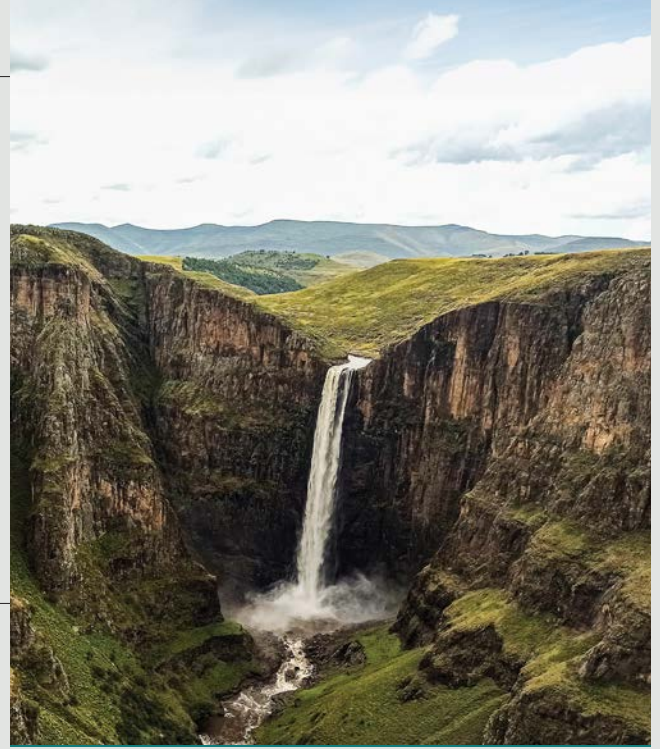
Dr. RIZA KURTULUŞ

62

GÖKYÜZÜNDEKİ KRALLIK:

LESOTHO

ÜMİT KÖKSAL

70

**BİR GÖNÜLLÜLÜK YOLCULUĞU:
TÜRKİYE'DEN AFRİKA'YA UZANAN
HİKÂYEM**

NAZİR YÜKSEL

AFRİKA'DAKİ OSMANLI

Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan

Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika kıtasıyla ilişkileri, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık dört asır boyunca geniş bir coğrafyada siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel bağlar üzerinden şekillenmiştir.

Osmanlıların Afrika ile kurduğu ilişkiyi yalnızca bir coğrafyanın yönetimi veya siyasi hâkimiyet çerçevesinde değerlendirmek eksik kalır. Kuzey Afrika'dan Kızıldeniz'e, Habeşistan'dan Sahra'nın güneyine kadar uzanan geniş coğrafyada insanlar, tüccarlar, âlimler, denizciler, devlet adamları ve farklı toplumlar arasında çok katmanlı ilişkiler kurulmuştur.

Mısır'ın 1517 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Osmanlı-Afrika ilişkileri yeni bir boyut kazanmış, ardından Kuzey Afrika'nın önemli bir bölümü Osmanlı dünyasının ayrılmaz parçalarından biri hâline gelmiştir. Kızıldeniz ve Doğu Afrika'da ise Osmanlı varlığı, özellikle Habeşistan, Sudan, Eritre ve Somali çevresindeki siyasi ve ekonomik gelişmelerle bağlantılı olarak şekillenmiştir.

Bu tarihî ilişkiyi önemli kılan unsurlardan biri, Afrika'nın Osmanlı dünyasında yalnızca uzak ve çevresel bir coğrafya olarak görülmemesidir. Afrika, ticaret yolları, limanları, şehirleri, ilim merkezleri ve toplumlarıyla Osmanlı dünyasının ekonomik, sosyal ve kültürel hayatının önemli bir parçası olmuştur.

Kahire, Trablus, Tunus, Cezayir, Cidde ve Habeşistan coğrafyası üzerinden uzanan yollar, insanları, ürünleri, fikirleri ve kültürleri birbirine bağlamıştır. Afrika'dan İstanbul'a gelen insanlar olduğu gibi, Osmanlı coğrafyasından Afrika'ya giden tüccarlar, âlimler, devlet görevlileri ve seyyahlar da bu hareketliliğin bir parçası olmuştur.

Bu ilişkinin bir diğ er önemli boyutunu ise Afrika'nın İslam dünyasındaki yeri ve Osmanlı Devleti'nin kutsal şehirler üzerindeki sorumluluğu oluşturmuştur. Osmanlı döneminde Afrika ile Hicaz arasındaki bağlantılar, Kızıldeniz üzerinden işleyen ulaşım ve ticaret ağları sayesinde güçlenmiş; Afrika toplumları ile Osmanlı coğrafyası arasında dinî, kültürel ve sosyal bağlar gelişmiştir.

Ancak 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin küresel gücündeki gerilemeyle birlikte, Kuzey Afrika ve Doğu Afrika'daki Osmanlı varlığının koruyucu rolü giderek zayıflamış; aynı dönemde Avrupa merkezli kolonyal g  lerin kıtayı paylaşması ve s m rgeleştirmesi hız kazanmıştır.

Osmanlı-Afrika ilişkileri, kendi döneminin siyasi ve tarihî şartları içerisinde değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir süreçtir. Bu ilişkilerde dayanışma ve ortaklık kadar siyasi rekabet, ekonomik çıkarlar ve g   mücadeleleri de yer almıştır. Dolayısıyla bu tarihî ne yalnızca romantik bir geçmiş anlatısına indirgemek ne de tek boyutlu bir siyasi hâkimiyet çerçevesinde değerlendirmek doğru olur.

Bugün Türkiye ile Afrika  lkeleri arasında yeniden güçlenen ilişkilerin tarihî arka planını anlamak açısından bu miras büyük önem taşımaktadır.

Çünkü Türkiye-Afrika ilişkilerinin geleceğini inşa ederken geçmişi bilmek, yalnızca tarih bilgimizi zenginleştirmez. Aynı zamanda toplumların birbirlerini nasıl tanıdıklarını, hangi yollarla etkileşim kurduklarını ve ortak hafızanın nasıl oluştuğunu anlamamıza yardımcı olur.

Bugün Afrika; genç nüfusu, doğal kaynakları, girişimcilik potansiyeli, kültürel çeşitliliği ve hızla büyüyen şehirleriyle dünya siyasetinde ve ekonomisinde giderek daha fazla önem kazanan bir kıtadır.

Geçmişten geleceğe uzanan bu yolculukta mesele yalnızca Osmanlı'nın Afrika'daki tarihini hatırlamak değildir. Asıl mesele, bu ortak tarihî hafızadan hareketle Türkiye ile Afrika toplumlarının bugün ve yarın nasıl daha güçlü, daha adil ve karşılıklı faydaya dayanan ilişkiler kurabileceğini düşünmektir.

Çünkü tarih yalnızca geçmişte yaşananların hikâyesi değildir.

Tarih, geleceği nasıl kuracağımızı anlamamız için sahip olduğumuz en güçlü ve en öğretici hafızalardan biridir..

Dr. Bilgehan Güntekin

OSMANLI AFRİKA'SI

Dr. Serhat ONUR

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan Yardımcısı,
Genel Yayın Yönetmeni

TADD Afrika Dergisi olarak yedinci sayımızla huzurlarınızdayız. Bu sayımızın ana teması, Osmanlı İmparatorluğu ile Afrika kıtası arasındaki münasebetler olup, ülkemizin Afrika ve Osmanlı konusunda en yetkin kişilerinin yazılarını sizlerle paylaşacağız.

Tarih sahnesinde binlerce yıllık geçmişi olan ecdadımızın 868 yılında Tolunoğulları Devleti ile adım attığı kadim Afrika kıtasına, 1517'deki Ridâniye zaferiyle Osmanlı İmparatorluğu girmiştir. Yaklaşık 400 sene Kuzey ve Doğu Afrika'da hüküm süren Osmanlılar, 1912'deki Trablusgarp Savaşı ile kıtadan ayrılmış ve geride hayırla yâd edeceğimiz bir mazi bırakmıştır.

Afrika coğrafyasına gerçekleştirdiğimiz ziyaretler esnasında hiç ummadığımız yerlerde ecdadımızdan izler görmek, bizleri hem şaşırtmış hem mutlu etmiş hem de gururlandırmıştır. Afrika'nın en eski kabilelerinden Tuareglerin Büyük Sahra'nın ortasındaki tarihî başkentleri Agadez'de, Tuareg Sultanı'nın sarayına yaptığımız ziyarette sultanın hemen arkasında yer alan Osmanlı Devleti arması; Güney Afrika'nın yasama başkenti Cape Town'u gezerken rastladığımız Hamidiye Camii ve Osmanlı âlimi Ebubekir Efendi'nin mezarı; Çad'ın Abeşe şehrindeki Türk Bahçesi ve Osmanlı asker mezarları; Etiyopya'nın Harar şehrindeki Osmanlı konsolosluk binası; Somali'nin başkenti Mogadişu'daki Abdülaziz Camii ve Sudan'daki Sevakın Adası'nda bulunan Osmanlı mimari eserleri bunlardan sadece birkaçıdır.

Osmanlı-Afrika ilişkileri ana temalı yedinci sayımıza, kıtadaki Türk devletlerinin varlığı ve sonrasındaki Osmanlı dönemini, özellikle de Endülü'sün yıkılmasının akabinde gelişen tarihsel olayları ve bilhassa sömürgecilik perspektifini ele alarak bir giriş yapacağız. Ardından, 16. asırdaki en büyük sömürge gücü Portekizlilerin Afrika kıtasına yeni ayak basan Osmanlılarla ilişkilerini Kızıldeniz'deki rekabet üzerinden ele alacağız.

Daha sonra dümenimizi Kızıldeniz'den Hint Okyanusu'na kırıp, 19. asır Doğu Afrika'sının ada devleti Zengibar Sultanlığı ile Osmanlı ilişkilerini, 1888 yılında Zengibar'a giden elçimiz Mehmed Rüşdi Efendi'nin Abdülhamid Han'a gönderdiği rapor üzerinden değerlendireceğiz. Akabinde rotamızı bu sefer Güney Afrika'ya çevirip, Ebubekir Efendi'nin Cape Town'da kadınlara yönelik açtığı Osmanlı Mektebi'ni ve bu mektepten yetişen öncü kadınları tanıyacağız.

Takip eden yazımızda ise kıtanın kuzeydoğusuna yönelip Osmanlı istihbarat kurumu Teşkilat-ı Mahsusa'nın Sudan, Habeşistan ve Somali'deki faaliyetlerinden bahsedeceğiz. Osmanlı'nın görece nüfuz alanı dışında kalan Batı Afrika bölgesindeki Nijerya'nın Lagos şehrinde bulunan Şitta Bey Camii üzerinden bölge Müslümanları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun ilişkilerini ele alacağız.

Ana temamızla ilgili son olarak ise "Osmanlılar ve Afrika Talanı" isimli kitabın analizini "Kaybederken Direnmek" başlığı altında yapacak ve Batı'nın sömürgecilik anlayışını sorgulayacağız. Fransa'nın sömürge yönetimine karşı isyan bayrağı açan Cezayirli Lala Fatıma'nın hayatına odaklanacağımız diğer yazımızdan sonra ise kıtanın güneyine inip, "Gökyüzündeki Krallık" olarak da bilinen Afrika'nın ilginç ülkelerinden Lesotho'yu tanıyacağız.

Son yazımız ise hayatını yardım faaliyetlerine adanmış bir sağlıkçının Afrika'daki gönüllülük çalışmalarına dair hatıralarını konu alacak.

Muhterem okuyucularımıza TADD ailesi olarak keyifli okumalar diler, sekizinci sayımızda buluşmak üzere selam ve muhabbetlerimizi sunarız. Kalın sağlıcakla.

Dr. Serhat ONUR

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

(E) Büyükelçi / Öğretim Üyesi /
Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)
Kurucu Başkanı

ENDÜLÜS'ÜN AVRUPA'DA TÜKENİŞİ AFRİKA'DA DİRİLİŞİ VE OSMANLILAR

Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyılda Asya'nın batısı kabul edilen Anadolu'da ve Avrupa'nın doğusunda kurduğu hakimiyet alanlarını; Mısır, Mağrip ve Kızıldeniz havzasında 16. yüzyılın başından itibaren büyük hamleleriyle genişletti. Tarih sahnesinde yer almaya başladığı dönemde bu üçüncü kıtanın hiç şüphesiz en güçlü devleti Kahire merkezli Memlûklü idi. 1250'li yıllarda Eyyübîler'in iktidarının yerini almasıyla birlikte bugünkü Suriye, Filistin, Hicaz ve Yemen'e uzanan yönetimi yanında Hint Okyanusu üzerinden Hindistan ve çevresiyle de yakın temaslar sağlıyordu.

Öncesinde Türk dünyasından aldığı tamamına yakını asker olan insan kaynağı sayesinde 9. yüzyılda Tolu-noğulları ve 10. yüzyılda İhşitler ile ilk kalıcı adımların atılması, aslında bir anlamda altı asırdır aşına olunan bir coğrafya için Osmanlılar da birlikteliği zorunlu kılcak gelişmelere doğru ilerliyordu.

İslamiyet'le birlikte Hicaz, dinin yayıldığı tüm coğrafyalardan 7. yüzyılın ilk yarısından itibaren hac için gelen Müslümanların ortak buluşma yeriydi. Haliyle ibadet etme amacıyla her yıl on binlerce insan Mekke

”

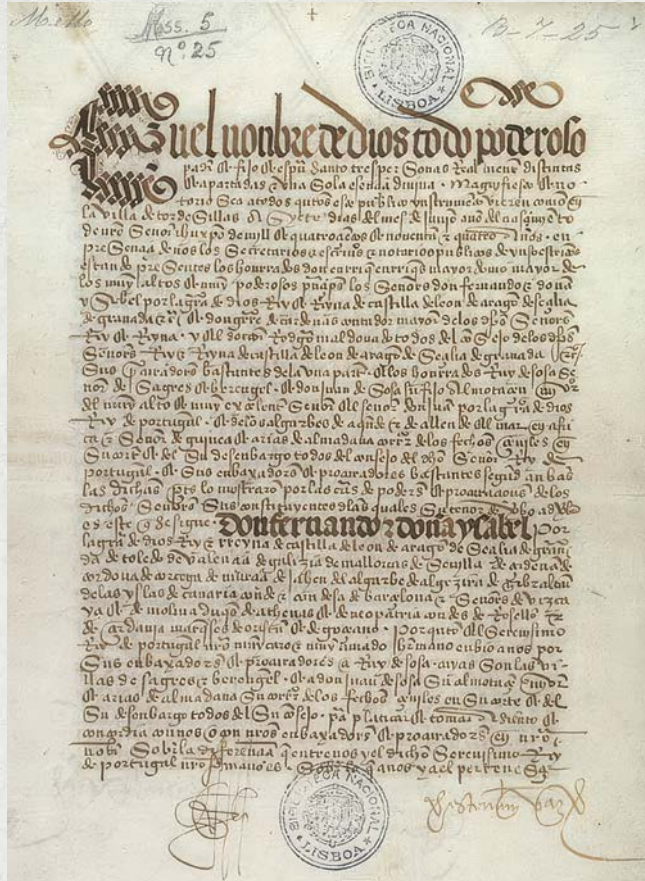
KAHİRE, AFRİKA'NIN FARKLI BÖLGELERİNDEN GELENLERİN İLK DURAĞIYDI.

“

ve Medine'ye, hatta Kudüs'e ve Şam'a da akın ediyorlardı. Buralarda yetişen ya da zamanla gelip yerleşmiş alimlerin ders halkalarına uzun yıllar devam eden farklı milletlere ait insanlar birbirlerini yakından tanıyor, yaşadıkları ülkelerin meselelerini de birinci ağızdan öğreniyorlardı.

Kahire, Afrika'nın farklı bölgelerinden gelenlerin ilk durağıydı. Özellikle ilim merkezi olarak Ezher faaliyette geçince şehir büyük bir cazibe merkezine dönüştü. 8. yüzyılın başından itibaren İslam aleminin en batısı her ne kadar Fas ülkesi idiyse de belki daha da fazlası bugünkü İspanya ve Portekiz'in yer aldığı İber Yarımadası'nın tamamı, Fransa'nın önemli bir kısmı ve Sicilya adası dahil İtalya'nın bazı bölgeleri de önemli bir konuma sahipti. Haliyle Müslümanların erken dönemdeki tarihleri sadece ne Mısır ne Mağrip ve ne de Endülüs diye ayrıştırılarak anlatılmaz. Her biri ne kadar müstakil yönetimlere sahip idiyse de ilim, irfan, ticaret, sanat, mimarî, seyahat ve askerî faaliyetler dahil büyük bir etkileşim içindeydiler. Kendi aralarında farklı gerginlikler yaşansa da toplumlarını ayrıştırmak mümkün değildi. Ne zaman ki en uç bölge konumundaki Endülüs'te üç asırlık büyük bir medeniyet, ciddi ayrılık

Görsel: wikipedia.org

Tordesillas Antlaşması asıl metninden bir sayfa, 7 Haziran 1494

Cantino Haritasında sınır çizgileri (1495-1545)

Görsel: wikipedia.org

ve özellikle Hristiyanlarla hiç sönmeyen düşmanlık yüzünden bazı zafiyet belirtilerine girdi. Yine de Fas ve çevresinde etkili idareler kuran Murabıtlar, Muvahhitler ve Merîniler gibi hanedanların desteğiyle varlıklarını en az bir üç asır daha hükümrân şekilde sürdürdüler. 14. ve 15. yüzyıllar artık ciddi bunalımların ve nihayet Beni Ahmer de denen Gırnata Emirliği'nin 1492'de yıkılmasıyla tüm Güneybatı Avrupa bir daha ele geçirilememek üzere kaybedildi.

Osmanlıların 16. yüzyılın başından itibaren Afrika'nın kuzeydoğu ucundaki Mısır ve Mağrip adıyla bilinen kuzeyi ile ilgilenmeye başlamasında, Endülüs'teki son idarenin yıkılması çok etkili oldu. En az 13 milyon Müslümanın İber Yarımadası'nda sıkışıp kalmaları ve Papalığın en zalimane uygulaması engizisyon mahkemelerindeki işkencelerden ve öldürülmekten kurtarılmalari imkân dahilinde görülüyordu. Bu dönemde Mısır'da Memlükler (1250-1517), Libya ve Tunus'ta Hafsîler (1229-1574), Cezayir'de Zeyyâniler (1235-1555) ve Fas'ta önce Merînîler (1269-1465) ve ardından Sadîler (1511-1659) hükümrân idiler. Özellikle Memlükler Endülüs'e en uzak bölgede bulundukları için ilk tehlike hattında değillerdi. Avrupa'nın dışında yeni bulunan ve bulunacak coğrafyaların, 7 Haziran 1494 tarihinde hazırlanan ve birkaç ay içerisinde iki tarafça imzalanan Tordesillas Antlaşması ile İspanya ve Portekiz arasında paylaşılmasına karar verildi. Papa Üçüncü Julius da bunu 1506'da onayladı. Böylece Afrika'nın kuzey sahilleri İspanyollarca sahiplenilecek Portekizliler ise henüz varlığından bile haberdar olmadıkları kıtanın batı tarafına açılacaklardı.

1510 yılına gelindiğinde Libya'nın başkenti Trablusgarp dahil tüm sahil yerleşim yerleri İspanyol işgali altına girmiş, özellikle Zeyyâniler ve Hafsîler en büyük darbeyi alan iki hanedan olmuştur. Adeta 800 yıllık İslam beldeleri ilk defa geniş çaplı istilaya uğramış ve Endülüs'ün son üç asırda yaşadıklarına benzer bir

duruma düşmüşler. Portekiz donanması da Afrika'nın batı tarafını dolaşarak bugünkü Güney Afrika'yı dolaşıp Kızıldeniz'e doğru on yılı aşan bir sürede devamlı seferler yapıp, Kızıldeniz'de Cidde önlerine kadar geldi. Böylece kıtanın etrafında Mısır Memlükleri hariç hükümrân bir idare kalmadı. Ancak buranın da fazla dayanma imkânı yoktu, zira Kızıldeniz'deki deniz gücü de Osmanlı yardımlarına rağmen düşmanı püskürtmeye yetmedi.

YAVUZ'DAN BARBAROS'A: MISIR VE CEZAYİR'DE İLK OSMANLI AYAĞI

Osmanlı tebaası tecrübeli bazı denizciler, 1505 yılından itibaren Akdeniz'de özellikle Tunus sahil şehirlerinde faaliyette bulunuyorlardı. Osmanlı Padişahı II. Bayezid, kardeşi Sultan Cem ile giriştiği mücadele sebebiyle Endülüs Müslümanlarının imdat çılgıllıklarına gereken derecede cevap veremedi. 1511 yılında Ana-

dolu'da yaşanan Şahkulu isyanları da uzak coğrafyalarla ilgilenmeye mâni oldu. 1512'de tahta tahtına geçen Yavuz Sultan Selim, kısa zamanda Şah İsmail'in Anadolu'daki etkinliği kırdığı gibi 1514'te Çaldıran'da onu büyük bir hezimetle uğrattı. Ardından 1516'da Mercidâbık ve 1516 yılında Kahire'nin kuzeyinde Ridâniye savaşlarını kazanarak Osmanlı'nın sınırlarını doğu ve güney istikametlerinde 2 milyon 400 milyon km²'den 6 milyon 500 bin km²'ye, yani iki katından fazla bir yüzölçümüne çıkardı. Onun sayesinde Osmanlı, resmî anlamda Mısır'da Memlük idaresine son vererek Afrika'daki ilk etkinlik alanını açtı.

Oruç Reis (Horusce) ve kardeşi Barbaros Hayreddin Paşa'yı (Hareaden Barbarossa) tasvir eden 16. ila 17. yüzyıl dönemine ait tarihi bir gravür.

Mağrip sahillerinde serbest dolaşan Osmanlı denizcileri arasında en meşhurları Barbaros kardeşlerdi ve Mısır'ın alınmasıyla Yavuz Sultan Selim ile temasa geçmeleri uzun sürmedi. O dönemde Tunus gibi Cezayir ile de ilgilenmeye başlamışlar ve Fas sınırındaki Tilimsan şehri dahil başkent Cezayir'de de çok faal hale gelmişlerdi. Kendilerini İspanyol istilasından kurtarmalarını isteyen Abdülvâdîler de denen Zeyyanî hanedan mensupları

bir müddet sonra bunların varlığını kendi idareleri için tehdit olarak gördüler. Daha da ileri giderek düşmanları ile iş birliği yapıp, Oruç Reis'in bizzat yönettiği savaşta karşısında yer aldılar ve şehit edilmesi üzerine ondan kurtulduklarını düşündüler. Ama düşmanları bölgede daha da kuvvetlendi. Barbaros Hayrettin Paşa ise bu gelişme karşısında tüm Cezayir'den çekilme kararı aldıysa da yerel halkın ısrarıyla bölgeyi terk etmedi. Bu arada Osmanlı Devleti ile de yakın temasa geçerek Mısır'dan sonra Mağrip bölgesinde 1510'lu yıllar bitmeden Cezayir ile her alanda irtibat kuruldu.

TRABLUSGARP'TAN TUNUS'A: MAĞRİP'TE KIRK YILLIK MÜCADELE

Mısır'dan Cezayir'e uzanan Osmanlı idaresi, 1519 yılında İstanbul'a kadar gelip yardım isteyen Libyalı Müslümanların talepleri doğrultusunda, Murad Ağa kumandasında bir donanma hazırlandı. 1519 yılında başkent Trablusgarp'ın çok doğusundaki Tacura şehrine gönderildi. 32 yıl hazırlık yaptılar, başkentin 1551 yılında Murad Ağa ve Turgut Reis tarafından alınmasına kadar beklediler. Bu arada Yavuz Sultan Selim 1520 yılında vefat edince yerine oğlu Kanuni Sultan Süleyman geçti.

Tunus'ta Hafsîler, önceden dostça iş birliği yaptıkları Osmanlı denizcileri ile alakalarını kesip İspanyollara yaklaştılar. Bunun üzerine Barbaros Hayreddin Paşa, 1532 yılında buraya bir sefer düzenleyerek işgale son verdi. Fakat Hafsî hanedan mensupları bu gelişmeyi hazmedemediler ve iki yıl sonra düşmanları ile iş birliği yapıp, başkent Tunus'tan Osmanlıları çıkarttılar. Yerel halkın tüm ısrarına rağmen yaşanan bu süreçte çok sayıda Müslüman öldürüldü ve esir edilerek Avrupa'ya götürüldü.

Preveze Deniz Savaşı, 1538.

1538 yılındaki Preveze Deniz Savaşı, Akdeniz bölgesinde İspanyol varlığına ağır bir darbe vurdu. 1551 yılında Trablusgarp kurtarıldı. Ardından Cezayir'deki Zeyyânî hanedanına 1555 yılında son verildi. Böylece Akdeniz'in güney kıyılarında sadece Tunus'taki İspanyol işgali kalmıştı. Papalık her ne pahasına olursa olsun buranın korunmasını istiyor, Osmanlıların eline geçmesi durumunda Kuzey Afrika'da bir daha varlık gösteremeyeceklerini biliyordu. Kanuni Sultan Süleyman'ın babası I. Selim'den sonra Akdeniz'e verdiği önem çok büyüktü. Onun zamanında Akdeniz Tunus kıyıları hariç büyük oranda Türk gölüne dönmüştü. Burayı almak ise oğlu II. Selim'in hedefindeydi. 1570 yılında başlatılan Kıbrıs seferi bir yıldan fazla sürmüş ve sefer 1571 yılı Ağustos'ta tamamlanmıştı. Bu yorucu savaştan sonra İnebahtı'da kışı geçirmeyi planlayan donanma, Avrupa donanmasının beklenmedik saldırısı ve kumandanının taktik hatası ile yenilgiyle sonuçlandı. Osmanlı donanması Kıbrıs'ın fethine henüz sevinemeden büyük hasar görmüştü. Uluç Ali Paşa kendi gemileri ve ele geçirdiği gemilerle İstanbul'a geldi. O sene kışı yeni bir donanma inşası ile geçirdi ve Padişah II. Selim ona "Kılıç" ismini verdi, artık herkes onu Kılıç Ali Paşa olarak tanıyordu.

1574 Haziran'ında Padişah II. Selim'in emri ile Anadolu ve Balkanlardan toplanan 50 bin kişilik ordu, donanmayla Tunus'un fethine gönderildi. Bir ay süren kara ve deniz savaşından sonra Halkü'l-Vâdî denilen ve tarih kayıtlarına Tunus Savaşı olarak geçen bu büyük mücadelede 10 binden fazla şehit verilerek başkent Tunus 40 yıllık İspanyol işgalinden ve onlarla bu sürede iş birliği yapan Hafsî hanedanından kurtarıldı. Böylece Kuzey Afrika'da Osmanlı öncesi mevcut dört farklı hanedandan Memlük, Hafsî ve Zeyyânî ailelerinin idarelerine tamamıyla son verilmişti.

Sadece Fas'taki Sa'dî hanedanı devam ediyordu ve Osmanlı Devleti ile büyük bir uyum içindeydi.

Üç Kral Savaşı olarak bilinen savaş, 4 Ağustos 1578'de Fas'ın kuzeyindeki Kasrû'l-Kebîr'de dört saat sürdü. Fas Hâkimi Abdülmelik, Papalık teşvikiyle bir araya gelen başta Portekiz Kralı I. Sebastiyân komutasındaki İspanyol ve diğer Avrupalı güçlerle birleşen kardeşi Mutevekkil'e karşı savaş düzenine girdiler. Osmanlı'nın yardımıyla Fas Hâkimi olan ve iki devlet arasında sağlam bir ittifak kuran Abdülmelik, Cezayir'deki Os-

Cezayir Valisi Ramazan Paşa komutasında Fes'in ele geçirilmesini gösteren Osmanlı minyatürü

“
OSMANLI'NIN,
MISIR,
TRABLUSGARP,
TUNUS VE
CEZAYİR İLE
KURDUĞU DÖRT
EYALET, BÖLGENİN
YENİ BİR ENDÜLÜS
OLMASINI
ENGELLEDİ.”

manlı askerlerinin desteğini aldı. Fas tarafında Sa'dîler'in 40 ila 70 bin askeri, Avrupa ordusunda ise 15 ila 23 bin asker savaşa katıldı. Çarpışmalar sırasında Sebastiyân öldürüldü. Mütevekkil ise nehirde boğuldu. Sa'dî Hâkimi Abdülmelik de aldığı yaralara sebebiyle öldü, yerine kardeşi Ahmed el-Mansûr yeni Hâkim ilan edildi.

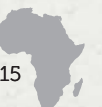
Osmanlı'nın Afrika'nın kuzey sahillerinin büyük bir kısmında idareyi ele alıp Mısır, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir ile kurduğu dört eyalet, bölgenin yeni bir Endülüs olmasını engelledi. Bölgede Müslümanların Vehran, Avrupalıların ise Oran dedikleri liman şehri ile yine başka bir liman şehri olan Mersâ el-Kebîr ile Fas'ta günümüzde de çok gündem olan Septe Melille sahil kasabaları kalmıştı. Osmanlılar bunlardan özellikle Cezayir'dekileri istiladan kurtarmak için uğraştı. Padişah III. Ahmed döneminde 1708'de Vehran ve Mersâ el-Kebîr Cezayir eyaletine bağlandılar. Ancak 1732 yılında buralar tekrar İspanyolların eline geçti. 60 yıl aradan geçse de Osmanlılar buraları geri almak istediler, 1792'de Padişah III. Selim döneminde İspanyollardan geri de alındı.

KIZILDENİZ, HİNT OKYANUSU VE DOĞU AFRIKA KIYILARI

Akdeniz'deki Osmanlı varlığı Kızıldeniz havzasında da benzer bir süreç geçirdi. Mısır'ın Memlûk idaresinden alınmasından sonra Padişah Yavuz Sultan Selim, Sina Çölü'nü ordularıyla geçmiş biri olarak bu büyük denizdeki Portekiz varlığını bir evvel sonlandırmak istedi. Memlûkler'den devraldığı ve güçlendirdiği donanma-

sıyla burada kalıcı bir hakimiyet sağladı. Arap Yarımadası çevresi kadar Kızıldeniz'in batısındaki Afrika kıyıları ile Babü'l-Mendeb Boğazı'nın güneyindeki Aden Körfezi ve Hint Okyanusu'nun Doğu Afrika sahillerinin de güvenliği için özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hint Donanması Komutanlığı kuruldu. Piri Reis bu görevi uzun süre üstlendi. Onun yerine gönderilen ve donanmayı Süveyş'e getirmesi istenen Seydi Ali Reis ise Portekiz donanması ile 1554'ün Ağustos'unda Hürmüz Boğazı çevresinde iki büyük deniz savaşı yaptı. İki donanma da çok zayıf verdiler ama savaşın galibi olamadılar. Seydi Ali Reis'in sağlam kalan gemileri rüzgarlarla Hindistan tarafına sürüklendi.

Tüm Arap Yarımadası; Basra Körfezi, Güney Arabistan, Aden Körfezi ve Kızıldeniz bölgeleri bugün Irak, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Uman, Yemen ve Suudi Arabistan isimleriyle bildiğimiz ülkelerin sahilleri, Osmanlı donanması idaresinde en az 400 yıl kadar kaldılar. Bugün Sudan'ın Sevakin ile Eritre'nin Masava adaları münavebeli şekilde Habeş Eyaletinin merkezi oldular. Zaman zaman bölgenin idaresinde Mekke Emirliliği de söz sahibi olsa da genelde Hicaz ve Yemen valileri bu coğrafyanın sorumlu yöneticileri idiler. Özellikle Padişah III. Murad en güvendiği sadık adamlarından Arnavut Hasan Paşa'yı Yemen valisi yaptı ve padişah öldüğünde dahi oradaki görevinde kaldı. Onun Emir Ali Bey komutasında Somali kıyılarından 1580'li yıllarda gönderdiği küçük bir donanma, Somali sahillerini dolaşıp şimdiki adıyla Kenya'nın Mombasa adasını Osmanlı idaresine

dahil etti. Bir müddet de olsa buradaki Portekiz varlığını sona erdirdi. Bugünkü Etiyopya'da hâkim Harar Emirliği ile her türlü yakın ilişki 20. yüzyıla kadar devam ettirildi.

EYALETLERDEN SAHRA'YA: YÖNETİM, NÜFUZ VE İNSAN DOLAŞIMI

Osmanlıların Afrika'nın merkezi konumundaki varlığı, Çad Gölü havzasına kadar Trablusgarp üzerinden kurduğu nüfuzu sayesinde sağlanıyordu. Nüfuz Kânim-Bornu ile Çad'daki Veday, Sudan'daki Darfur yanında Nijer'de Kavar ve Agadez, Mali'de Songay ve Timbükü sultanlıklarıyla kurduğu temaslarla devam etti. Kendi kendilerine yeten yerel idareler şayet gayri müslim bir idare altına düşme tehdidine girmezlerse, onların varlığına Fas'ta, Harar'da, Darfur'da, Zengibar'da her daim destek verilmiştir.

Osmanlıların Afrika'sı daha ziyade Mısır, Mağrip, Bilâdü's-Sûdan, Bilâdü'l-Habeş ve Bilâdü'z-Zenc olarak isimlendirilirdi ve kıtanın 30 milyon km²'yi aşan yüzölçümünün yarıdan fazlasında bizzat bu kıtadaki beş eyaletle her türlü siyasî, askerî, iktisadî, eğitim, dinî ve içtimâî konularda temaslarını sürdürdü. İlişkilerde Anadolu topraklarından toplanan gençler, payitahttan memurlar ve yetişmiş askerî görevliler hep öncü oldular.

Zaman zaman Boşnak ve Arnavutlar ile özellikle Bağdat ve Şam bölgelerinden Arap memurlar da yoğun olarak bu beş eyalete gönderildiler. Türklerin yerli hanımlarla evliliklerinde doğan çocuklarına genel anlamda "kuloğlu" denmekteydi ve asırlar içinde bunların müstakil şehirleri dahi vardı. Köle ticaretinin yok denecek kadar az yürütüldüğü Osmanlı eyaletlerinden İstanbul'a getirilenler de genelde sarayda ve konaklarda görev alırlardı. Topkapı Sarayı'nda 16. yüzyılın başından 20. yüzyıla kadar içlerinden en üst makama gelebilen 77 darüssaade ağasının idaresinde, yüzlerce Afrika kökenli insan görev yaptı. Bir de dünya genelinde 1836'da başlayan köle ticareti yasağı döneminde Osmanlı eyaletlerinde tüccarların henüz ellerinde bulunan Afrika kökenliler, Batı Anadolu'da belli kasabalara ve köylere yerleştirdiler.

OSMANLI SONRASI: SÖMÜRGE ÇAĞI VE SİLİNE HAFIZA

850'lilerden sonra Mısır'da başlayan Türklerin varlığı; Tolunoğulları, İhşitler, Eyyübîler, Memlükler ve bilhassa Osmanlılar ile en üst seviyeye çıkmıştır. Anadolu ve Rumeli eyaletleri kadar Arap vilayetleri ve Afrika eyaletleri, Osmanlı tarihinin mütemmim parçalarıdır, iletişimin sınır tanımadığı bu çağda tüm kıta ölkelelerinde geçmişten bugüne uzanan dostane ve kardeşçe

“

**16. YÜZYILDA OSMANLILAR,
AFRİKALILARIN YARDIM
TALEPLERİNE KOŞMASALAR
VE HER YIL ON BİNLERCE
GENCİNİ BU KITA İÇİN
FEDA ETMESELERDİ, İKİNCİ
BİR ENDÜLÜS VAKASI
KAÇINILMAZDI.**

”

Uman asıllı İbn Macit

Görsel: wikimedia.org

ilişkilerin tüm ayrıntılarının aydınlığa kavuşmaması için hiçbir sebep kalmadı. 16. yüzyılda Osmanlılar, Afrikalıların yardım taleplerine koşmasalar ve her yıl on binlerce gencini bu kıta için feda etmeselerdi, ikinci bir Endülüs vakası kaçınılmazdı. Ne Berberî ne Arap ne de Kıptî varlığından bugün bahsedemezdik. Sadece onlardan kalan eserler üzerine arkeolojik araştırmalarla meşgul olabilirdik. Zaten 1500'lerin başından itibaren yaklaşık 60 yılda yerleştikleri Mağrip dahil birçok bölgede Avrupa sömürgeciliği, 1900'li yıllara ramak kala kıtanın tamamını sömürmek için Osmanlı'nın önce bu bölgeden sonra da tarihten büsbütün silinmesi için her yolu denediler. Ama Osmanlı, Avrupa'da hayat hakkı tanımayan Endülüs'ün her sahada değerli insanlarını Mağrip'teki eyaletlerine taşıyarak onların bilgi ve becerilerini kullandılar, yeni medeniyetin temellerini Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır'da attılar.

Osmanlıların Afrika'da çekildiği bölgelere; 1830'da Cezayir'den başlamak üzere Fransa, Mısır ve Sudan'da İngiltere, Eritre ve Libya'da İtalya, gitmedikleri bölgelerde Almanya, Portekiz ve İspanya büyük bir iştahla yayıldılar. Tüm başkentlere birer katedral dikmeleri gecikmedi. Kıta genelinde otuzda biri geçmeyen Hristiyan sayısı şimdilerde neredeyse üç kişiden birine evrildi. Misyonerler, Afrikalıları kendi öz değerlerinden son yüzyıldır uzaklaştırmaya devam ediyorlar. Tarihî eserlerin çoğu tahrip edilirken, önemli bir kısmı da Avrupa başkentlerindeki müzelere taşındı.

Günümüzde bile medeniyet tasavvurunda dünya geneli ile yarışan kıta, adeta hiçbir medenî dönem geçirmemiş gibi bir algıya kurban edilmektedir. Her bakımdan zengin olsa da açlıkla, fakirlikle ve yoksullukla özdeş-

leştirilmiştir. Hiçbir kalkınma hamlesinde bulunmamış gibi tanıtılmak istenmektedir. Tek başına 1000 civarında kitap yazan Mısırlı Celaledin Süyûtî; kendi, oğlu ve torunu ile neredeyse bin kadar kitap yazan Malili Sidi Muhtar el-Küntî, sosyoloji biliminin kurucusu kabul edilen Tunuslu İbn Haldun, dünyayı 14. yüzyılın imkânları ile gezerek 120 bin km'den fazla yol alan Faslı İbn Battuta, Vasco da Gama dahil Avrupalı birçok seyyahın kıtayı ve özellikle Hint Okyanusu'nu tanımalarında rehberlik yapan, otuzdan fazla eserinden 25 kadarı günümüze ulaşan 15. yüzyılda "Esedü'l-Bahr/Denizin Aslanı" lakaplı Uman asıllı İbn Macit ve daha birçok önemli şahsiyet, Afrikalı yerine başka coğrafyaların insanları gibi düşünölsün isteniyor. Şayet bugün hâlâ Afrikalılık kimliği canlı ve gelecek vadeliyorsa, bunda en büyük pay Osmanlı Devleti'nin dört asır boyunca yürüttüğü çok yönlü yaklaşıma ve yerli halkların bu yaklaşıma kardeşçe değer verip sahip çıkmasına aittir. ■

Prof. Dr. Ahmet KAVAS

Türk diplomat, akademisyen ve yazar.

1964 yılında doğdu. 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1989-1996 yılları arasında Türkiye Diyanet Vakfı bursuyla yüksek lisans ve doktora eğitimini Paris'te tamamladı. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim üyeliği yaptı. Çad Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Senegal Cumhuriyeti Büyükelçiliği ve Afrika ile ilgili konularda Başbakanlık Müşavirliği görevlerinde bulundu. Özellikle Afrika üzerine araştırmalar yapmakta olup bu alanda yayımlanmış kitapları, makaleleri ve İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı maddeleri bulunmaktadır. Hâlihazırda Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM) nin kurucu başkanlığı görevini yürütmektedir ve İstanbul Ticaret Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Fransızca, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Görsey, Yavaş zeka ile üretilmiştir.

Doç. Dr. Yunus TURHAN

Afrika Uzmanı / Akademisyen

KIZILDENİZ'DE OSMANLI-PORTEKİZ MÜNASEBETİ

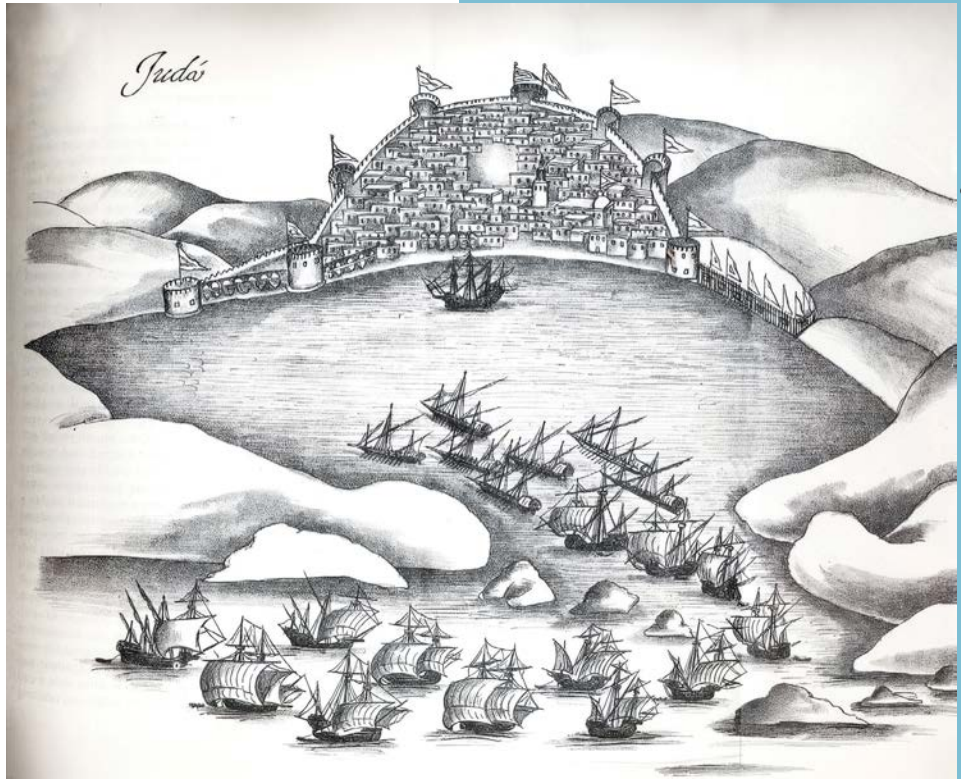
Osmanlı Devleti, 1517'de Memlûk Sultanlığı'nı yenilgiye uğrattıktan sonra Mısır'ın güneyindeki Vâdi Halfa'ya kadar uzanan toprakları zabt u rabt altına aldı. Böylece karadan Habeşistan, Nûbe ve Zengibar'la, denizden de Aden ve Hindistan'la doğrudan temasa geçen Devlet-i Aliyye (Orhonlu, 1996), İskenderiye'ye kadar uzanan hatta Akdeniz ticaretinin önemli bir kısmına hükmeder duruma geldi. Ne var ki bu genişleme, bölgede güçlü bir rakiple karşı karşıya gelmek anlamına geliyordu: mürekkep donanması ve ileri teknoloji ürünü gemileriyle doğu ticaretinin tekeli elinde bulunduran Portekiz. Öyle ki, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinin ardından Süveyş'te bir donanma kurulması yönündeki emri, esasında Portekiz'e yönelik jeopolitik bir hamleydi. Portekizlilerin Hint Okyanusu'na açılmasından sonra Kızıldeniz'in yeni küresel hegemonya mücadelesindeki kavşak konumuna rakipleri kadar müdrik olan Osmanlı Devleti, bölgedeki Müslümanların halifesi sıfatıyla gerekli tüm adımları atmaktan hiç geri durmadı.

Aslında, Kızıldeniz özelinde Portekiz'e karşı ilk askerî harekât Osmanlı'dan değil Memlûk Sultanlığı'ndan gelmiştir. Kızıldeniz ticaretinin gümrük gelirlerine bağımlı olan Kahire, 1505'ten itibaren Süveyş'te bir donanma inşasına girişmiştir. Ancak, Hüseyin el-Kürdî kumandasındaki bu filo, Gucerat'ın desteğiyle 1509'da Diu açıklarında Francisco de Almeida karşısında ağır bir yenilgi almıştır. Osmanlı bu safhada dolaylı olarak dâhil olmuştur. Anadolu ve Karadeniz'den sağlanan kereste, top dökümü ve tecrübeli levent kadroları teşebbüsün maddi temelini oluşturmuştur (Hess, 1970). Selman Reis'in 1515'te ikinci Memlûk filosuyla Kızıldeniz'e intikali Osmanlı yönetimi tarafından yakından izlenmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 1516-1517 fetihleriyle bu süreç Osmanlı yönetimine geçmiştir. Selman Reis'in 1525 tarihli meşhur layihası, Portekiz mevzilerinin zayıflığını ve okyanusa yönelik bir teşebbüsün maliyetini değerlendiren "erken bir stratejik istihbarat metni" mesabesindedir (Özbaran, 2009).

Osmanlı-Portekiz karşılaşması uzun süre Avrupa merkezli tarih yazımında Müslüman güçlerin edilgen bir gerileyişi olarak yorumlanmıştır. Oysa Salih Özbaran'ın Osmanlı ve Portekiz arşivlerine dayanan çalışmaları ile Giancarlo Casale'nin *The Ottoman Age of Exploration* (2010) adlı incelemesi bu yorumu esaslı biçimde tasahhif etmiştir. O da Osmanlı genişlemesi, Portekiz genişlemesiyle hem kronolojik hem niteliksel olarak koşut ilerleyen, bilinçli bir jeopolitik stratejinin ürünü olduğunu ortaya çıkarmıştır (Özbaran, 1994; Casale, 2010). Bugün Kızıldeniz'in yeniden bir güvenlik ve nüfuz sahası hâline geldiği düşünülürse, on altıncı yüzyıl bize bir tarih dersi ve bir jeopolitik gramer sunmaktadır.

HABEŞİSTAN: VEKÂLET ÜZERİNDEN REKABET

Osmanlı ile Portekiz arasındaki rekabetin ilk sahnesi deniz değil Afrika Boynuzu olmuştur. Portekizliler bölgedeki Hristiyan Habeşlilerle ittifak kurarak "Prester John"

Portekiz'in Hindistan Valisi Lopo Soares'in 1517 yılında Cidde'ye yaptığı kuşatmanın tasviri (Correia, *Lendas da India*, Decada II, Parte II/ 494).

“

OSMANLI İLE PORTEKİZ ARASINDAKİ REKABETİN İLK SAHNESİ DENİZ DEĞİL AFRİKA BOYNUZU OLMUŞTUR.

”

efsanesini siyasi bir kaldıraca dönüştürmeyi amaçlamış, 1520’de Dom Rodrigo de Lima başkanlığındaki ilk resmî elçilik heyetiyle bu ilişkiyi kurumsallaştırmıştır. Bu etkileşimde, Adal Sultanlığı’nın yükselişi ve Osmanlı nüfuzu karşısında Habeş hükümdarı Lebna Dengel’in Lizbon’dan askerî yardım talep etmesi de önemli rol oynamıştır. Buna mukabil Osmanlı Devleti, Adal Sultanı Ahmed el-Mücâhid’i (Gran) desteklemiştir. Zebid beylerbeyi aracılığıyla gönderilen toplar, topçular ve tüfekçi birlikleri bölgedeki savaş teknolojisini değiştirmiştir (Orhonlu, 1996).

Rekabet 1540’larda doğrudan çatışmaya dönüşmüştür. Portekiz 1541’de D. Christóvão da Gama kumandasında birkaç yüz askerle Massava’ya çıkarma yapmıştır. Osmanlı desteğiyle güçlenen Ahmed el-Mücâhid ise 28 Ağustos 1542’de Vofla vadisinde bu kuvveti bozguna uğratarak Portekizli kumandanı idam ettirmiştir. Ancak 21 Şubat 1543’te Galavdevos kumandasındaki Habeş–Portekiz güçlerinin Wayne Daga’da kazandığı zafer ve Ahmed’in ölümü dengeyi tersine çevirmiştir (Orhonlu, 1996). Buradaki asıl mesele kimin kazandığı değil, iki imparatorluğun daha 1540’larda yerel aktörler üzerinden vekâlet savaşı yürütecek kurumsal olgunluğa erişmiş olmasıdır.

Aslında Osmanlı politikasının ilk mantığı savunma mahiyetinde olmuştur. Haremeyn’in emniyeti ve hac yollarının korunması, Kızıldeniz’in bir Osmanlı iç denizi hâline getirilmesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda Mısır beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa, 1538’de Süveyş’ten hareket eden büyük bir donanmayla Aden’i ele geçirmiş, ardından Gucerat sahilindeki Diu kalesini kuşatmıştır. Kuşatma, yerel müttefikin tereddüdü ve ikmal güçlüğüle sebebiyle sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte seferin

D. Francisco de Almeida’nın Portresi
(1545’ten sonra)

dolaylı kazanımları kalıcı olmuştur. Yemen ve Aden’in denetim altına alınması Kızıldeniz’in güney ağzını güvenli kılmış, Portekiz’in havzadaki nüfuz kabiliyetini fiilen sona erdirmiştir (Özbaran, 1994; Casale, 2010).

İkinci cephe Basra Körfezi’nde açılmıştır. 1546’da Basra’nın eyalet hâline getirilmesiyle Osmanlı, Portekiz’in 1515’ten beri elinde tuttuğu Hürmüz’e doğrudan komşu olmuştur. 1552’de Piri Reis kumandasındaki filo Maskat’ı zapt etmiş, fakat Hürmüz kalesini alamayarak Basra’ya çekilmiştir. 1554’te Seydi Ali Reis, Basra’da kalan filoyu Süveyş’e ulaştırmakla görevlendirilmiştir. Portekiz kuvvetleriyle giriştiği çarpışmalar ve mevsim rüzgârları donanmasını dağıtınca Hindistan, Orta Asya ve İran üzerinden karadan dönmüştür (Özbaran, 1972).

Bu yolculuğun ürünü olan *Mirâtü’l-Memâlik*, Piri Reis’in *Kitâb-ı Bahriye*’siyle birlikte Osmanlı coğrafya bilgisinin okyanus temasıyla nasıl genişlediğinin başlıca tanığıdır.

İki başarısızlık stratejinin niteliğini değiştirmiştir. Büyük kale kuşatmalarına dayalı doğrudan yüzleşme yerine kıyı şeridinin idari olarak teşkilatlandırılması, vur-kaç taktiği ile ticaretin etki altına alınması ve yerel Müslüman hanedanlarla himaye ilişkileri kurulması tercih edilmiştir. Osmanlı’nın bu yeni stratejisi, maliyeti düşük ve etkisi kalıcı bir asimetrik strateji tercihi olarak kayıtlara geçmiştir.

İkinci evrenin araçları çeşitli olmuştur. Cengiz Orhonlu’nun ayrıntılı biçimde incelediği Habeş Eyaleti, 1555’te Özdemir Paşa’nın faaliyetleriyle kurulmuş, Sevakın ve Masavva limanları üzerinden Afrika Boynuzu’nda kalıcı bir idari varlık tesis edilmiştir (Orhonlu, 1996). 1560’larda Sefer Reis’in Aden ve Muha’dan yürüttüğü akınlar

Portekiz ticaretine düzenli kayıplar verdirmiştir. Aynı dönemde Açe Sultanlığı'nın Malakka'daki Portekiz hâkimiyetine karşı İstanbul'dan yardım talep etmesi, Osmanlı nüfuzunun Malakka Boğazı'na kadar uzandığını göstermektedir. Gönderilen top döküm ustaları ve teknik destek ise Açe'nin on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı himayesine dair ileri süreceği iddiaların da tarihsel dayanağını oluşturmuştur (Casale, 2010). Bu ilişkiler ağı, sultanın "bütün Müslümanların halifesi" sıfatının okyanus havzasında siyasal bir iddiaya dönüşmesiyle birlikte yürümüştür.

Öte yandan, Osmanlı-Portekiz rekabetinin tek dili çatışma olmamıştır. Yüzyıl ortasından itibaren taraflar arasında zaman zaman mütareke görüşmeleri de yapılmıştır. Osmanlı yönetimi baharat ticaretinin bütünüyle Portekiz'den koparılmasından ziyade Kızıldeniz güzergâhının işler kalmasını hedeflemiştir. Palmira Brummett'in Doğu Akdeniz bağlamında gösterdiği gibi Osmanlı deniz gücü, diplomasi ve ticaretle iç içe işleyen bir araç olarak kullanılmıştır. (Brummett, 1994).

Özdemir Paşa'nın mezarının bulunduğu
Şeyh Durbuş Mezarlığı. (Massava, Eritre)

17. yüzyılda inşa edilen Muscat (Mascate) Portekiz Kalesi.

SONUÇ

Rekabetin son evresi 1580'lerde yaşanmıştır. Mir Ali Bey'in 1581'de Maskat'a düzenlediği baskın ve 1585–1586'da Somali ile Svahili sahilinde yürüttüğü sefer, Mogadişu'dan Pate'ye kadar birçok liman şehrinin Osmanlı'ya bağlılık bildirmesiyle sonuçlanmıştır. 1588 sonunda çıktığı ikinci seferde Mombasa'yı tahkim etmeye çalışan Mir Ali Bey, 5 Mart 1589'da Goa'dan gelen Portekiz filosu ile karadan kuşatan Zimba kuvvetleri arasında sıkışarak esir düşmüştür (Casale, 2010).

Bununla birlikte, bölgedeki rekabetin sonuçlarını ele aldığımızda "başarısızlık" hükmü ihtiyatla kullanılmalıdır. Zira Osmanlı, Portekiz'i Hint Okyanusu'ndan çıkaramamış, ancak onu Kızıldeniz'den kesin biçimde uzak tutmuş, Yemen'den Habeş'e ve Basra'ya uzanan kıyı şeridini kalıcı idari birimlere dönüştürmüş ve nihayetinde baharat ticaretinin Levant kolunu yüzyılın ikinci yarısında yeniden canlandırmıştır (Özbaran, 1994). Portekiz'in tekel iddiası da Osmanlı direnci ölçüsünde sınırlanmıştır. Osmanlı-Portekiz rekabetinin, bir kazanım-mağlubiyet çerçevesinde ele almaktan ziyade, iki imparatorluğun aynı çağda birbirine bakarak ve dahi birbirinden öğrenerek genişlediği simetrik bir süreç olarak okumak bugünün Kızıldeniz siyasetini anlamak bakımından da daha verimli bir çerçeve sunacaktır. ■

KAYNAKÇA

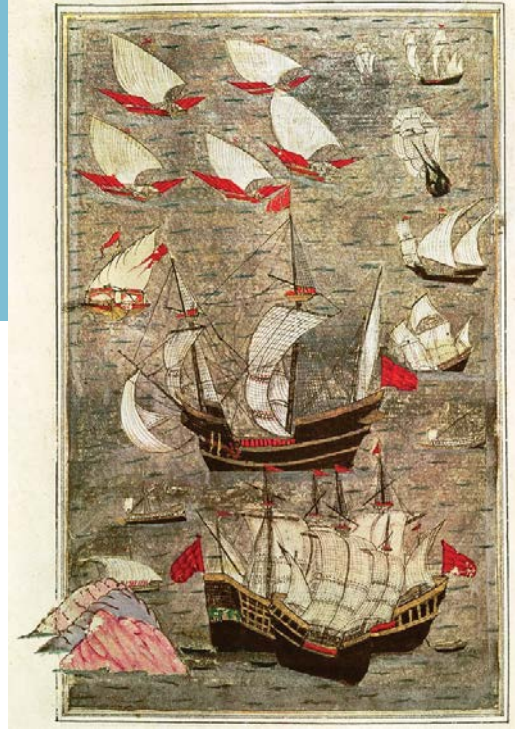
1. Brummett, Palmira. Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery. Albany: State University of New York Press, 1994.
2. Casale, Giancarlo. The Ottoman Age of Exploration. New York: Oxford University Press, 2010.
3. Casale, Giancarlo. "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf". Journal of the Economic and Social History of the Orient 49, no. 2 (2006): 170–198.
4. Hess, Andrew C. "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453–1525". The American Historical Review 75, no. 7 (1970): 1892–1919.
5. Orhonlu, Cengiz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974. (2. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.)
6. Özbaran, Salih. "The Ottoman Turks and the Portuguese in the Persian Gulf, 1534–1581". Journal of Asian History 6, no. 1 (1972): 45–87.
7. Özbaran, Salih. The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century. İstanbul: Isis Press, 1994.
8. Özbaran, Salih. Ottoman Expansion Towards the Indian Ocean in the 16th Century. İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2009.
9. Piri Reis. Kitab-ı Bahriye. İstanbul: Türk Tarih Araştırma Kurumu / Devlet Basımevi, 1935.
10. Seydi Ali Reis. Mir'âtü'l-Memâlik. Haz. Mehmet Kiremit. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

”

OSMANLI-PORTEKİZ REKABETİNİN TEK DİLİ ÇATIŞMA OLMAMIŞTIR.

”

16. yüzyılda Aden açıklarında Hint Okyanusu'ndaki Osmanlı donanması

Görsel: wikipedia.org

Doç. Dr. Yunus TURHAN

Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda, yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi'nde, doktora'sını ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda dereceyle tamamlayan Doç. Dr. Yunus Turhan, doktora eğitimi sırasında TÜBİTAK bursuyla Oxford Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Güney Afrika, Mozambik, Tanzanya, Zanzibar, Çad ve Burkina Faso gibi Sahra Altı Afrika ülkelerinde saha çalışmaları yürüten Turhan'ın; Türkiye-Afrika ilişkileri, barış ve çatışma çalışmaları, kalkınma çalışmaları ile Afrika'da hidro-politik sorunlar gibi konuları ele alan çalışmaları, uluslararası indekslerde taranan dergilerde yayımlanmıştır. 2022 yılından bu yana Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda doçent olarak görev yapan Turhan, Ağustos 2024 - Temmuz 2025 tarihleri arasında TÜBİTAK bursuyla ABD'de, Harvard Üniversitesi Afrika Çalışmaları bölümünde misafir öğretim görevlisi olarak bulunmuştur.

۱۹۴۶

معلومات

نومبر ۱۹۸۲

امید پرونده کیری شهرده مؤسسات حضرت پادشاهیدین مکتب عقابیتک ایت شعبه
Ecole de jeunes filles musulmanes à Kimberly (Afrique du Sud)

عربلری عیاقله ایله ملک عزم جوارده ایسته، عین مقصد عین سوزله خدمت ایش بولوسونلر ایشته براسیمیت گامله، براسیات نامده ایله آتک برلازم غیرمقارنی اولان وهابیت دانیمک هیت محومیتنه اطاعت دینر. ایشته بو اطاعت درک عسکرلکک بر فطعه بالای فوض و کاله ترغه بادی در. اطاعت عسکرلکک اس الا شامی در، روحیدر. اطاعتی ر فطعه غلیر بر تابه، روحیدر بر جیده بکوزر. اورساککی یقینلیر اوجیدر کی معطل قالیر مطیع اولمالان بر فطعه عسکریه حشرده مصر رجعت، مسفرده ایسه بی فائده بر فوئدر. بوله بر عسکرلکک استفاده اوتمق اولماز.

هر عر کندی مافوقه اطاعت و اقیاده بوجلودر. آمره کرک شفاغای، کرکسه تحریر آهرنه امر ایش ایسه او قری قامها ایضا ایتک، همده کال خواهش و غیرله اضا ایتک هیچ ردوی مشیمز، ملک اقیار کوستره مکتک عرک ایتک، الکعلوی بر وظیفه می در. لکن وریلن امر خلاف قانون ایش، اولنده ماقون ذکر، مافوق ینق امر مشولدر. بولک قری رجعت تعلقی اولماز. بالکز اولک وظیفه می اوامری ایجابله کندر.

فکر دسمن پستدانه سینه مجلوب، مطیع قهرمان بر وظیفه فداکاری بر جیتی اولاد. عسکرلکک... حکومتک کاله واسطه اجرایی می اولان بر رجعت منتظمه بر فوئ معظمه، شوبله که ایتک دولت پستدانه مسائل سیاسی بولک هر قاتی ری فن دیپلوماسیک ایتکلی بولکدن صلاحاً حل و فصل اولونه. میه حق بر سمویت اظهار سینه فالجیتیر. قلباً اندیلن مدافعه حق حکومتده بی نتیجه جیقارسه اول وقت فوئ عسکرلکک معاوضه یاردیتنه مقدر فالجیتیر که خامه همته مشکلات حرص ایله بن اومشله حاضره سیاسی مشیر غیرته بک کوزل بر صورتده نتیجه یدر اولود. حاصلی، عسکرلکک... بر دولکک بون ایستمدارلی میدان حصوله کتیرمکک بر جسم، بر کلدورک اجزای افرادی اولجه آکلاتدیمز او وظیفه فداکاری جیتی اولادردر.

مادام که عسکرلکک بر کلدور، اجزای افرادی ایسه عسکردر، اولجاده عسکرلر آمرلر بیک، مافوقلر بیک اوامر و تپیهانه بر تسلیمیت کامله ایله باغلی بولوغالیدر که

*GÜNEY AFRİKA'DA
OSMANLI MAARİF
GELENEĞİNİN KADIN
ÖNCÜLERİ*

Osmanlı Devleti'nin Güney Afrika ile kurduğu ilişkinin anlatımında çoğunlukla Erzurumlu Ebubekir Efendi'nin faaliyetleri merkeze alınmaktadır. Oysa bu hikâyenin daha az incelenmiş yüzü Ebubekir Efendi'nin de eğitimlerine çok önem verdiği bölgedeki Müslüman kadınlardır. Erzurumlu müderris Ebubekir Efendi'nin Cape Town'da yalnızca erkek çocuklarını değil kadınları da eğitmek amacıyla ayrı ders halkaları ve bir okul kurduğu bilinmektedir. Bu durum XIX. yüzyıl Osmanlı eğitim anlayışının Güney Afrika'ya taşındığını göstermektedir. Cape Townlu tarihçi Ahmed Davids'in eserlerinde de belirtildiği üzere Ebubekir Efendi hanımlar için ayrı bir okul açmış, eğitim faaliyetlerini kadınlara da ulaştırmıştır.

Bu okul yalnızca dinî eğitim veren bir kurum olmamış; Cape Müslüman toplumunda kadınların sosyal görünürlüğünü artıran yeni bir entelektüel çevrenin doğmasına da zemin hazırlamıştır. Güney Afrikalı tarihçi Ahmed Davids'in Cape Muslim toplumu üzerine yaptığı çalışmalar, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Bo-Kaap çevresinde eğitilmiş Müslüman ailelerin oluştuğunu göstermektedir. Arşiv belgelerindeki raporlarda bu dönüşümün merkezinde Ebubekir Efendi ailesinin bulunduğu ortaya koymaktadır.

OSMANLI MEKTEBİNDE KIZ ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ

1863 yılında Cape Town'da açılan Osmanlı mektebi kısa sürede yalnızca bir okul olmaktan çıkmış, burada yetişen öğrenciler Kimberley, Port Elizabeth, Paarl ve daha sonra Cape Town'un farklı mahallelerinde öğretmenlik yapmaya başlamışlardı.

Bugün isimlerini tam olarak bildiğimiz kadınlardan biri Muhsine Ataullah'dır. Ancak onun başarısı tek başına değerlendirilmemelidir. Muhsine Hanım'ın ortaya çıkmasını sağlayan eğitim geleneği, önce Ebubekir Efendi'nin kurduğu okul, ardından Ahmed Ataullah Bey'in Kimberley'deki Osmanlı okulunda sürdürdüğü eğitim faaliyetleri sayesinde oluşmuştur. Ahmed Ataullah Bey'in 1884'te Kimberley'deki Osmanlı okulunun müdürlüğünü üstlenmesi, Cape Kolonisi'nde Osmanlı eğitim ağının ikinci aşamasını temsil eder. Bu ağ içinde başta Müderris Ebubekir Efendi'nin eşi Tahora Hanım olmak üzere, Hatice Muhsine Ataullah Hanım, Zeynep ve Muallime Gülsüm gibi isimler aile hafızasında ve bazı özel araştırmalarda yer almakla birlikte, onların hizmetlerini mevcut belgeler ışığında değerlendirmek mümkündür.

Güney Afrika'ya gelen Ebubekir Efendi (ortada biraz sağda), bölgede yaşayan Müslümanlarla bir arada.

”

*EBUBEKİR EFENDİ
HANIMLAR İÇİN
AYRI BİR OKUL
AÇMIŞ, EĞİTİM
FAALİYETLERİNİ
KADINLARA DA
ULAŞTIRMISTIR.*

”

HATİCE MUHSİNE ATAULLAH HANIM

Güney Afrika'da Osmanlı izleri çalışmamızda yayımladığımız aile belgeleri, Muhsine Hanım'ın Cape Town'un saygın Müslüman ailelerinden Abdurrahman ailesine mensup olduğunu göstermektedir.

Ebubekir Efendi'nin en büyük oğlu Ahmet Ataullah Bey'in eşi olan Muhsine Hanım, çok önemli çocuklar yetiştirmiştir. Eğitimli bir aile ortamında yetişen Muhsine Hanım, çocuklarının hem İngiliz hem de Osmanlı eğitiminden faydalanmasını sağlamıştır. Özellikle kızları Havva Hayrünnisa ve Hatice Hanımların Avrupa'da tıp ve hukuk eğitimi almaları tesadüf değildir; bu karar aile içinde eğitime verilen önemin bir sonucudur. Muhsine Hanım, Osmanlı aile terbiyesini Cape Müslüman toplumunun gündelik hayatına taşıyan kadın kuşağının önemli temsilcilerinden biri olarak görülebilir.

OSMANLI EĞİTİM GELENEĞİNİN ZİRVESİ:

DR. HAVVA HAYRÜNNİSA

1888 yılında Cape Town'da doğan Havva Hayrünnisa Ataullah, Güney Afrika'nın ilk Müslüman kadın doktoru olarak tarihe geçti. Londra'da eğitim gördü, ardından İstanbul'a gelerek Osmanlı entelektüel çevresiyle temas kurdu. 1921'de İstanbul basınına verdiği röportaj-

da hekimliği yalnızca meslek değil, topluma hizmet aracı olarak gördüğünü ifade etmiştir. Onun başarısı bireysel değildir. Ebubekir Efendi'nin başlattığı eğitim reformunun üçüncü kuşaktaki ürünüdür. Bu yönüyle Havva Hayrünnisa, Cape Town'daki Osmanlı kadın eğitim modelinin en görünür temsilcisidir. 1956 yılında Johannesburg'da vefat etmiştir. Öte yandan Ebubekir Efendi ailesine ait erken dönem fotoğraflar ve Havva Hayrünnisa'nın İstanbul yıllarına ait görseller, Osmanlı şehirli kadın giyiminden izler taşımaktadır. Uzun koyu renkli ferace benzeri dış giysiler, yüksek yakalı elbiseler, ipek

başörtüleri ve zarif broşlarla tutturulan örtüler dikkat çeker.

Bu kıyafet tarzının Cape Müslüman toplumunda bazı etkileri olduğu bir gerçektir. Mesela Osmanlı tarzı sade ve kaliteli kumaş kullanımı, gösterişli sömürge modasına alternatif bir estetik oluşturmuştur. Başörtüsünün yalnızca dinî değil, eğitimli ve saygın kadın kimliğinin

Resimde solda Muhsine Hanım ve kız kardeşi.

Sağdaki resim, Muhsine Hanımın Pietermaritzburg'daki kabri

Tahora Hanım kız kardeşi
Behiye Hanımla. 1870'ler

”

*KIZ ÇOCUKLARININ
EĞİTİMİNİ DE
DÜŞÜNEN EBUBEKİR
EFENDİ, ÖLÜMÜNDEN
YILLAR SONRA
EĞİTİM MİRASIYLA
GÜNEY AFRIKA'DA
HALEN ANILIYORDU.*

”

de simgesi hâline gelmesine katkı sağlamıştır. İstanbul modasından gelen uzun ceket, işlemeli şal ve ince dokuma kumaş tercihleri, Bo-Kaap'ın varlıklı Müslüman ailelerinde benimsenmiştir. Fotoğraf stüdyolarında çekilen aile portrelerinde Osmanlı etkili giyim ile Viktorya dönemi kesimlerinin birlikte kullanıldığı melez bir Cape Müslüman kadın modası ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlı etkisi, yerel Malay ve Viktorya tarzlarını tamamen değiştirmekten ziyade onlarla birleşerek yeni bir şehirli Müslüman kadın estetiği oluşturmuştur. Ahmed Davids'in Cape Müslüman topluma ilişkin çalışmaları da Bo-Kaap'ta kıyafetin toplumsal statü ve dinî kimlik açısından önemli bir sembol olduğunu göstermektedir. Bu mektup, onun ölümünden 14 yıl sonra Ümit Burnu'ndan İstanbul'a gönderilmişti.

“Ebubekir Efendi'nin açmış olduğu Kız Mektebinin 80 öğrencisi vardır. Hocamız Ebubekir Efendi'ye yardım etmesi için bulduğu iki öğretmen Hasene ve Velide halen okulda vazife yapmaktadır. Kız mektebinde Kur'an-ı Kerim'den başka Almanca ve İngilizce de öğretilmektedir. Lakin okul artık kendini idare edememektedir...” Cape Town, 1894.

Öte yandan kız çocuklarının eğitimi de düşünen Ebubekir Efendi, ölümünden yıllar sonra eğitim mirasıyla Güney Afrika'da halen anılıyordu. 1938 yılında bu Kız Mektebi'nin öğrencilerinden çok sevilen simalardan Hacı

Gülsüm Ana vefat ettiğinde Ebubekir Efendi'nin öğrencisi olduğu özellikle haber metinlerinde vurgulanmıştı.

GÜNEY AFRIKA'DA OSMANLI KADINLARININ SESSİZ MİRASI

Osmanlı Devleti'nin Güney Afrika ile kurduğu ilişkiler, uzun yıllar boyunca büyük ölçüde Erzurumlu Ebubekir Efendi'nin dinî ve siyasî misyonu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak bu yazımız, söz konusu ilişkinin yalnızca devletler arası diplomatik bir temas olmadığını; eğitim, aile ve kadınlar üzerinden nesiller boyunca sürdürülen toplumsal bir dönüşüm süreci olduğunu or-

Güney Afrika mezarlıklarında bir başka Türk aile, İstanbullu soyadıyla dikkat çekmektedir.

taya koymaktadır. Osmanlı mirasının Güney Afrika'daki en kalıcı etkilerinden biri, erkek din adamlarının yanı sıra kadın eğitimciler, anneler ve entelektüeller aracılığıyla yaşatılmıştır.

Ebubekir Efendi'nin Cape Town'da kız çocuklarının eğitimini de kapsayan bir öğretim modeli geliştirmesi, dönemin sömürge coğrafyasında dikkat çekici bir yenilikti. Bu model, yalnızca dinî bilgi aktarımını değil, okuryazarlığı, ahlâk eğitimini ve kadınların toplum içindeki görünürlüğü de güçlendirdi. Tahora Hanım'ın kız mektebindeki idareci ve eğitimci rolü, Osmanlı eğitim anlayışının kadınlar eliyle kurumsallaşmasının ilk örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Onun öncülüğü, Güney Afrika Müslüman toplumunda kadınların eğitim alanındaki meşruiyetini artırmış ve sonraki kuşaklara örnek olmuştur. Mevcut fotoğraflar, aile albümleri ve dönemin görsel malzemeleri, şehirli Osmanlı giyim anlayışının Cape Müslüman toplumunda özellikle eğitimli aileler arasında karşılıklı bulduğunu düşündürmektedir. Eldeki veriler, doğrudan bir moda aktarımından ziyade Osmanlı, Malay ve Viktorya dönemi etkilerinin bir araya gelerek özgün bir Cape Müslüman kadın estetiği oluşturduğunu göstermektedir.

Yıllar süren araştırmalarımızın ortaya koyduğu hakikat, Osmanlı-Güney Afrika ilişkilerinin yalnızca resmî belgeler üzerinden okunmasının eksik bir tarih anlatısı ürettiğidir. Onların hikâyeleri, Güney Afrika Müslüman toplumunun tarihine olduğu kadar Osmanlı diasporası çalışmalarına da yeni bir perspektif kazandırmaktadır. ■

Cape Town'daki Osmanlı okulu ve Güney Afrika'daki Müslüman yetim ve kimsesizler için padişahın yardımı. 1894

BİBLİYOGRAFYA

1. Gençoğlu, Halim. Ottoman Traces in Southern Africa: The Impact of Turkish Emissaries and Muslim Theologians. İstanbul: Libra Kitap, 2017.
2. Gençoğlu, Halim. Güney Afrika'da Osmanlı Kültürel Mirası: Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'nın Ücundaki İslam Mirası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
3. Gençoğlu, Halim. "Güney Afrika Milli Arşivlerinin Osmanlı Tarih Yazıcılığı Açısından Önemi." Belleten 83, no. 298 (2019): 955-980.
4. Gençoğlu, Halim. "Abu Bakr Effendi's Cultural and Educational Contribution to the Muslim Woman's Life in South Africa." Global Journal of Arts, Humanity and Social Sciences, 2023.
5. Da Costa, Yusuf. The Call of the Muezzin: A History of Islam in South Africa. Cape Town.
6. Davids, Achmat. The Mosques of Bo-Kaap. Cape Town. 1980

Doç. Dr. Halim GENÇOĞLU

Tarihçi, Afrika çalışmaları ve sömürge tarihi uzmanı Halim Gençoğlu 1981 yılında Trabzon'da doğdu. Türkiye'de çeşitli üniversitelerde Osmanlı ekonomi, tarihi ve müzikoloji üzerine ihtisasından sonra sömürge tarihi çalışmalarına yönelik Gençoğlu, bazı Afrika ülkelerinde çalışmalar yaptı. 2009 yılında Güney Afrika'da Cape Town Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptı, "Afrika'da Osmanlı Varlığı" adlı Honor projesini tarih bölümünde Prof. Dr. Nigel Worden'la tamamladı. Aynı fakültenin Teoloji departmanında Müderris Ebubekir Efendi'nin Ümit Burnu'ndaki faaliyetleri konusunda yazdığı yüksek lisans tezini 2013 yılında dereceyle tamamladı. 2017 yılında aynı fakültenin Yahudi Tarihi ve Dili bölümünde Afrika-Orta Doğu'daki Yahudi yerleşmelerini ve inanç yapılarını Tevrat'taki Siyonizm ve Siyasi Siyonizm ölçeğindeki araştırmalarını Doktora tezi olarak tamamladı. 2024 yılına kadar Cape Town Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Afrika Çalışmaları bölümünde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen Wits Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisi olup Türkiye-Afrika ilişkileri üzerine on dört kitabı bulunmaktadır.

**EBUBEKİR EFENDİ'NİN
CAPE TOWN'DA KIZ
ÇOCUKLARININ EĞİTİMİNİ
DE KAPSAYAN BİR ÖĞRETİM
MODELİ GELİŞTİRMESİ,
DÖNEMİN SÖMÜRGE
COĞRAFYASINDA DİKKAT
ÇEKİCİ BİR YENİLİKTİ.**

*ZENGİBAR YOLUNDA
BİR OSMANLI ELÇİSİ:
MEHMED
RÜŞDÎ EFENDİ*

Dr. Hatice UĞUR
Tarihçi / Akademisyen

Görsel Yapay Zeka ile üretilmiştir.

Doğu Afrika'nın XIX. yüzyıldaki en nüfuzlu Müslüman sultanlıklarından biri olan Zengibar ile Osmanlı Devleti arasındaki münasebetler, dönemin siyasi ve diplomatik tarihine ışık tutan önemli örneklerden biridir. Yirmi yılı aşkın süredir Osmanlı arşiv kaynakları üzerine yürüttüğümüz çalışmaların ortaya koyduğu üzere, bu münasebetler tek seferlik diplomatik temaslardan ibaret olmayıp, yerel aktörler, Avrupa sömürge güçleri ve Osmanlı Devleti arasındaki çok katmanlı ilişkiler ağı içerisinde şekillenmiştir.

Osmanlı arşivlerinde Zengibar'a dair tespit edilebilen en erken belge 1850'li yıllara ait ticarî mahiyette bir belge olmakla birlikte II. Abdülhamid döneminde (1876-1908) hilafet siyaseti ve İttihâd-ı İslâm düşüncesi doğrultusunda Osmanlı-Zengibar münasebetleri daha düzenli ve resmî bir nitelik kazanmıştır. Bu ilginin şekillenmesinde, Sultan Seyyid Bergaş'ın, Avrupa ve Mısır'a gerçekleştirdiği seyahatlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bergaş, Avrupa'yı ziyaret eden ilk yerel hükümdar olarak 8 Mayıs 1875'te üst düzey görevlilerinden oluşan maiyetiyle Zengibar'dan ayrılmış, Aden, Port Said ve Lizbon üzerinden Londra'ya

ulaşarak burada bir dizi resmî temasta bulunmuştur. İngiltere ziyaretinin ardından Mısır'a da resmî bir ziyarette bulunan Sultan Bergaş, Zengibar'ın modernleşme sürecinde önemli etkileri olan bu temasların ardından ülkesine dönmüştür.

Sultan Bergaş'ın 1877'de hac maksadıyla Hicaz'a gelmesi beklenirken Osmanlı yetkilileri bu ziyarete büyük önem atfetmiş, kendisine Mecidî nişanı takdim edilmesi kararlaştırılmış ve görkemli karşılama töreni için hazırlıklara başlanmıştır. Ancak kaynaklarda açıkça belirtilmeyen sebeplerle bu yolculuk gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine, nişan ve name-i hümayunu Zengibar'a ulaştırmak üzere Hicaz'da görev yapan ve Arapçaya vâkıf olan Emin Bey görevlendirilmiştir. Bu seyahatin ayrıntıları bilinmemekle birlikte, Zengibar Sultanı'nın 12 Mayıs 1879 tarihli cevabî mektubu, Mehmed Rüşdî'nin 1888 yılındaki ziyaretinden yaklaşık on yıl önce Osmanlı Devleti ile Zengibar Sultanlığı arasında resmî diplomatik temasların başladığını göstermektedir.

1888 yılı, Osmanlı-Zengibar ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Sultan Bergaş'ın 26 Mart 1888 gecesi vefatının ardından tahta geçen kardeşi Seyyid Halife, henüz üç gün sonra İstanbul'daki Pera Telgrafhanesi aracılığıyla II. Abdülhamid'e bir telgraf göndererek cülûsunu bildirmiş, Osmanlı Devleti ile mevcut dostane münasebetleri sürdürme arzusunu ifade etmiştir. Bunun üzerine yeni sultana hitaben bir name-i hümayun hazırlanmış, fakat 9 Mayıs 1888 tarihini taşıyan bu belgenin çeşitli sebeplerle temmuz ayında Zengibar'a gönderildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'a ulaşan istihbarat raporu, Zengibar'daki siyasi atmosferin ne derece hassas olduğunu göstermektedir. Raporda yeni sultanın Avrupa devletlerinin baskısı nedeniyle yabancı temsilcilere son derece ihtiyatlı davrandığı, hatta kendisini tebrik etmek üzere gelen İtalyan konsolosunu kabul etmeyi geciktirdiğini belirtmektedir. Aynı raporda Zengibar ve Maskat sultanlıklarının herhangi bir Avrupa devletinin egemenliği altında bulunmadığı, her iki sultanın halifelik makamına bağlılıklarını sürdürdüğü, buna karşılık Osmanlı Devleti'nin bu uzak coğrafyada ortaya çıkabilecek gelişmelere fiilen müdahale edebilecek durumda olmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı halifesinin cevabî name-i hümayununu Zengibar'a ulaştırmak üzere Hudeyde tahrîrât müdürü Mehmed Rüşdî Efendi, Zengibar Sultanlığı'nın kölelik ve silah ticareti bahane edilerek Almanya ve İngiltere tarafından abluka altında olduğu bir dönemde, bu olağanüstü şartlar altında uzun bir yolculuğun ardından 27 Ekim 1888'de Zengibar'a varmıştır.

SAID BARGASH, SULTAN OF ZANZIBAR.

RAPORUN ÖZELLİKLERİ VE TARİHLENDİRİLMESİ

Mehmed Rüşdî, Zengibar'daki görevini tamamlayıp döndüğünde bir rapor hazırlamıştır. On beş sayfadan oluşan ve özenle süslenmiş bir kapakla ciltlenen bu rapor, bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunmaktadır ve Osmanlı-Zengibar ilişkilerine dair, elimizdeki en bütüncül kaynaktır. Rapor da herhangi bir tarih bulunmaması, onun tarihlendirilmesini güçleştirmektedir. Ancak metindeki ayrıntıları arşiv belgeleriyle karşılaştırarak okuduğumuzda Rüşdî'nin, Zengibar'a 27 Ekim'de vardığı ve 5 Kasım 1888 tarihine kadar orada bulunduğu, yani dokuz gün Zengibar'da kaldığı tespit edilmiştir. Buna göre Rüşdî, Hudeyde'den 13 Eylül 1888'de ayrılmış, iki günde 15 Eylül'de Aden'e varmış, dokuz gün orada kaldıktan sonra 24 Eylül'de Bombay'a hareket edip 3 Ekim'de Bombay'a ulaşmış, oradan trenle Kalküta'ya, ardından Kolombo ve Madagaskar üzerinden yirmi dört günlük bir yolculukla 27 Ekim'de Zengibar'a varmıştır. Bu son derece dolambaçlı güzergâhın en önemli sebebi ise Alman ve İngiliz donanmalarının sahil şehirlerini ortak ablukaya almış olmaları ve aksayan deniz yolu trafiğidir.

Mehmed Rüşdî Efendi'nin raporunu iki ana bölüm olarak ele almak mümkündür. İlk bölüm Osmanlı Devleti elçisi sıfatıyla yürüttüğü diplomatik göreve ve bu kapsamda Zengibar Sultanı ile gerçekleştirdiği görüşmelere ayrılmıştır. İkinci bölümde ise Zengibar'ın coğrafyası, halkı ve Avrupalı devletlerin sultanlık üzerindeki faaliyetleri ele alınmaktadır. Adadaki iletişim imkânları abluka nedeniyle kapalı olduğu için oraya varacağını Bombay'da tanıştığı bir tüccarın Zengibar'daki ortağına önceden gizlice gönderdiği bir tavsiye mektubu sayesinde bildirmiştir. Oraya vardığını mahallî hükûmete bildirilmesinin ardından sultan tarafından resmî bir hoş-âmedî (karşılama) heyeti gönderilmiş; bu heyette Osmanlı tebaasından ve Zengibar'da ticaretle uğraşan Cumalizâde Abdurrahman Efendi de yer almıştır.

Nâme-i hümayûnun Zengibar Sultanı'na resmî teslim merasimi, raporun en canlı bölümlerinden birini oluşturur. Kaldığı misafirhâne ile hükûmet merkezi arasındaki on dakikalık yolun kendisini görmeye gelen yerel halk tarafından kaplandığı, Arapça bilen halktan pek çok kimsenin halife için yüksek sesle "Allah yensuru halifetinâ ve kahru 'adâinâ" şeklinde dua ettiğini belirtmiştir. Konağa yaklaşıldığında iki bando, iki tabur asker ve top atışlarıyla resmî bir selamlama icra edilmiş ve Mehmed Rüşdî, Zengibar Sultanı tarafından büyük bir saygıyla karşılanmıştır. Ardından Osmanlı Sultanı tarafından gönderilen nâmeyi üç kez öperek başına koyduktan sonra sultana

”

1888 YILI,
OSMANLI-ZENGİBAR
İLİŞKİLERİNDE YENİ
BİR DÖNÜM NOKTASI
OLMUŞTUR.

“

takdim etmiştir. Kendisine gösterilen bu olağanüstü hürmetin, Almanya ve İngiltere elçilerini derhal telaşa düşürdüğünü ve bu devletlerin elçilerinin arka arkaya sultana çıkarak itirazlarda bulunduğunu da ayrıca raporunda kaydetmiştir.

Zengibar'da dokuz gün ikamet eden Mehmed Rüşdî, bu süre zarfında sultanın köşk ve yalılarını gezmiş, dönüşünde sultanın ısrarla takdim ettiği hediyeleri -nezaketen reddetme çabasına rağmen- kabul etmiştir.

ZENGİBAR HAKKINDA

Mehmed Rüşdî Efendi, raporun ikinci bölümünde Zengibar'ın coğrafi özellikleri, idarî yapısı, nüfusu ve Avrupalı devletlerin faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler vermektedir. Öncelikle adanın coğrafi konumunu, büyüklüğünü ve verimli topraklarını tasvir eden Rüşdî, elli ile altmış bin nüfuslu şehirde idarenin Arap kökenli bir zümrenin elinde bulunduğunu ve resmî dilin Arapça olduğunu belirtir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğunu, geri kalan kısmın ise Hindistan kökenli Mecûsiler (Hindu) ile Avrupalılardan meydana geldiğini ifade eder, Müslümanlar arasında Ehl-i Sünnetin yanı sıra sultanın da mensubu bulunduğu İbâzî mezhebine bağlı bir topluluğun yaşadığını, bu sebeple resmî cuma namazının kılınmadığını, buna karşılık yerel halkın çoğunlukla Sünnî ahaliden oluştuğunu ve hutbelerinde Osmanlı halifesinin adının anıldığını özellikle vurgular. Rüşdî Efendi, Zengibar'ın askerî teşkilatı hakkında da dikkat çekici bilgiler vermektedir. Buna göre gönüllülük esasına göre teşkil edilmiş yaklaşık on bin kişilik muntazam bir kuvvet bulunmakta, askerlerin eğitimi İngiliz subayları tarafından yürütülmektedir. Kölelik meselesine dair değerlendirmesinde Mehmed Rüşdî, Avrupalı devletlerin köle ticaretini önleme bahanesiyle bölgeye müdahale ettiğini, ancak asıl maksadın kıtanın henüz keşfedilmemiş zenginliklerine ulaşmak olduğunu ileri sürmektedir.

Raporda genişçe yer ayrılan diğer önemli bir konu ise Almanya ile İngiltere'nin Zengibar üzerindeki nüfuz mücadelesidir. Mehmed Rüşdî'ye göre bu süreç, yaklaşık yirmi-yirmi beş yıl önce sultan hanedanından bir hanımın (Prenses Salma) Alman biriyle evlenmesi ve ardından açılan miras davasıyla başlamış, Almanya bu hadiseyi Zengibar'ın iç işlerine müdahale etmek için bir fırsata dönüştürmüştür. Rüşdî'nin anlatımına göre asıl kırılma noktası, sahildeki gümrük iskelelerinin, sözde merhum Sultan Bergaş tarafından vefatından kısa süre önce onaylanmış bir mukavele gereğince bir Alman şirketine iltizama verilmesidir. Ancak Rüşdî Efendi, söz konusu mukavelenin gerçekliği konusunda açıkça şüphelerini dile getirmektedir. Rapora göre İngiltere bu anlaşmaya doğrudan karşı çıkmamış, Mombasa ve Malindi iskelelerinin iltizamının kendisine bırakılması karşılığında sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bu şartlar altında, Zengibar Sultanı Seyyid Halife, Alman taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Alman şirketinin gümrük iskelelerine kendi bayrağını çekmesi ise kısa süre içinde halkın tepkisine yol açmış; birkaç kişinin cezalandırılmasının ardından halk yakın bölgelerle kurduğu ittifaklarla silahlı bir ayaklanma başlatılmıştır. Alman memur ve muhafızların büyük kısmı öldürülmüştür. Zengibar hükûmetinin gönderdiği kuvvetin ise yalnızca nasihatle yetindiğini, halkı Avrupalı idareye boyun eğdirmemediğini ve isyanın bastırılması konusunun Almanlara bırakıldığını belirtilmektedir.

ZENGİBAR ABLUKASI KARŞISINDA OSMANLI BÜROKRASİSİ

Mehmed Rüşdî'nin raporunun anlattığı abluka konusu ve sahildeki ayaklanmalar, çok daha geniş bir diplomatik krizin yani Zengibar Ablukası'nın (1888-1889) parçasıdır. 3 Ekim 1888'de Berlin Büyükelçisi Ahmed Tevfik Paşa, Almanya'nın Doğu Afrika'da bazı Alman "kâşiflerinin" (DOAG memurlarının) katledilmesinden duyduğu derin endişeyi Bâbüâli'ye bildirmiştir; bu belge, ertesi ay gerçekleşecek ablukaya giden olaylar zincirine dair Osmanlı kaynaklarındaki en erken referanstır. Sadrazam Kâmil Paşa, diplomat Artin Paşa, yaverandan Şakir Paşa, Yıldız Sarayı Başkâtibi Süreyya Paşa ve II. Abdülhamid'in gözde danışmanlarından Salih Münir Paşa, Osmanlı Devleti'nin bu konuda uluslararası arenada nasıl hareket etmesi gerektiğine dair görüş ve önerilerde bulunmuşlardır.

Bu bürokratların görüşleri, meselenin Osmanlı gündeminde neden bu denli öncelikli olduğuna dair iki ana kaygıya işaret etmektedir. Köle ticareti meselesi ve bölgedeki Müslüman halkın durumu. Osmanlı Devleti yetkilileri, İngilizlerin kölelik meselesini bahane ederek Kızıldeniz ve Akdeniz'e müdahale etme ihtimalinden endişe duymaktaydı ve bunun yalnız Zengibar Sultanlığı'nı değil Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını da hedef aldığını düşünüyorlardı. 1888'de Osmanlılar, abluhanın sömürgeci güçler tarafından Kızıldeniz'deki Osmanlı topraklarına genişletilebileceğinden endişe ediyor; bunu Tunus, Mısır ve Kongo'da daha önce denenmiş sömürgeci emellerin bir devamı olarak görüyorlardı. Nitekim yakın bir tarihte, 29 Nisan 1887'de, Sudan'daki Mehdi hareketi baha-ne edilerek İngiltere ve Fransa, Suakin'den Massawa'ya

Sadrazam Kâmil Paşa, diplomat Artin Paşa, yaverandan Şakir Paşa, Yıldız Sarayı Başkâtibi Süreyya Paşa ve II. Abdülhamid'in gözde danışmanlarından Salih Münir Paşa, Osmanlı Devleti'nin bu konuda uluslararası arenada nasıl hareket etmesi gerektiğine dair görüş ve önerilerde bulunmuşlardır.

Görsel: Yapay zeka ile üretilmiştir.

kadar Kızıldeniz sahilini ablukaya almıştı. Abluka 1889 yılı sonlarına doğru kaldırılmış ve bölge aşamalı olarak İngiltere'nin kontrolüne girmiştir.

Bu önemli gelişmelerin yaşandığı diplomatik arka plan, Mehmed Rüşdî'nin olağanüstü abluka döneminde Zengibar'a gönderilmiş olmasının önemini ortaya koymaktadır. Osmanlılar, Avrupa'nın Zengibar'daki varlığını yalnız Zengibar için değil bütün Müslüman dünyası için bir tehdit olarak algılıyor, fakat Zengibar Sultanına ve tebaasına

”

OSMANLILAR, AVRUPA'NIN
ZENGİBAR'DAKİ VARLIĞINI
YALNIZ ZENGİBAR İÇİN
DEĞİL BÜTÜN MÜSLÜMAN
DÜNYASI İÇİN BİR TEHDİT
OLARAK ALGILIYORDU.

”

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

• HR.MKT 248/51, 11 Kasım 1857.

• HR.MKT 877/844, 18 Mayıs 1875.

• Y.MTV 33/111, 9 Temmuz 1888.

Yazma Eser

Mehmed Rüşdî. *Zengibar Hakkında Malûmat-ı Mufasssala*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, nr. 5052.

Tezler

Babavatan (Uğur), Hatice. *Understanding Afrika-yi Osmani in the Late Ottoman Period: The Case of Zanzibar Sultanate*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Uğur, Hatice. *East Africa's Entangled Worlds in Ottoman Sources, 1879–1915*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Leipzig University, Leipzig, 2022.

Kitaplar

Babavatan (Uğur), Hatice. *Osmanlı Afrikası'nda Bir Sultanlık: Zengibar*. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Ruete, Emily (Sayyida Salme bint Said). *Memoiren einer arabischen Prinzessin*. 2 cilt. Berlin: Verlag von Friedrich Luckhardt, 1886.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

Uğur, Hatice. "Being Connected in Hard Times: The Ottoman and Zanzibar Relations in the Late 19th Century." *Eurasian Studies* 21 (2023): 186–205.

———. "It Took Longer to Arrive than to Stay: An Ottoman Envoy's Visit to Zanzibar in October 1888." *İçinde Sources and Methods for African History and Culture: Essays in Honour of Adam Jones*, editörler G. Castryck, S. Strickrodt ve K. Werthmann, 433–448. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2016.

———. "Sultan Seyyid Barğaş'ın 1875 Avrupa Seyahati." Yayımlanmamış aşamasında.

somut bir yardım sağlayamıyorlardı; bu durum Mehmed Rüşdî'nin satır aralarında da açıkça okunabilmektedir.

DÖNÜŞ YOLCULUĞU VE RAPORUN SONU

Mehmed Rüşdî, dokuz günlük ikametinin ardından Fransız posta vapurlarıyla dönüş yoluna çıkmış, harcırahının sınırlı olması ve gidiş-dönüş masraflarının uzayan güzergâh nedeniyle iki katına çıkması sebebiyle daha uzun süre ikamet edip tahkikatını genişletmekten vazgeçmek zorunda kaldığını bizzat itiraf etmiştir. Mehmed Rüşdî, raporunu dikkat çekici bir gözlemle tamamlamaktadır. Kendisinden sonra Zengibar'dan İstanbul'a gelen bir kişiyle yaptığı görüşmeye dayanarak, Osmanlı Devleti'nin Zengibar'a bir sefaret heyeti gönderceği haberinin gazetelerde yayımlanmasının hem Zengibar halkı hem de hükümeti tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığını belirtmektedir. Ancak bu teşebbüsten vazgeçildiğinin yine gazeteler aracılığıyla öğrenilmesi, aynı kesimlerde derin bir hayal kırıklığına yol açmıştır.

Bugün Tanzanya'ya bağlı bir ada olan Zengibar, 1960'lı yıllara kadar Zengibar Sultanlığı tarafından yönetilen geniş sahil bölgesine karşılık gelmekteydi. 1875'ten yıllardan itibaren Osmanlı Devleti ile temas halinde olan bölgeye dair elimizde doğrudan bilgiler ve kaynaklar çok sınırlıdır. Bu nedenle Mehmed Rüşdî Efendi'nin seyahatnamesi ve gerçekleştiği kritik dönem, Berlin Konferansı sonrasında başlayan Afrika Talanı'nın bölgedeki önemli yansımalarına işaret etmektedir. Rapor, Osmanlı halifeliğinin Doğu Afrika'daki sembolik nüfuzu, Avrupalı güçler ve yerel halka dair önemli gözlemler içermektedir. ■

Hatice UĞUR

Hatice Uğur, 2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2003'te aynı üniversitede "Understanding Afrika-yi Osmani in the late Ottoman Period: The Case of Zanzibar" teziyle yüksek lisansını tamamladı. Doktorasını Leipzig Üniversitesi Afrika Çalışmaları Enstitüsü Tarih Bölümü'nde "East Africa's Entangled Worlds in Ottoman Sources, 1879-1915" teziyle tamamladı. 2024-2025'te TÜBİTAK bursiyeri olarak Humboldt Üniversitesi Afrika Çalışmaları Bölümü'nde misafir araştırmacı olarak bulundu; geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet toplumlarındaki Afrika kökenli Osmanlılar üzerine çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi öğretim üyesi olan Uğur'un Osmanlı Afrikası, Afro-Osmanlılar ve 19. yüzyılda Doğu Afrika-Batı Hint Okyanusu etkileşimleri üzerine birçok yayını bulunmaktadır. 2024'ten bu yana TDV İSAM Araştırma Merkezi'nin Tematik Ansiklopediler Projesi kapsamındaki Afrika İslam Ansiklopedisi İlim Heyeti Başkanlığını yürütmektedir. Ayrıca çocuk kitapları yazarı olan Uğur'un, Afrika merkezli bir "ben" anlatısını konu edinen *Ay Dağları* (Multibem Yayınları, 2025) adlı çocuk romanı yayımlandı.

Dr. Tuğrul Oğuzhan YILMAZ
Araştırmacı / Yazar

Fotoğraf: TİKA Arşivi

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSÂ'NIN

*SUDAN,
HABEŞİSTAN VE
SOMALİ'YE YÖNELİK
FAALİYETLERİ*

XIX. yüzyılda İslâm dünyası, Avrupalı sömürgecilerin hedefi hâline geldiğinde üç kıtaya hükmetmiş Osmanlı Devleti, dağılma dönemini yaşıyordu. İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların Afrika'yı işgali kıtada milliyetçi, pan-İslâmist ve pan-Afrikanist karakterli çeşitli direniş hareketlerinin meydana gelmesine sebebiyet vermişti. Tabii Osmanlı Devleti, Batılı devletlere karşı kıtanın belirli bölgelerindeki sömürge karşıtı hareketleri mümkün mertebe destekleme kararı almıştı. Böylece Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında temeli atılan Teşkilât-ı Mahsûsâ da Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) başladığında artık son günlerini yaşayan imparatorluğu ayakta tutabilmek için âdeta bir ölüm-kalım savaşına girecekti. Teşkilât-ı Mahsûsâ'nın kıtada faaliyet gösterdiği bölgelerin başında ise Kuzey Afrika ile Doğu Afrika geliyordu.¹

İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi topraklarına saldırıldığında bölgeye gönüllü giden Türk subayları, başta Senûsî tarikatı olmak üzere yerli halkı teşkilatlandırıp düşmanın iç kesimlere girmesini engellemişti. Söz konusu dönemde Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senûsî ve mücahitleri, gönüllülerin de kendilerine dâhil olmasıyla İtalyan askerlerini uzun yıllar boyunca sahil şeridi-

ne hapsetmeyi başarmışlardı. Kaldı ki Mısır, Tunus ve Cezayir Müslümanları da bu direnişe maddî ve manevî her türlü desteği vermişlerdi.²

ENVER PAŞA, TÜRK SUBAYLARI VE KUZAY AFRİKALILAR

Trablusgarp'taki direnişin önemli isimlerinden Enver Paşa'nın burada Senûsîler ile Bedevîler arasında yürüttüğü faaliyetler, karşılıklı ilişkilerin kuvvetlenmesine büyük bir katkı sağlamıştır. Sultan V. Mehmed Reşad'ın yeğeni ile nişanlı olması sebebiyle halkın büyük bir bağlılık gösterdiği Enver Paşa'nın Senûsîlerden kız alacağına dair rivayetler bunun önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Yine Fizan'da görevli Teşkilât-ı Mahsûsâcı Teğmen İhsan Aksoley, hâtıratında bölge halkının Enver Paşa'ya sevgisine şöyle dikkat çekmektedir:

"1911 Osmanlı-İtalyan Harbi'nde Kuzey Afrika'da bulunan Enver Paşa'yı; Tunus hududundan Mısır hududuna kadar herkes bilir, gönülden sever, sayar ve Enver Paşa'ya sonsuz güvenirdi. Trablusgarp Türk subaylarına ve çavuşlarına da aynı duygularla bağlıydı. Türkleri yanlarında görmekten ve Türklerin başlarında kumandan olmasından sonsuz memnurluk ve huzur duyarlardı. Sahrâ'da bir çobanın ve

Enver Paşa.

şehirlerarası bir deve kervanını sürücüsünün uzun uzun çektiği yâleller arasında dört kelime duyulurdu: “Yaşa, yaşa Enver Bâşâ...” Enver Paşa’nın başına re’sek Enver Bâşâ diye yemin edilir, bu yeminden sonra yalan söylenmez ve yalan söyleneceği de düşünülemezdi.”³

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSÂ VE DOĞU AFRİKA

Birinci Dünya Savaşı’nda Harbiye Nezareti’nin resmî bir birimi olarak Başkomutan Vekilî Enver Paşa’nın öncülüğünde gayrinizamî harp, istihbarat ve propaganda faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulan Teşkilât-ı Mahsûsâ, birçok cephede İtilâf Devletleri’ne karşı mücadelenin başını çekiyordu. Vatanlarını ayakta tutabilmek için uzak cephelerden çöllere ve dağ başlarına kadar savaşa koşan İttihatçıların Teşkilât-ı Mahsûsâ üzerinden örtülü faaliyet gösterdiği bölgelerden biri de

Fotoğraf: TİKA Arşivi

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nın (TİKA) tarafından restore edilen Harar’daki Osmanlı konsolosluğu

çok köklü ilişkilerimizin bulunduğu Doğu Afrika’ydı.

Doğu Afrika’da Teşkilât-ı Mahsûsâ vasıtasıyla hayata geçirilen pan-İslâmist propagandanın son derece etkili olacağını düşünen Enver Paşa, 5 Ekim 1915 tarihli bir nutkunda şunları dile getirmekteydi: “Mısır aleyhine yapılacak bir sefer muvaffak olacak... Trablus’a bir ruh nefha edeceğiz ve böylece İtalyanların başına yeni bir Habeşistan çıkaracağız... Sudan’ı ayaklandırmak için Hartum’da görünmek kâfidir.”

Teşkilât-ı Mahsûsâ; savaş boyunca Sudan’daki, Habeşistan’daki ve Somali’deki mahallî unsurlarla tesis ettiği ilişkiler sayesinde Osmanlı Devleti’ne müzahir kuvvetleri, düşmana karşı Afrika Grupları Komutanlığı ile Habeşistan Başşehbenderliği üzerinden sevk ve idare etmeye çalışmıştır. Bu anlamda millî ve dinî motivasyonlar doğrultusunda Sudan’da Darfur Sultanı Ali Dinar, Habeşistan’da (Etiyopya) İmparator V. Lic Iyasu ve Somali’de Derviş Hareketi’nin lideri Molla Seyyid Muhammed Abdullah Hassan ile sağlanan temaslara sayesinde kıtanın tarihinde büyük bir öneme sahip bu isimlerin tamamı, İtilâf Devletleri’ne karşı direnişlerinde siyasi ve askerî açıdan desteklenmiştir.⁴

Hemen hepsi ülkelerinin millî kahramanları veya kurucu babaları sayılan bu isimler, Osmanlı Devleti’ni destekledikleri için büyük bedellere ödemek mecburiyetinde kalmışlardır. Sultan Ali Dinar, savaşırken şehit düşmüş, V. Lic Iyasu, bir darbeye tahtından indirilip sürgün edilmiş, Molla Seyyid Muhammed Abdullah

İTTİHATÇILARIN
TEŞKİLÂT-I MAHSÛSÂ
ÜZERİNDEN ÖRTÜLÜ
FAALİYET GÖSTERDİĞİ
BÖLGELERDEN BİRİ
DE ÇOK KÖKLÜ
İLİŞKİLERİMİZİN
BULUNDUĞU DOĞU
AFRİKA’YDI.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı tarafından restore edilen Darfur Sultanı Ali Dinar'ın müze evi

Fotoğraf: TİKA Arşivi

Hassan ise uzun yıllar süren mücadelesine rağmen hastalanarak hayatını kaybetmişti. Öyle ki yazımızda, kitap çalışmamızda konu edindiğimiz Doğu Afrika coğrafyasında kurulacak devletlerin temelini atılmasını sağlayan Teşkilât-ı Mahsûsâ mensuplarının bilinmeyen hikâyelerine dair bazı örnekler vermek dikkat çekici olacaktır.

DOĞU AFRİKA'DA KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ

Örneğin Sudan asıllı Binbaşı Abdullah Almas Efendi, Mısır ordusunda görevli bir subayken Trablusgarp Savaşı sırasında birliğinden firar edip Osmanlı kuvvetlerine katılmış ve yanındaki iki topu Derne'ye nakletmeyi başarmıştı. Hakkında Britanya İmparatorluğu tarafından soruşturma başlatılan Almas Efendi, Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsûsâ'ya dâhil olmanın yanı sıra Cidde'den hareketle Port Sudan'a geçip dilenci kılığına bürünerek düşman karargâhına sızmayı de-

“
*ÜLKELERİNİN
MİLLÎ
KAHRAMANLARI
VEYA KURUCU
BABALARI
SAYILAN BU
İSİMLER, OSMANLI
DEVLETİ'Nİ
DESTEKLEDİKLERİ
İÇİN BÜYÜK
BEDELLERE
ÖDEMEK
MECBURİYETİNDE
KALMIŞLARDIR.*

nemişti. Bununla birlikte Hasan Arif Bey ile Giritli Hüseyin Bey ise Darfur'a giderek Sultan Ali Dinar'a yardım etmişlerdi.

Aynı şekilde Suriye asıllı Hasib el-Idlibî, Lic Iyasu'ya çok yakın bir devlet adamı olmanın yanı sıra İngilizler tarafından Türk casusu olduğundan şüphelenilen önemli bir isimdi. Bununla birlikte Yemen'deki Taiz Harekât Bölge Komutanı Ali Said (Akbaytugan) Paşa, Iyasu'nun babası Negus Ras Mikael ile irtibat hâlindeydi. Eritre'nin Afar bölgesinde bulunan Rahayta Sultanı Ahmed de Osmanlı Devleti'nin davetine icabetle İtalyanlara karşı savaş açmıştı.

Harar Başşehbenderi Ahmet Mazhar Bey, Harar Valisi Abdullah Ali Sadık Paşa ile temas sağladığı gibi Somalili direnişçilere sürekli silah ve cephane yardımı yapmaktaydı. Hatta Mazhar Bey'in yürüttüğü faaliyetlerin sonucunda Seyyid Mu-

hammed Abdullah Hassan, ülkesindeki yabancı işgaline son vermekle birlikte ülkenin kuzeyinde Türk bayrakları dalgalanmaya başlamıştı. Yine Yunanistan'dan Mısır'a buradan da Somali'ye geçtiği anlaşılan Mehmed Ali Bey de Dervişlerin karargâhının bulunduğu Taleh'te askerî eğitim faaliyetleri vermişlerdi.

SONUÇ

En nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Doğu Afrika'daki etki ve nüfuzunu Teşkilât-ı Mahsûsâ vasıtasıyla devam ettiren Osmanlı Devleti, bölgedeki mahallî liderlerle mevcut ilişkilerini de son ana kadar sürdürmeyi başarmıştır. Hiç şüphesiz İttihatçılardan çıkan bu idealist kuşak, dört yıl süren büyük savaş boyunca Osmanlı Devleti'nin yıkılışına tanıklık etmek zorunda kalsa da Türk devletinin savaş sırasında eldeki sınırlı imkânlar doğrultusunda Sudan, Habeşistan ve Somali Müslümanlarına sağladığı destek, bölge halkının hafızasında derin izler bırakmıştır. Hatta Teşkilât-ı Mahsûsâ'nın Doğu Afrika'da bıraktığı mirasın Türkiye Cumhuriyeti ile Sudan, Somali ve Habeşistan arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerine de zemin teşkil ettiğinin altını çizmemiz gerekir.⁵ ■

Görsel: commons.wikimedia.org

KAYNAKÇA

1. Emanuel, E., et al. (2004). "What Makes Clinical Research in Developing Countries Ethical?" Journal of Infectious Diseases, 189(5), 930-937.
2. Eckart, W. U. (2002). "The colony as laboratory: German sleeping sickness campaigns in German East Africa and in Togo, 1900-1914." History and Philosophy of the Life Sciences, 24(1), 69-89.
3. Reuters Investigation. (2021). The Gene Giant: How BGI Group built a global DNA database linked to state infrastructure. Reuters Special Reports.
4. Kaiser Family Foundation. (2025). Tracking US Global Health Agreements with African Governments.
5. The Conversation. (2024). "The Bias in Medical Research: Africa Carries a Huge Disease Burden but Is Missing from Clinical Trials."
6. The Conversation. (2024). "Hundreds of 19th century skulls collected in the name of medical science tell a story of who mattered and who didn't"

DİPNOTLAR

- 1 Teşkilât-ı Mahsûsâ'nın Mısır ve Kuzey Afrika'ya yönelik faaliyetleri hakkında bkz. (F. Rezzan Ünalp, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Askerî Faaliyetleri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Yayınları, 2014, s. 59-124; Ü. Gülsüm Polat, Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 80-226).
- 2 Kemal Beydilli, "Trablusgarp Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. Ek-2, TDV Yayınları: Ankara, (2019), Gözden Geçirilmiş 3. Basım, s. 606-609.
- 3 İhsan Aksoley, Teşkilât-ı Mahsusa: Enver Paşa'nın Sırdışı Anlatıyor, yay. haz. Mehmet Hastaş, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 25-26.
- 4 Konu hakkında bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, Teşkilât-ı Mahsûsâ'nın Doğu Afrika Faaliyetleri: Birinci Dünya Savaşı'nda Sudan, Habeşistan, Somali, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 255-414).
- 5 Kitap çalışmamıza dair incelemeler ve tanıtım yazıları için bkz. (Ali Kemal Erdem, "Teşkilât-ı Mahsusa'nın Doğu Afrika'daki faaliyetleri kitap oldu: İngiliz karargâhına sızan Almas Efendi, Darfur'u ayaklandıran ajanlar...", Independent Türkçe, 07.08.2021, <https://www.indyturk.com/node/396106/haber/teskilat-i-mahsusanın-dogu-afrikadaki-faaliyetleri-kitap-oldu-ingiliz-karargahina> (Erişim tarihi: 01.08.2026); Üzeyir Aygördü, "Teşkilât-ı Mahsûsâ'nın Doğu Afrika Faaliyetleri-Birinci Dünya Savaşı'nda Sudan, Habeşistan, Somali", Türk Dünyası Araştırmaları, C. 135, S. 267, (2023), s. 285-290; İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Osmanlı İstihbaratı ve Sudan", Kocatepe Gazetesi, 21.08.2026, <https://www.kocatepegazetesi.com/yazi/irfan-unver-nasrattinoglu/osmanli-istihbarati-ve-sudan/374204/> (Erişim tarihi: 01.08.2026).)

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, 1993'te İstanbul'da doğdu. İlköğretim ve liseyi İstanbul'da bitirdi. 2015 yılında Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi'nden mezun oldu. 2016 yılından bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Programı'nda tezli yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki ikinci lisans eğitimini sürdürmektedir. İyi seviyede İngilizce bilmektedir. Afrika ile ilgili çeşitli alanlarda araştırmalar ve çalışmalar yapmaktadır. Özeldir Doğu Afrika üzerine çalışmakta olup; sınır anlaşmazlıkları ve güvenlik, Afrika siyasi tarihi, 1. Dünya Savaşı'nda Afrika, Afrika ve Sömürgecilik, Afrika'daki milliyetçilik hareketleri ve Osmanlı-Afrika ilişkileri üzerine akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Dr. Gökhan KAVAK

Anadolu Ajansı Afrika Haberleri Müdürü

NİJERYA'DAN İSTANBULA UZANAN OSMANLI İZLERİ: ŞİTTA BEY CAMİİ

Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtasıyla ilişkileri yalnızca diplomatik temaslar, ticari girişimler veya siyasi anlaşmalar üzerinden okunabilecek bir geçmişe sahip değildir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti ile Afrika'nın farklı bölgelerinde yaşayan Müslüman topluluklar arasında dinî, kültürel ve sembolik bağlar kurulmuştur. Bu ilişkiler, Avrupa sömürgeciliğinin kıta üzerindeki etkisinin giderek arttığı bir dönemde, Osmanlı hilafetinin Müslüman toplumlar açısından taşıdığı anlam üzerinden şekillenmiştir. Çad-Sudan sınırındaki Sahra bölgesinde Türkay Ailesi, Güney Afrika'da Ebubekir Efendi'nin faaliyetleri, Morityus Müslümanlarıyla kurulan ilişkiler ve Batı Afrika'da Şitta Bey ailesiyle geliştirilen temaslar bu politikanın farklı örneklerini oluşturmaktadır. Nijerya'nın Lagos şehrinde bulunan Şitta Bey Camii ise söz konusu ilişkilerin günümüze ulaşan en somut sembollerinden biridir. 1894 yılında Muhammed Şitta tarafından yaptırılan cami, yalnızca Lagos Müslümanlarının dinî hayatında değil, Osmanlı Devleti'nin Batı Afrika'daki Müslüman toplumlarla kurduğu ilişkilerin tarihsel hafızasında da önemli bir yere sahiptir. Caminin açılışına Sultan II. Abdülhamid'in bizzat katılması mümkün olmamış, ancak Sultan, İngiliz Müslümanlarından Abdullah Quilliam'ı özel temsilcisi olarak Lagos'a göndermiştir. Bu nedenle Şitta Bey Camii, Nijerya'da halk arasında uzun yıllardır "Türk Camisi" olarak da bilinmektedir.

AFRİKA'DA BİR "TÜRK CAMİSİ"

II. Abdülhamid döneminde Şitta Bey ailesiyle kurulan ilişkileri anlamlandırabilmek için Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki Müslüman topluluklarla daha önce geliştirdiği temaslara bakmak gerekir. Sultan Abdülaziz döneminde Sahra Çölü, Güney Afrika ve Hint Okyanusu'ndaki Müslüman topluluklarla kurulan ilişkiler, daha sonra II. Abdülhamid döneminde uygulanacak politikanın önemli öncülerinden biri olmuştur. Bu örnekler, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Avrupa sömürgeciliğinin hâkimiyet alanına giren Afrika toplumlarıyla kurduğu ilişkilerin çok boyutlu niteliğini göstermektedir. Bu tarihsel atmosfer içinde Lagos'ta yaşayan Muhammed Şitta'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişki özel bir önem taşımaktadır. 1824 yılında Sierra Leone'de doğan Şitta Bey, daha sonra Lagos'a yerleşmiş, tica-

II. Abdülhamid'in Portresi

“*ŞİTTA BEY CAMİİ, NİJERYA'DA
HALK ARASINDA UZUN
YILLARDIR
“TÜRK CAMİSİ”
OLARAK DA BİLİNMEKTEDİR.*

ret ve hayır faaliyetleriyle şehrin önde gelen Müslüman şahsiyetlerinden biri haline gelmiştir. Lagos'un gelişen ticari hayatı içinde önemli bir konuma ulaşan Şitta Bey, sahip olduğu ekonomik imkânları Müslüman toplumun dinî ve sosyal ihtiyaçları için kullanmıştır.

Şitta Bey'in en önemli girişimi, Lagos'ta büyük bir cami inşa ettirmesi olmuştur. Caminin inşası 1890'ların başında başlamış ve 1894 yılında tamamlanmıştır. Brezilyalı mimar tarafından inşa edilen yapı, Afro-Brezilya mimari özelliklerini taşıması nedeniyle Lagos'un kültürel çeşitliliğini de yansıtmaktadır. Cami, İngiliz sömürge yönetimi altındaki Batı Afrika'da Müslüman toplumun görünürlüğünü artıran önemli yapılardan biri haline gelmiştir. Ancak Şitta Bey'in cami projesini sıradan bir dinî yapı girişiminden ayıran temel unsur, açılış töreninde Osmanlı Devleti'nin temsil edilmesini istemesidir. Şitta Bey, dönemin İngiltere'deki önemli Müslüman şahsiyetlerinden Abdullah Quilliam aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid'e ulaşmış ve caminin açılışına Osmanlı Devleti'nden bir temsilcinin katılmasını talep etmiştir. Bu talep, Lagos ile İstanbul arasında doğrudan diplomatik ilişkilerin bulunmadığı bir dönemde, Müslüman toplumlar arasındaki ağların nasıl işlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şitta Bey ailesi ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkinin kurulmasında Abdullah Quilliam'ın özel bir yeri bulunmaktadır. İngiliz Müslüman topluluğun örgütlenmesinde etkili olan Quilliam, II. Abdülhamid ile yakın ilişkiler kurmuştur. Quilliam'ın Lagos'a gönderilmesi, Osmanlı Devleti'nin Batı Afrika'daki Müslümanlarla kurduğu ilişkinin sembolik niteliğini

güçlendirmiştir. Sultan'ın kendisinin Lagos'a gitmesi mümkün değilken, onun adına hareket eden bir temsilcinin törene katılması, Osmanlı hilafetinin coğrafi sınırların ötesindeki Müslüman toplumlarla bağ kurma iradesini göstermiştir. Temmuz 1894'te gerçekleştirilen açılış töreni de Lagos'un çok kültürlü ve çok dinli yapısını ortaya koymuştur. Törene Lagos valisinin yanı sıra Müslüman ve Hristiyan toplumların önde gelen temsilcileri katılmıştır. Abdullah Quilliam de Sultan II. Abdülhamid'i temsilen törende yer almıştır.

Şitta Bey Camii'nin Osmanlı-Nijerya ilişkileri açısından en dikkat çekici yönlerinden biri, camiyi inşa ettiren Muhammed Şitta'ya Sultan II. Abdülhamid tarafından verilen "Bey" unvanıdır. Osmanlı Devleti, Şitta'nın Müslüman toplum için gerçekleştirdiği faaliyetleri ödüllendirmiş ve Quilliam aracılığıyla kendisine Mecidiye nişanı, berat ve çeşitli hediyeler gönderilmiştir. Böylece Muhammed Şitta, "Bey" unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Bu unvan zamanla yalnızca bir Osmanlı nişanı olmaktan çıkmış, ailenin kimliğinin parçasına

Görsel: commons.wikimedia.org

**TEMMUZ 1894'TE
GERÇEKLEŞTİRİLEN AÇILIŞ
TÖRENİ DE LAGOS'UN ÇOK
KÜLTÜRLÜ VE ÇOK DİNLİ
YAPISINI ORTAYA KOYMUŞTUR.**

Fotoğraf: wikipedia.org

dönüştür. Şitta Bey ailesi, aradan geçen 130 yılı aşkın zamana rağmen “Bey” ifadesini soyadının bir parçası olarak kullanmaya devam etmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin verdiği bir unvanın sömürge dönemindeki bir Batı Afrika ailesinin toplumsal hafızasında nasıl kalıcı bir yer edindiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle İstanbul’da verilen sembolik bir onur, Lagos’ta kuşaktan kuşağa aktarılan bir aile kimliğine dönüşmüştür.

Şitta Bey Camii’nin hikâyesini önemli kılan bir diğer unsur, yapının İngiliz sömürge yönetimi altındaki Lagos’ta ortaya çıkmış olmasıdır. 19. yüzyılın sonlarında Afrika’nın büyük bölümü Avrupalı devletlerin sömürge hâkimiyeti altına girerken, Müslüman toplumlar yalnızca dinî kimliklerini değil, siyasi ve kültürel aidiyetlerini de yeniden tanımlamak zorunda kalıyordu. Bu ortamda Osmanlı Sultanı aynı zamanda İslam dünyasının halifesi olarak görülüyordu. Dolayısıyla İstanbul’dan gelen bir nişan, berat veya temsilci, yalnızca diplomatik bir jest olarak değil, Avrupa sömürgeciliğinin baskın olduğu bir ortamda Müslümanların daha geniş bir İslam dünyasına ait olduklarını hatırlatan sembolik bir unsur olarak da değerlendirilebilir.

Şitta Bey’in Sultan II. Abdülhamid’e cami açılışı için davet göndermesi de bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Lagos Müslümanlarının Osmanlı Devleti’yle kurduğu bağ, herhangi bir resmî diplomatik ilişkiden ziyade ortak dinî aidiyet, hilafet makamına duyulan saygı ve

*İSTANBUL’DA VERİLEN
SEMBOLİK BİR ONUR,
LAGOS’TA KUŞAKTAN
KUŞAĞA AKTARILAN
BİR AİLE KİMLİĞİNE
DÖNÜŞMÜŞTÜR.*

Osmanlı’nın İslam dünyası ile kurduğu ilişki üzerinden şekillenmiştir.

130 YIL SONRA HÂLÂ YAŞAYAN MİRAS

Şitta Bey Camii’nin hikâyesi yalnızca geçmişte yaşanmış bir Osmanlı-Nijerya ilişkisini anlatmamaktadır. Cami, bugün de Lagos Müslümanları için dinî ve sosyal bir merkez olmayı sürdürmektedir.

Şitta Bey ailesinin Osmanlı mirasıyla kurduğu bağ, 2020 yılında Ayasofya-i Kebir Camii’nin yeniden ibadete açılmasıyla bir kez daha görünür hale gelmiştir. Lagos Müslümanlarının ve Şitta Bey ailesinin manevî lideri Alhajj Nurudeen Alamu Şitta Bey, Ayasofya’nın ibadete açılmasını memnuniyetle karşıladıklarını belirterek, “Sultan II. Mehmed’in dileği şimdi tamamlandı. Bugün tüm Müslümanlar için gurur verici bir an.” ifade-

lerini kullanmıştır. Şitta Bey ayrıca Türkiye'yi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı kutlarken, Allah'ın Müslümanları güçlü bir ümmet olarak birleştirmesi temennisinde bulunmuştur. Bu açıklama, 1894'te Sultan II. Abdülhamid ile Şitta Bey ailesi arasında kurulan tarihi bağın, aradan geçen 130 yılı aşkın sürenin ardından dahi Lagos'taki aile hafızasında ve Türkiye'ye yönelik manevî yakınlıkta yaşamaya devam ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bununla birlikte Şitta Bey Camii, geçen sene düzenlenen etkinlikte açılışının 130. yılını geride bıraktı. Türkiye Diyanet Vakfı Abuja Din Hizmetleri Müşaviri Hüseyin Ortaç'ın da programda vurguladığı üzere, bölge halkı tarafından "Türk Camisi" olarak da adlandırılan yapı, yalnızca Lagos Müslümanlarının önemli bir buluşma noktası değil, aynı zamanda Türkiye ile Nijerya arasındaki köklü dinî ve kültürel ilişkilerin hafızasını taşıyan önemli bir miras niteliğindedir.

NİJERYA'DA YAŞAYAN OSMANLI HATIRASI

Bugün Lagos'un yoğun ve modern şehir hayatı içerisinde Şitta Bey Camii, ilk bakışta 19. yüzyılın sonlarından kalmış tarihi bir yapı olarak görülebilir. Ancak caminin anlamı taş ve duvarlarının çok ötesindedir. Yapı, Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki Müslüman toplumlarla kurduğu ilişkilerin, hilafet siyasetinin ve sömürgecilik çağında ortaya çıkan kültürel dayanışmanın somut bir hafızasıdır.

Şitta Bey ailesinin "Bey" unvanını hâlâ kullanması, bu hafızanın en dikkat çekici unsurlarından biridir. Muhammed Şitta'nın yaklaşık bir buçuk asır önce İstanbul ile Lagos arasında kurduğu bağ, bugün ailesinin adı, caminin varlığı ve Nijeryalı Müslümanların hafızası üzerinden yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle Şitta Bey Camii, Osmanlı'nın Afrika'daki varlığını yalnızca siyasi veya askeri güç üzerinden anlamaya çalışan yaklaşımların ötesine geçen bir örnektir. Burada belirleyici olan; bir devletin sınırları dışında yaşayan topluluklarla din, kültür, eğitim, semboller ve şahıslar üzerinden kurduğu ilişkidir.

Şitta Bey Camii bugün Lagos'ta varlığını sürdürürken, 1894'teki açılış töreninde kurulan bağın izlerini taşıma-

**ŞİTTA BEY CAMİİ,
OSMANLI'NIN
AFRİKA'DAKİ
VARLIĞINI YALNIZCA
SİYASİ VEYA ASKERİ
GÜÇ ÜZERİNDEN
ANLAMAYA ÇALIŞAN
YAKLAŞIMLARIN
ÖTESİNE GEÇEN BİR
ÖRNEKTİR.**

ya devam etmektedir. Caminin Nijerya'da "Türk Camisi" olarak bilinmesi, aslında yalnızca Osmanlı dönemine ait bir hatıranın değil, Türkiye ile Nijerya toplumları arasında 19. yüzyıldan itibaren oluşan karşılıklı hafızanın da ifadesidir. Dolayısıyla Lagos'un merkezindeki bu yapı, Afrika ile Osmanlı arasındaki ilişkinin tarihsel derinliğini gösteren sessiz fakat güçlü bir tanıktır. Şitta Bey ailesinin hikâyesi ise bu tanıklığın insan yüzünü oluşturmaktadır. Sierra Leone'den Lagos'a uzanan bir hayat, Lagos'tan İstanbul'a gönderilen bir davet, İstanbul'dan Lagos'a ulaşan bir nişan ve berat ve 130 yılı aşkın süredir taşınan "Bey" soyadı. Bütün bu unsurlar bir araya geldiğinde ortaya yalnızca bir caminin değil, kıtalar arasında kurulmuş uzun soluklu bir tarihsel bağın hikâyesi çıkmaktadır. ■

Dr. Gökhan KAVAK

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde lisansını, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsünde yüksek lisansını, İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Nijerya tarihi ve Türkiye-Nijerya ilişkileri üzerine doktora çalışmasını tamamlamıştır. 2011'den itibaren Dünya Bülteni, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Anadolu Ajansı'nda (AA) dış haberler ve medya birimlerinde çalışmıştır. AA bünyesinde 2016-2020 yılları arasında Nijerya'da gazeteci/temsilci olarak görev yapmıştır. Daha sonra birçok Afrika ülkesinde muhabir olarak çalışmıştır. Aktif olarak AA'da Afrika Haberleri Müdürü olarak görev yapmakta ve Medipol Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak dersler vermektedir. Akademik çalışmalarını Türkiye'nin dış politikasında Afrika, Türkiye-Nijerya ilişkileri ve Afrika medyası gibi alanlarda devam ettirmektedir. "İngiliz Kolonisinden Afrika'nın Liderliğine: Nijerya" isimli eseri kaleme almıştır.

Ziya OKTAY
Araştırmacı

***KAYBEDERKEN DİRENMEK:
YENİ EMPERYALİZM
ÇAĞINDA OSMANLI***

Bir imparatorluk aynı anda hem Avrupa emperyalizminin hedefi hem de emperyal reketin aktörü olabilir mi? Mostafa Minawi'nin *Osmanlılar ve Afrika Talanı* kitabını baştan sona taşıyan soru, özünde budur. Kitabın önemi alışageldiğimiz "hasta adam", "gerileyen imparatorluk", "Avrupa emperyalizminin kurbanı" resmini ciddi biçimde sarsmasındadır. Minawi'nin Osmanlısı elbette güçlü günlerindeki imparatorluk değildir: 1877-78 savaşında ağır yenilgi yaşamış, Berlin Antlaşması'yla toprak kaybetmiş, mali bakımdan kırılganlaşmış, 1881'de Tunus'un Fransa, 1882'de Mısır'ın Britanya tarafından işgalini seyretmek zorunda kalmıştır. Ama tam da bu koşullar altında İstanbul, yeni emperyalizm çağının dışında kalmamaya çalışmıştır. Osmanlı yalnızca kendini Avrupa'dan korumaya çalışan bir devlet değildir: Afrika'da kendi nüfuz alanlarını tanımlayan, uluslararası hukuku kullanan, yerel ittifaklar kuran, diplomatik mücadele veren ve gerektiğinde silahlı direnişi destekleyen bir imparatorluktur. Minawi'nin bütün kitabı, "emperyalizmin öznesi mi, nesnesi mi?" sorusuna verilmiş uzun bir cevap gibidir: Osmanlı ikisidir birden.

ÖZNE Mİ, NESNE Mİ?

OSMANLI'NIN ÇİFTE KONUMU

Bu nedenle kitabın çıkış noktası "eski imparatorluk-yeni imparatorluk" karşıtlığını problemleştirmektir. 19. yüzyılın sonlarında dünya gide-rek "yönetenler" ile "yönetilenler" arasında bölünürken Osmanlı kendisini bu ayrımın iki tarafında bulur. Avrupa güçleri Osmanlı topraklarını potansiyel müdahale alanları olarak görmektedir; fakat Osmanlı, Libya, Doğu Sahra ve Orta Afrika üzerinde yeni iddialar geliştirmektedir. Minawi'nin özgünlüğü, bu durumu bir çelişki saymamasıdır. Osmanlı'nın kırılganlığı emperyal davranışının karşıtı değil, kimi zaman nedendir. Yeni emperyalizmin dünyasında "oyunda kalmak", kendini sömürgeleştirilebilir devlet kategorisinden çıkarırken kendi hinterlandında egemenlik iddia edebilmek anlamına gelir. Bu yüzden emperyalizmi sabit bir kategori değil, koşullara göre biçim değiştiren uyarlanabilir bir süreç olarak okumak gerekir. İmparatorluk,

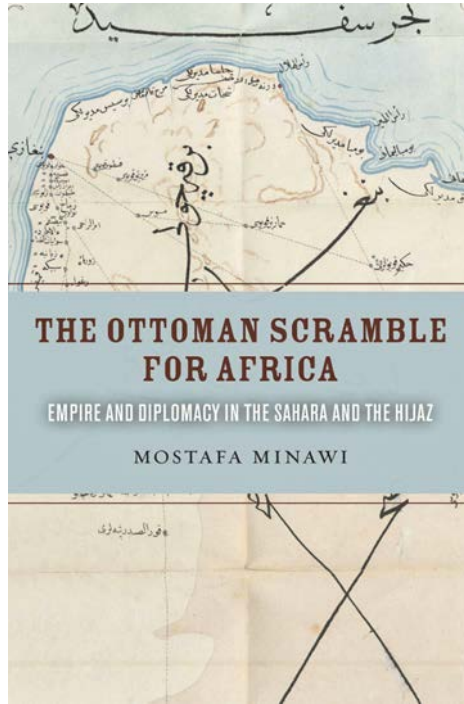
Avrupa'nın basit bir kopyası değildir; yeni oyunun araçlarını kendi tarihsel yapısı içinde öğrenir.

Bu hikâyenin coğrafi merkezi ise, modern haritaların çoğu zaman bize düşündürdüğü gibi boş bir çöl değildir. Minawi'nin birinci bölümde yaptığı ilk şey Sahra'yı "boşluk" olmaktan çıkarmaktır. Akdeniz kıyılarındaki Trablusgarp ve Bingazi ile Çad Gölü havzası, Kanem-Bornu, Veday ve Bagirmi gibi Orta Afrika sultanlıkları arasında yüzlerce yıldır ticaret, göç, aşiret ilişkileri ve dinî ağlar işlemektedir. Karamanlı döneminde Kanem-Bornu ile kurulan askerî ve ticari ilişkiler, Sahra'nın siyasal-ekonomik bağlarını gösterir; bu bağların karanlık yüzlerinden biri de köle ticaretidir. Evlad-ı Süleyman gibi aşiret konfederasyonlarının gücü ise sabit toprağa sahip olmaktan değil, hareketlilikten doğar. Osmanlı onları bir yerde yenebilir, ama güneye göç ederek yeni ittifaklar kurmalarını engelleyemez. Böylece Minawi'nin mekân anlayışı belirginleşir: sınır, devlet iktidarının sona erdiği çizgi değil, farklı iktidar biçimlerinin karşılaştığı ve yeniden kurulduğu alandır.

Bu ilişkiler dünyasının en önemli aktörü Senûsî tarikatıdır. Minawi, Senûsiliği ne Avrupa sömürge kaynaklarının yaptığı gibi fanatik, Hristiyan düşmanı gizli bir örgüte indirger ne de sonraki milliyetçi tarih yazımının yaptığı gibi kuruluşundan itibaren anti-emperyalist bir kurtuluş hareketi sayar. İki anlayışı da geriye dönük mit üretimi olarak görür. Senûsiliğin başarısını açıklayan şey, yalnızca dinî karizma değildir. Tarikat zaten var olan ticaret, güvenlik ve aşiret ağlarının üzerine yerleşmiş, zaviye üzerinden bunları kurumsallaştırmıştır. Zaviye sadece ibadet mekânı değildir: okul, yardım merkezi, kervansaray, ticaret noktası, uyuşmazlık çözüm yeri, hatta kimi bölgelerde devlet işlevlerini andıran bir idari merkezdir. Böylece Senûsîlik, kıyı kentleriyle çölü, tüccarlarla Bedevileri, dinî otoriteyle ekonomik hayatı birbirine bağlayan bir bölgesel altyapıya dönüşür.

SAHRA: BOŞ TOPRAK DEĞİL, YOĞUN İLİŞKİLER AĞI

Osmanlı ile Senûsîler arasındaki ilişkinin önemi tam burada ortaya

1969'daki darbenin ardından Milli Devrim Komuta Konseyi'nin fotoğrafı.

çıkarak. Merkezî devlet Libya kıyısında görece güçlüdür fakat Sahra içlerinde aynı idari kapasiteye sahip değildir. Senûsîler ise İstanbul'un doğrudan ulaşamadığı insanlara ulaşabilmektedir. Minawi bu ilişkiyi basit bir merkez-çevre rekabeti olarak değil, kimi dönemlerde gerçek bir tamamlayıcılık ve sinerji olarak okur. Eğitim, ticaret, vergi tahsilatının kolaylaştırılması, güvenlik ve yerel düzen gibi alanlarda iki tarafın çıkarları kesişir. Fakat Senûsîler Osmanlı'nın kuklası değildir; kendi toplumsal meşruiyetlerine, çıkarlarına ve özerkliklerine sahiptirler. Tam da bu nedenle İstanbul için değerlidirler. Devletin doğrudan üretmekte zorlandığı yerel meşruiyet, Senûsî ağı üzerinden elde edilebilir.

1884-85 Berlin Konferansı'yla bu toplumsal ilişki yeni bir anlam kazanır. Artık mesele yalnızca Sahra'da nüfuz sahibi olmak değil, bu nüfuzu uluslararası hukukta egemenlik iddiasına çevirebilmektir. Minawi'nin ikinci bölümde anlattığı "Osmanlı Sömürge Afrika'sının hukuki olarak üretimi" tam olarak budur. Berlin düzeni "nüfuz alanı", "hinterland" ve "efektif işgal" gibi kavramları emperyal rekabetin ortak diline dönüştürür. Bir devletin Afrika'da hak iddia etmesi için yalnızca haritaya bakıp "burası benimdir" demesi yetmeyecektir; fiilî bir devlet varlığı göstermesi gerekecektir. Fakat "efektif işgalin" ne olduğu da sürekli değişir. Sahra gibi devasa alanlarda binlerce askeri ve bürokrati her yere yerleştirmek mümkün olmadığından, kavram giderek hükümet işlevlerinin yürütülmesi ve bunun görünürlüğü yönünde yorumlanır. İşte bu noktada Senûsî ağı, Osmanlı açısından hukuki değere kavuşur.

Böylece şaşırtıcı bir dönüşüm gerçekleşir: bir zaviye ağına bağlı dinî sadakat, uluslararası hukukta toprak

iddiasının kanıtlarından birine çevrilebilir. Senûsîler padişahı halife olarak tanıyor, Bedevi toplulukları Senûsîleri tanıyorsa, İstanbul bölgede dolaylı da olsa siyasal bir otoritesinin bulunduğunu ileri sürebilir. Minawi burada Moses Ochon'u'dan aldığı "vekâleten yönetim" fikrini kullanır. Bu, klasik dolaylı yönetimden daha karmaşıktır. Senûsîler, Osmanlı adına bazı işlevler görürken kendi yönetim alanlarını da kurmaktadır. İstanbul onların yerel meşruiyetine dayanır; onlar da Osmanlı'nın hukuki ve siyasi tanınmasından yararlanır. Egemenlik tek merkezden aşağıya dağılan saf bir devlet kudreti olmaktan çıkar; farklı aktörlerin karşılıklı olarak ürettiği bir ilişkiye dönüşür.

Sadık el-Müeyyed Azmzade'nin görevleri bu stratejinin ete kemiğe büründüğü örneklerdir. İstanbul onun aracılığıyla el-Mehdî es-Senûsî'nin coğrafi nüfuzunu, Bedeviler üzerindeki otoritesini ve padişaha bağlılığını ölçmeye çalışır. Azmzade'nin raporlarında zaviyelerin Bingazi'den Mısır'a, Trablusgarp'tan Hicaz'a, Kufra'dan Orta Afrika'ya uzanan dağılımı görünür hâle gelir. Burada yerel dinsel-sosyal ilişki uluslararası hukukun anlayacağı dile çevrilmektedir: yerel sadakat → fiilî nüfuz → efektif denetim → egemenlik iddiası. Kitabın başlığındaki "hukuki üretim" tam olarak budur. Coğrafya yalnızca ele geçirilmez; harita, hukuk, tanınma ve diplomatik söylem aracılığıyla siyasal olarak üretilir.

**BİR DEVLETİN
AFRİKA'DA HAK
İDDİA ETMESİ İÇİN
YALNIZCA HARİTAYA
BAKIP "BURASI
BENİMDİR" DEMESİ
YETMEYECEKTİR;
FİİLÎ BİR DEVLET
VARLIĞI GÖSTERMESİ
GEREKECEKTİR.**

DİPLOMASİ, HARİTA VE SÖYLENTİ

Fakat Osmanlı'nın yeni emperyal oyunun dilini öğrenmesi, oyunun kurallarını belirleyebildiği anlamına gelmez. Üçüncü bölümde Minawi'nin anlattığı diplomatik mücadele bu sınırı açığa çıkarır. Britanya ve Fransa 1890'lardan itibaren Çad Gölü, Kanem-Bornu, Bagirmi ve Veday gibi Osmanlı'nın Libya hinterlandıyla ilişkilendirdiği alanları kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayırırken İstanbul-Berlin düzeninin kavramlarına dayanarak itiraz eder. Osmanlı diplomatları hukuk bilir, nota verir, harita üretir, tarihsel bağları öne sürer. Ama Büyük Güçler çoğu zaman "bu iddiaları bilmiyorduk", "yeterince bildirilmedi" ya da "bunları Libya hinterlandı saymıyoruz" diyerek ilerlemeye devam eder. Minawi'nin önemli sonucu burada belirir: hukuki hak ile hakkı kabul ettirebilme kapasitesi aynı şey değildir.

*İMPARATORLUKLAR
YALNIZCA ASKER VE
DİPLOMATLARLA
SAVAŞMAZ; BİLGİ,
SÖYLENTİ VE KORKU DA
EMPERYAL ARAÇLARDIR.*

Yazar bütün suçu Avrupa'ya da yüklemes. Osmanlı diplomatik aygıtının kendi sorunlarını ayrıntılı biçimde gösterir. Londra'daki Rüstem Paşa zaman zaman İstanbul'un tam olarak hangi bölgelerde hak iddia ettiğini bilmez, yeterli belge ve harita bulamaz. Yıldız Sarayı, Hariciye ve elçilikler aynı bilgiye sahip değildir. Böylece Osmanlı Devleti'nin yekpare olmadığı bir kez daha ortaya çıkar. Aynı zamanda haritanın kendisi emperyal mücadelenin silahı hâline gelir: II. Abdülhamid, Ahmed Muhtar Paşa'ya Osmanlı-Afrika iddialarını gösterecek haritalar hazırlar; Avrupalı devletler ise kendi ikili anlaşmalarını çizgilere dönüştürerek Afrika üzerinde yeni gerçeklikler üretirler. Egemenlik artık yalnızca askerin yürüdüğü yer değil, diplomatik masada çizilen yerdir.

Bu yıllarda basın da oyuna girer. Avrupa gazetelerinde II. Abdülhamid, halifelik, Senûsîler ve Afrika Müslümanları arasında geniş bir Panislamist ayaklanma ağı bulunduğuyla ilişkin haberler dolaşır. Minawi bu haberlerin çoğuna ihtiyatla yaklaşır; fakat doğru olup

olmamalarından bağımsız olarak siyasi etkilerine dikkat çeker. İmparatorluklar yalnızca asker ve diplomatlarla savaşmaz; bilgi, söylenti ve korku da emperyal araçlardır. Senûsîlerin askerî gücüne ilişkin abartılı on binlerce tüfek tahminleri de aynı sorunu gösterir. Avrupalılar Senûsî gücünü düzenli ordunun sayısıyla ölçmekte zorlanırlar; oysa gerçek güç, coğrafi yaygınlıkta, dinî otoritede, aşiretler arası itibarda ve gerektiğinde seferber edilebilecek ilişkiler ağındadır.

1894'e gelindiğinde Minawi'nin "komediden farksız inkâr diplomasisi" dediği dönem başlar. Osmanlı protesto eder, Büyük Güçler vaatlerde bulunur, ardından Afrika topraklarını kendi aralarında paylaşmaya devam eder. Berlin hukukunun evrensel görünen kuralları İstanbul lehine işlemez. Tam burada kitabın dördüncü aşaması başlar: diplomasiden direniş ve tahkimata geçiş. Senûsîlerle ilişkiler artık yalnızca dinî, siyasi ve hukuki ortaklık değildir; potansiyel askerî ittifaka dönüşür. Bedevi topluluklarının silahlandırılması, Senûsî zaviyelerinin Çad Gölü çevresinde yayılması ve Fransız ilerlemesine karşı yerel direnişin desteklenmesi İstanbul'un hesaplarına girer.

Ancak Minawi'nin "tahkimat" anlayışı sadece askerî değildir. Osmanlı aynı zamanda elde tuttuğu Libya ve Hicaz gibi sınır alanlarını daha iyi yönetmeye, yerel şeyhleri kazanarak sadakat üretmeye, okullar ve ticaret yollarıyla devlet kapasitesini genişletmeye ve özellikle telgraf aracılığıyla merkeze bağlamaya çalışır. Osmanlı basınında Sahra artık sadece savunulacak bir sınır değil, okul, demiryolu, ticaret ve teknik gelişmeyle "medenileştirilecek" ekonomik bir alan olarak da tartışılır. Bu noktada Avrupa'nın *mission civilisatrice* söylemini çağırıştıran bir Osmanlı gelişmeciliği belirir: ekonomik ve teknolojik kalkınma, emperyal meşruiyetin diline dönüşür.

TELGRAF HATLARI VE SINIRDA MÜZAKERE EDİLEN EGEMENLİK

Telgraf, kitabın ikinci yarısının en önemli kavramlarından biridir. Minawi için telgraf modernleşmenin dekoru değil, egemenlik teknolojisidir. İstanbul ile uzak sınırlar arasındaki zamanı kısaltır; emir, istihbarat, askerî koordinasyon ve idari denetim hızlanır. Fakat tam burada başka bir paradoks ortaya çıkar: Osmanlı yabancı devletlere bağımlılığını azaltmak için telgraf ağı kurmak isterken telgraf teknolojisi, sermayesi ve denizaltı kablo işletmeleri büyük ölçüde İngiliz ve diğer Avrupalı şirketlerin elindedir. Egemenliği güçlendiren araç yeni bir bağımlılık üretebilir.

Osmanlı Devleti Telgraf Haritası – 1874

”

*KABLolar KİMİN?
SAVAŞTA HATTI
KİM KESEBİLİR?
OSMANLI
BÜROKRATLARI
İÇİN BUNLAR
TEKNİK
AYRINTILAR
DEĞİLDİR;
EGEMENLİK
SORULARIDIR.*

”

John Pender'in Eastern Telegraph Company'si üzerinden Minawi bu durumu bir tür "gayriresmî elektronik imparatorluk" olarak düşünür. Britanya bir toprağı doğrudan ilhak etmeden onun haberleşmesini kontrol edebilir. Kablolar kimin? Bakımı kim yapıyor? Mesajlar hangi dilde geçiyor? Savaşta hattı kim kesebilir? Osmanlı bürokratları için bunlar teknik ayrıntılar değildir; egemenlik sorularıdır. Bu yüzden Hicaz'ı Mısır ve Kızıldeniz'deki İngiliz kontrollü ağlar üzerinden İstanbul'a bağlamak mali ve teknik bakımdan kolay olsa da siyasi bakımdan risklidir. 1882'de Britanya'nın Mısır'ı işgalinden sonra bu kaygı daha da büyür. İstanbul sonunda daha pahalı ve coğrafi olarak zor olan kara güzergâhlarını tercih etmeye yönelir.

Burada Afrika ile Hicaz'ın neden aynı kitapta yer aldığı daha iyi anlaşılır. Sahra'da öğrenilen temel ders Arabistan'da da geçerlidir: merkezden uzak sınırı yalnız devlet aygıtıyla yönetemezsin; yerel ortaklara ihtiyacın vardır. Yabancı şirkete bağımlılığı azaltan kara telgraf hattı bu kez Bedevi aşiretlerinin topraklarından geçecektir. Direkler korunmalı, işçiler güvence altına alınmalı, yerel liderlerle anlaşılmalıdır. Yani teknolojik bağımsızlık, toplumsal müzakere zorunluluğunu artırır. Afrika'da Senûsîlerle öğrenilen sınır siyaseti Hicaz'da Bedevi ortaklıklarına çevrilir.

MASADA HAZIRLANAN PLAN VE SAHA GERÇEKLİĞİ

Altıncı bölüm, Minawi'nin bütün kitabındaki en önemli metodolojik derslerden birini görünür kılar: İstanbul'da tasarlanan küresel strateji sınıra ulaştığında aynı biçimde kalmaz. Şam-Hicaz telgraf hattının güzergâhı bile yalnızca mühendislik hesabıyla belirlenemez. Hicaz Valisi Ratib Paşa, Şefik Paşa, Mekke Emiri, Beni Atiyye, Huveyta gibi aşiretler, yerel bürokratlar, telgraf memurları ve teknik uzmanlar projenin kaderine müdahale ederler. Merkezin haritada gördüğü "en kısa yol", aşiret siyaseti bakımından en tehlikeli yol olabilir. Böylece "yerel bilgi", merkezi teknik rasyonalitenin sınırını gösterir.

Telgraf direkleri çöle dikildikçe devlet de peyzaja fiziksel biçimde yerleşir. Fakat Minawi'nin peyzaj tartışmasının gösterdiği gibi mekân boş değildir. İstanbul için direk modernleşme ve devlet varlığının sembolüken bir Bedevi topluluğu için başka bir aşiretin avantaj kazanmasının, yeni devlet müdahalesinin veya ekonomik kaybın işareti olabilir. Bu nedenle sabotajı "modernliği anlamayan göçebelerin tepkisi" diye okumak yetersiz-

dir. Hattın kırılması kimi zaman ücretlerin ödenmemesi, yerel rekabet, iş talebi veya patronaj ilişkilerinin bozulmasıyla bağlantılıdır. Yerel sadakat bir öz değil, sürdürülen bir siyasi ilişkidir. Devlet verdiği sözü tutmazsa sadakat de aşınır.

Minawi'nin anlattığı Osmanlı sınır siyaseti bu yüzden "müzakere edilmiş egemenlik" olarak okunabilir. Aşiret reislerine para, maaş, unvan, nişan ve görev verilir; kısa süreli yol koruma anlaşmaları giderek daha sürekli ortaklıklara çevrilmeye çalışılır. Devlet böylece yerel liderlerin çıkarlarını kendi projesinin başarısına bağlamak ister. Bu, egemenliğin yokluğu değildir; sınırda egemenliğin çalışma biçimlerinden biridir. Şakir Paşa'nın tavsiyeleri neredeyse bu yönetim biçiminin formülüdür: yerel toplulukların çıkarlarına saygı göster, verdiğin mali sözleri yerine getir, aşiret reislerini devlet ağına kat.

Şam-Medine hattının tamamlanması ile Medine-Mekke uzatmasının başarısız olması bu yaklaşımın en iyi kanıtıdır. Teknik ve lojistik sorunlar çözülür; hat Medine'ye ulaşır. Fakat Mekke'ye doğru son aşamada

Mekke Emirliği, Hicaz Valiliği, kervan ekonomisi, aşiret patronajı ve yerel siyasi dengeler devreye girer. Mühendislik artık asıl sorun değildir. Teknolojinin sınırını siyaset çizer. İstanbul hattı planlayabilir, parayı sağlayabilir, direği gönderebilir; fakat yerel güç dengelerini tek başına belirleyemez.

İSTANBUL'DAN SINIRA DEĞİL SINIRDAN İSTANBUL'A

Kitabın sonunda Minawi bütün bu hikâyeyi "başarısızlığın körleştirici

François Maréchal'ın çizdiği bu karikatürde, Avrupa hükümdarlarının ana yemek olarak Kongo'yu yedikleri bir ziyafet tasvir edilmektedir.

Bu, Berlin Konferansı'na (Kongo Konferansı olarak da bilinir) atıfta bulunmaktadır. Karikatürde, Leopold II ortada belirgin bir şekilde gösterilmiş, yanlarında ise Rus ve Alman hükümdarları yer almaktadır.

“

*İSTANBUL HUKUKUN
DİLİNİ ÖĞRENMİŞTİ AMA
KURALLARIN KENDİSİNE
UYGULANMASINI
SAĞLAYACAK ASKERÎ,
EKONOMİK VE
DİPLOMATİK AĞIRLIĞA
SAHİP DEĞİLDİ.*

”

teleolojisi” kavramıyla yeniden okumamızı ister. Osmanlı Orta Afrika’daki iddialarını kaybetmiştir; telgraf Mekke’ye ulaşmamıştır, birkaç yıl sonra Libya da elden çıkacaktır. Fakat bu sonuçları bildiğimiz için 1880 ve 1890’ların aktörlerinin bütün girişimlerini daha baştan anlamsız görmek tarihsel bir hatadır. Onlar geleceği bilmiyorlardı. Önlerinde farklı seçenekler vardı ve başarısızlıklar da yeni stratejiler ürettiyordu. Diploması başarısız olduğunda Senûsîlerle askerî iş birliği güçlendi; Orta Afrika yayılması durduğunda mevcut sınırların tahkimine yönelindi; Afrika’daki yerel ortaklık deneyimi Hicaz’a aktarıldı, telgraf deneyimleri Hicaz Demiryolu gibi daha büyük projelere zemin hazırladı.

Bu nedenle Minawi analiz yönünü de değiştirir. Osmanlı tarihini yalnızca İstanbul’dan sınıra doğru okumak yerine, sınırdan İstanbul’a doğru da okumamız gerektiğini söyler. Aynı biçimde Osmanlı’yı yalnızca Avrupa ile ilişkisini merkeze alan doğu–batı ekseninde değil; Libya’dan Sahra’ya, Çad Gölü’nden Orta Afrika’ya uzanan kuzey–güney ekseninde görmek gerekir. Bu bakış, Senûsî tarikatı ve Bedevi topluluklarını imparatorluğun marjinal unsurları olmaktan çıkarır; İstanbul’un diplomatik, askerî ve teknolojik kararlarını değiştiren aktörler hâline getirir. İmparatorluğun merkezi yalnızca sınırı şekillendirmez; sınır da merkezi yeniden şekillendirir.

Uluslararası hukuk konusunda kitabın vardığı sonuç ise daha karanlıktır. Osmanlı, Berlin Konferansı’na katılmış başka güçlerin Afrika’daki bazı iddialarını tanımış ve aynı sistemin kendi hinterland taleplerini de koruyacağını varsaymıştır. Fakat Minawi’ye göre ya-

şananlar başka bir şeyi gösterdi: uluslararası hukukun soyut eşitliği, güç eşitsizliğini ortadan kaldırmıyordu. İstanbul hukukun dilini öğrenmişti ama kuralların kendisine uygulanmasını sağlayacak askerî, ekonomik ve diplomatik ağırlığa sahip değildi. Bu nedenle Osmanlı’nın hikâyesi hukukun anlamsızlığını değil, hukukun güç ilişkileri içindeki işleyişini gösterir.

Kitabın son sahnesinin Habeşistan olması bu yüzden anlamlıdır. Afrika’daki birçok kapı kapanırken Azmzade bu kez II. Menelik’in Habeşistan’ına gönderilir. İtalya’yı askerî olarak yenmiş ve Avrupa sömürge baskısına direnmiş başka bir imparatorlukla ilişki kurulmaya çalışılır. Minawi hikâyeyi “Osmanlı yenildi ve perde kapandı” diye bitirmez. Tam tersine, bir yol kapanırken başka bir yolun arandığını gösterir. İstanbul hâlâ ittifak kuruyor, pazarlık yapıyor, yeni aktörlere yöneliyordu.

Mostafa Minawi’nin kitabından geriye bu nedenle yalnızca “Osmanlı da Afrika talanına katılmıştı” cümlesi kalmamalı. Kitabın daha güçlü tezi şudur: bir imparatorluğun zayıflığı ile failliği, mağduriyeti ile yayılmacılığı, merkezileşmesi ile yerel aktörlere bağımlılığı aynı anda var olabilir. Geç Osmanlı İmparatorluğu ne Avrupa emperyalizminin çaresiz kurbanı ne de Britanya ve Fransa’nın küçük bir taklididir. Hukuku öğrenen ama hukuku belirleyemeyen; toprağa doğrudan hâkim olmadığında yerel ağlara yaslanan; diploması başarısız olduğunda direnişe geçen; teknolojiyi bağımsızlık için kullanırken onun yeni bağımlılıklar oluşturabildiğini fark eden; merkezin tasarladığı projeleri sınırdaki insanlarla yeniden müzakere etmek zorunda kalan bir imparatorluktur. ■

Ziya OKTAY

Eğitim alanında bir kamu vakfında kıdemli uzman olarak görev yapmaktadır. Lisans eğitimini 2004 yılında Bakü Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesinde tamamladı. Yüksek lisansını 2008 yılında Selçuk Üniversitesi’nde tamamlayan Oktay, doktora çalışmalarını Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Medya ve İletişim Ana Bilim Dalı’nda sürdürmektedir. Akademik ve entelektüel ilgileri iletişim, postmodern felsefe ve postkolonyal teori ekseninde yoğunlaşan Oktay, özellikle post-Sovyet ülkeleri ve Afrika bağlamında toplumsal yapı, birey, medya ve siyaset ilişkilerini incelemektedir. İletişim ve medya kuramları alanında derinlemesine okumalar ve araştırmalar yapmaktadır.

Dr. Rıza KURTULUŞ

Tarihçi / Akademisyen / Yazar

*LÂLA FATİMA N'SOUMER:
FRANSIZ
SÖMÜRGEÇİLİĞİNE
KARŞI CEZAYİRLİ
KADIN SUFİ DİRENİŞÇİ*

**“ÖZGÜRLÜK, TÜM HALKLARIN ARZULADIĞI
NADİR BİR ÇİÇEKTİR, ANCAK ONU KANLA
SULAYANLARIN YANINDA SERPİLİP GELİŞİR.”**

LÂLA FATİMA N'SOUMER

Cezayir, başta Avrupalı sömürgecilerin özellikle de Fransızların emel ve hırslarının hedefi olmuştur. Fransız birlikleri 14 Haziran 1830'da sahil kasabası Sîdî Ferruc'a çıkarma yaparak emellerini somutlaştırmaya başlamıştır. 5 Temmuz 1830'da teslim olma antlaşmasının imzalanmasından sonra, çeşitli araç ve şekilde Cezayir halkını boyunduruk altına almaya ve toprakları üzerindeki nüfuzunu kullanmaya çalıştılar. Ancak bu kolay olmadı. Fransız orduları o topraklara ayak basar basmaz, yabancı egemenliğini ret eden Cezayir halkı, her yaş kadın ve erkeğin öncülüğünde ülkenin her yerinde güçlü bir direniş ortaya koydular.

GENÇ LÂLA FATİMA N'SOUMER

Bu direnişte Lâla Fatıma N'Soumer¹, Kâbîliye bölgesine yönelik Fransız sömürgeci yayılmasına karşı savaştan önemli kadın direnişçi figürlerinden biri olmuştur. Lâla² Fatıma N'Soumer, gelenek, görenek ve normların, kadınları özellikle de askerî liderlik üstlenmesini engellediği bir toplumda halkın direnişine önderlik etmesiyle öne çıktı.

DOĞUMU VE YETİŞMESİ

1830 yılı Lâla Fatıma'nın doğumu ve Cezayir'in kutsal topraklarının Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlamasıyla aynı zamana denk düşer. Kökleri, Cezayir'in doğusundan gelen ve Rahmâniyye Zaviyesinin kurucusu Sîdî Ahmed Ümuziyân'a dayanan, dinî şahsiyetlerden oluşan bir ailede, Aynu'l-Hamâm şehrinin yakınlarındaki Verce köyünde doğdu. Lâla Fatıma'nın babası, Sîdî Muhammed İbn İsa, Rahmâniyye silsilesinin halifesi idi ve halk arasında da önemli bir konuma sahipti. Kâbîliye bölgesinde bu tarikatın zaviyesine bağlı Kur'an okulunun da baş hocasıydı. Annesi, adı Curcura dağına verilen Lâla Hatice idi. Dört erkek kardeşi vardı, en büyüğü Sî Tahir'di. Lâla Fatıma, eğitimini Rahmâniyye tarikatı içinde alarak yetişti.³ O dönem bölgede Rahmâniyye Zaviyesi yaklaşık üç yüz bin müridi barındırıyordu.

du.⁴ Rahmâniyye, Cezayir tarihinin önemli bir döneminde, 19. yüzyıldaki halk direniş hareketlerinin temel itici gücü olarak önemli bir rol oynayan tarikattı. Sömürge döneminde zaviye; direniş, cihat ve bilinçlendirme merkezi olarak hizmet etti. Sadece bir ibadet yeri değildi. Direnişin dinî liderliği ile cihat ruhunun yeniden canlanmasının bir sonucu olarak, yabancı olan her şeyi reddetme ve temelde İslami ve Cezayir kimliğini savunma iradesinin gerçek bir ifadesiydi. Lâla Fatıma da burada yetişen şahsiyetlerden sadece biri idi.

Lâla Fatıma, babasının ölümünden sonra kendini yalnız ve insanlardan soyutlanmış bir halde buldu. Yaşadığı yerden ayrıldı ve ağabeyi Sî Tâhir'in yaşadığı Sumer köyüne gitti. Bu köyde kendine yapılan evlilik tekliflerini reddetti. Bu tutumu ailesinin ondan hoşnutsuz olmasına yol açtı, ağabeyi onu onayını beklemeden kuzeniyle evlendirdi. Fatıma istemediği bu evliliği, çeşitli bahanelerle bitirmek istedi. Düşün gecesinde delilik numarası yaparak elbiselerini yırttı, agresif davranışlar ve bazı ev eşyalarına verdiği zararlarla buna son vermeye çalıştı. Kocası bu durum nedeniyle onu babasının evine geri gönderdiyse de asla boşamadı. Hayatının sonuna kadar onun nikâhında kaldığından başkısıyla evlenemedi. Ağabeyinin yanında kalmaya devam etti.⁵ Daha sonra, kardeşi Sîdî Tayyib, ona zaviyenin Kur'an kursunun yönetimini emanet etti. Rahmâniyye Zaviyesinde yetişmiş olan kardeşinin önde gelenlerinden biri olması Fatıma'yı da etkiledi. Lâla Fatıma, o dönemin

geleneği gereği eğitimin sadece erkeklere açık olmasından dolayı okula gidememesine rağmen, burada Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeyi ve zaviyenin eğitimini almayı başardı. Bu onun yetişmiş biri olarak gelecekteki yolunu çizmesini sağladı. Direnişte sadece erkeklerin ön aldığı mücadelede, arka saflardan duran biri olmayı kabul etmeyerek daha önde bir konumda yer almaya çalıştı.⁶

ŞÖHRET KAZANMASI

Lâla Fatıma'ya başlangıçtan

“ 1830 YILI LÂLA
FATİMA'NIN DOĞUMU
VE CEZAYİR'İN KUTSAL
TOPRAKLARININ
FRANSIZLAR TARAFINDAN
İŞGAL EDİLMEMEYE
BAŞLAMASIYLA
AYNI ZAMANA DENK
DÜŞER. ”

1 “N” harfiyle tanıtılan ‘Soumer’ kelimesi, Lâla Fatıma'nın ün kazandığı köyün adını ifade eder. Fransızca bazı kaynaklarda Soumer, Soumeur, Soummeur veya hatta İçommer olarak translitere edilir. Bu köyün adından önce gelen N, Kâbîli dilinde kökeni gösteren edattır. İngilizcede ‘of’ olarak çevrilebilir. Dolayısıyla kadın kahramanımızın adını ‘Soumerli Leydi Fatıma’ olarak çevirebiliriz. Bazı kaynaklar ondan “Lalla Fatma-bent Ech-Şeyh” (Şeyh'in kızı Leydi Fatıma) diye söz eder.

2 ‘Lalla’ (bazan ‘Lella’ veya kısaltılmış haliyle ‘Lala’ olarak da yazılır) terimi, Ku-

zey Afrika ülkelerinde bir kadına saygı göstermek için kullanılan Berberice bir kelimedir. Herhangi bir kadına hitap etmek için günlük dilde kullanılabilir, ancak bir kişinin adının yanına eklendiğinde özel bir statüyü ifade eder. bkz. Samia Touati, “Lalla Fatma N'Soumer (1830–1863): Spirituality, Resistance and Womanly Leadership in Colonial Algeria”, Societies, Basel, 2018, 8,s.2.

3 Lâmia Kelâmite, el-Merre ve'l-Mukavemetu's-Şuabeye Lâle Fatıma N'asumer, Muhammed Haydar Biskre Üniversitesi-İnsan ve Toplum Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi 2014-2015.s.34.

İtibaren ailesinin soyu nedeniyle saygı gösterilmiş, yaşamı boyunca zamanının çoğunu dini metinleri okumaya ve ibadetlere ayırması hasebiyle de bu saygıya layık olmuştur. Evlilik hayatından vazgeçmesiyle de bu yolda hizmeti onu zamanla Rahmâniye Zaviyesinin merkezi konumuna getirdi. Lâla Fatıma'nın güçlü kişiliği, onu her türlü gelen baskıya karşı dirençli hale getirdi. Ayrıca, erkeklerin kadınlara karşı uyguladığı baskı ve İslam'ın kadınlara garanti ettiği hakların ihlal edildiğine tanık olduğu bir ortam, kendisine teklif edilen birçok evlilik isteğini geri çevirmesine yol açtı. Bunu, özellikle İslam toplumlarının uzun süredir bir gerileme dönemi yaşadığı bir zamanda, kadınları onurlandıran ve haklarını güvence altına alan İslam'ın gerçek ilkelerinden bir sapma olarak gördü.⁷

İŞGALE KARŞI MÜCADELESİ BAŞLIYOR

1845'ten 1847'ye kadar Şelf'teki ve 1847'deki Zaouia'da Ebu Mâza olarak bilinen Muhammed bin Abdullah'ın isyanında Seyyid Muhammed El-Haşimi güçlerine şartlar elverdiği ölçüde destek verdi. Sumer köyünün 1849'da Albay Canrobert tarafından yakılması sonrası Lâla Fatıma'nın da katıldığı komşu Kabiliye kabilesi Malikuş'un direnişinde, Fransız albayı Temmuz 1849'da geri çekilmek zorunda bıraktı.

Lâla Fatıma 1850'de ise Fransızlara karşı Şerif Bubağla liderliğindeki Bâbü'r Kabilesi'nin ayaklanmasını destekledi.⁸ 1851'de Fransız General Randon ve MacMahon'un komuta ettiği Vadiye Muharebesi de dâhil olmak üzere birçok savaşta Şerif'in yanında yer aldı. Ancak askerî güçteki dengesizlik yüzünden Lâla Fatıma N'Soumer'in tavsiyesi ile Bubağla Benî Yenni'ye çekildi. Burada kutsal bir cihat çağrısında bulan Lâla Fatıma, çok sayıda öğrenci ve manevi takipçinin saflarına katılmasıyla düşmana ağır kayıplar verdirdi.⁹

Direnışteki bu güçlü liderlik duruşu sömürgeciler tarafından fark edildi. Fransız sömürgeciler, Berberi kökenli güçlü özelliklere sahip Cezayirli Fatıma N'Soumer'ı, Fransa'nın ulusal kahramanı Jeanne d'Arc'a¹⁰ benzeterek ona "Curcuralı Jeanne d'Arc" adını verdiler. Ancak o, bu unvanı

reddederek, kendisini şövalye kılığına giren ve Hâlid bin Velid'in yanında savaşan, cesur Müslüman kadın savaşçı Havle bint Ezver'den esinlenerek "Curcuralı Havle" adını tercih etti.¹¹

Lâla Fatıma, bu direnişte her yaştan kızları, erkekleri, yanında savaşmaları ve yaralıları tedavi etmeleri için görevlendirdi. Ancak bu sıralarda düşman tarafından, özellikle de Fransa'nın köyleri yakma ve tamamen yok etme politikası nedeniyle zor durumlarla karşı karşıya kaldı. Ama dirençli yapısı sayesinde tüm bunları atlarmayı başardı. Fransız Albay Ruban, gönüllüler ve lideri Lâla Fatıma N'Soumer'in cesareti hakkında şunları söyler: "...Lâla Fatıma, bir aşiret kadınları topluluğuyla çevrili bir tepenin üzerinde kırmızı bir hâyek giymişti; gönüllüleri cihad ve şehadete teşvik ediyor, onları savaşta sonuna kadar direnmeye çağırıyordu."

Bu sırada General Maissait, kuvvetlerindeki kayıpları azaltmak amacıyla gönüllülerin dağ geçitlerindeki direnişine son vermek için bir hareket başlattı. Bu durum gönüllü birliğin savaşa daha da sıkı sarılmasına yol açtı; zira bunlardan bazılarını siperlerinde, ayakları tek bir iple birbirine bağlanmış hâlde öldürülmüş olarak buldular. Bu gelenek 'er-rabt' (bağlama) olarak biliniyordu.¹² Bu savaşın en zor halinde bile direncin sağlam ifadesi idi.

Önemli olarak değerlendirdiğimiz bölgedeki ilk askeri çatışma, 1854 yazında meydana geldi. Cezayir Genel Valisi Mareşal Randon 12.000 adamı ile Kabilye'ye doğru yürüdü, Lâla Fatıma, kardeşi Tahir ve İmseblen adı verilen özel gönüllü

4 Bua'lâm Besâyiḥ, Alâmu'l-Mukâvemetu'l-Cezâyir Zıddi İhtilâlî'l-Fransa, Cezayir 2007, s. 154.

5 Bua'lâm Besâyiḥ, age, s. 153.

6 E.Salihi Melike, "Mukâvemetu'n-nisâ'i'l- ifrikiyât li'l-İstimârî'l -firansî fi'l-karn 19 Lâlâ Fatımatu Nsûmar ve'l Meliketu Rânâfâlûnâ -1 'Enmuzacân", Mecelletu'l-Ulûmu'l- İnsaniye , Cezayir 2018, s.57.

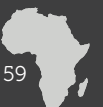
7 Lâmia Kelâmite ,age, s.35

8 Bensehih H- Kebaili H., "The Leadership Spirit of Algerian Sufi Women in

the Resistance to French Colonialism between (1830- 1870AD) Lalla Fatma N'soumer - A Model". ,Science, Education and Innovations in the Context of Modern Problems, 8(5), 2025 s.156

9 Beşir Sadûnî- Hüseyin Abdüsettar , Lâle Fatıma N'Soumer-Ey kunatu'l-Mukâvemetu'l- Cezâiriyye, Cezayir 1449) 2025, s.6 (İngilizce bölümü).

10 Jeanne d'Arc, Orléans Kuşatması'ndaki rolü ve Yüzyıl Savaşları sırasında Fransa Kralı VII. Charles'ın taç giymesi konusundaki ısrarı nedeniyle Fransız ulusunun savunucusu olarak onurlandırılan Fransa'nın koruyucu azizesidir. Bkz.

savaşçılarla çatışmada üstün geldi. İmseblen'in (amsebel'in çoğulu, Kur'an'daki 'fî sebîlî'l-illâh' yani "Allah yolunda" ifadesinden türetilen bir kelime) bu titiz organizasyonuna ve sergiledikleri kahramanlığa olan hayranlık gizlenmedi. Taşkirt savaşında Kardeşi Tahir'in bu savaşçıları kaydetmekle görevli olduğunu, Lâla Fatıma'nın ise "Kabilyelilerin dini bağlılığını ve vatanseverliğini nasıl yücelteceğini ve onları umutsuz bir direnişe önderlik etmeye nasıl kararlı hale getireceğini" açıklamaktadır. Bu savaşta Cezayirli Bûbagla ise yaralandı ve eğer Lâla Fatma ve arkadaşları ona yardım etmek için yanına koşmasaydı neredeyse esir düşecekti. Söylediği teşvik edici şu sözlerle onu cesaretlendirdi: "Ey şerif sakalın asla ot gibi olmayacak." Bunun anlamı, sen yiğit bir adamsın ve öyle kalacaksın. Zira Araplarda o zaman sakal erkek için cesaretin göstergesi idi.¹³

Fransız general bu kadar az sayıda askerle Kabiliye'yi yenme hedefine ulaşamadığını itiraf etmek zorunda kaldı. Randon, ancak üç yıl sonra, 35.000 kişilik bir ordunun başında Kabiliye'ye dönerek, Kabiliye'nin son inatçı bölgesi olan bugünkü Cezayir topraklarının tamamında gücünü sağlam bir şekilde kurma hedefine ulaştı.¹⁴

Bölgenin tamamı Fransız kuvvetlerinin eline geçtikten sonra, Lâla Fatıma ve onunla birlikte kalan mücahitler, dağın tepesinden bölgeyi bilmeyen yabancılar için görünmez olacak şekilde, bir yamacın dibinde gizlenmiş küçük bir köye sığındılar. Bu sırada, Carrey'e göre, Fatıma'nın erkek kardeşi, ailesinin mallarına dokunulmaması karşılığında köyünü teslim etmesi için Fransız General Youssef ile iletişime geçmişti. Fransızlar teklifi kabul etti. Aslında, Fatıma N'Soumer'in erkek kardeşi, kadınlardan ve en önemli mallardan arındırıldıktan sonra General Youssef'i Sumer köyüne götürmeye çalışıyordu. Onu engebeli yollardan Tahlicat köyüne götürdü. Köye vardıklarında, şiddetli çatışmaların ardından geri kalan kuvvetlerin de olay yerine gelmesine neden olan bir çatışma yaşandı. Fransızlar sonunda Tahlicat'ı kontrol altına almayı başardılar ve aralarında Lâla Fatıma N'Soumer'in de bulunduğu tüm insanları esir aldılar. Temmuz 1858 tarihinde tutuklandılar. Bazı kaynaklar, General Youssef tarafından tutuklandığını ve Mareşal Randon'un kampına nakledildiğini belirtir.¹⁵

Fatıma N'Soumer, Beni Süleyman'a nakledildi ve askeri muhafızlar altında bir köşeye yerleştirildi; burada altı yıl kaldı

**FATIMA N'SOUMER,
GENÇ YAŞINA RAĞMEN
ADALETSİZLİĞE VE ZULME
KARŞI İSYAN EDEN CEZAYİRLİ
KADINLARIN MÜCADELESİNİN
ÖRNEK BİR MODELİ OLDU.**

ve bu süre zarfında kendini ibadete adadı. Yakalandığı gün⁹ Curry, onu yazarken ve tanımlarken, diğer kadınlara kıyasla ne kadar zarif, seçkin ve vakarlı olduğunu gösterdi ancak Mareşal Randon ile Lâla Fatıma arasında geçen şu diyalogda bildirildiği gibi, halkın ona gösterdiği abartılı saygıyı alaya aldı. Diyalog, tercüman huzurunda gerçekleşti ve tercüman ona, erkek kardeşinin imzaladığı teslimiyet anlaşmasına aykırı olarak neden Fransız kuvvetlerine ateş açıldığını sordu. Lâla Fatıma şöyle cevap verdi: "Allah'ın istediği buydu, sizin ve benim hatam, askerleriniz saflarından çıktı, benim köyümden değil, ama benim adamlarım kendilerini savundu. Sizi suçlayacak bir şeyim yok. Şimdi sizin tutsağınızım ve beni hiçbir şeyden suçlamamalısınız."

Lâla Fatıma, Kabiliye direnişinin diğer liderleri gibi, sürgüne zorlandı. İlk varış noktasının Tunus olduğunu belirtilirken, diğer kaynaklar onun ertesi gün Mediye Valiliği'nin

Le Brun, Charles ,Dictionnaire Encyclopédie de l'Histoire de France, Paris – 1999, s.205.

11 Jeanne d'Arc, Orléans Kuşatması'ndaki rolü ve Yüzyıl Savaşları sırasında Fransa Kralı VII. Charles'in taç giymesi konusundaki ısrarı nedeniyle Fransız ulusunun savunucusu olarak onurlandırılan Fransa'nın koruyucu azizesidir. Bkz. Le Brun, Charles ,Dictionnaire Encyclopédie de l'Histoire de France, Paris –

1999, s.205.

12 Muhammed Muhtar Zeğâr, "Bunyatu' l-furuku' l-askeriyeru' l- mukâ-vamâtu'ş-Şubuyeti firkat musbeli Mukâvamâti lâlâ Fatimatu Nesumar veş-Şeyheyn el-Mikrâniyu ve'l- Haddâd -'Enmûzecân", Meceretu'l-Dirâsâtu't-Târihiyetu'l-Askeriyye, Cezayir 2020 Volume 2, Numéro 1, s. 124.

13 Lâmia Kelâmite,age,s.56

Tablat kasabası yakınlarındaki Beni Salim'den Zetarya'ya gönderildiğini, onun Tablat'taki anlaşıldığı kadarıyla açık bir hapishaneye konulduğunu ve 1863'teki ölümüne kadar orada kaldığını aktarıyor. Bu süreçte insanlarla görüşmesine izin verildi, halk görüş ve tavsiyelerini dinlemek için onu ziyaret etti. Sömürge yetkilileri, sadakatlerinin ve ona olan bağlılıklarının yoğunluğunun kanıtı olarak günde yaklaşık 200 kişinin onu ziyaret ettiğini söylediler.¹⁶

BİR DİRENİŞÇİNİN VEFATI

Lâla N'Soumer, hayatının son yıllarını Tablat yakınlarında ki esaret yerinde geçirdi. 1861'de kardeşinin ölümünden bir yıl sonra ağır bir hastalığa yakalandı ve bu hastalık sol kolunun felç olmasına yol açtı. Hastalık vücuduna yayılmaya devam etti ve sonunda her iki yanını da etkiledi, ardından yatağa mahkûm oldu ve hareket edemez hâle geldi. Vefakâr mücahideler bakımını ve tedavisini üstlendiler. Ecelinin yaklaştığını hissettiğinde kadınlardan, vefat ettiği gün onun için ağlamamalarını istedi; aksine cenazesine zılgıtlarla eşlik etmelerini istedi. Eylül 1863'te Lâla Fatma ruhunu, otuz üç yaşındayken telsim etti.¹⁷ Beni Süleyman'da defnedildi. Cezayir'in bağımsızlığından sonra naaşı devrim şehitleri bölümüne nakledilen Fatıma N'Soumer'a, Cezayir makamlarınca, 1995 yılında ulusal direnişçi statüsü verildi. Anısına Cezayir'in Tizi Cem'a eyaletine bağlı Ebu Yusuf beldesinde halk direnişinin sembolünü anmak için bir anıt yapıldı.

SONUÇ

Fatıma N'Soumer, genç yaşına rağmen adaletsizliğe ve zulme karşı isyan eden Cezayirli kadınların mücadelesinin örnek bir modeli oldu. İrade, kararlılık ve özgüvenle donanmış olarak, Fransız sömürge ordusunun en yüksek rütbelerine karşı koymayı başardı. Eşsiz bir kahramanlık, cesaret, bilgi ve savaş yönetme becerisine sahibi olarak, sömürge ordusunun generalleriyle yüzleşerek onlara kahramanlık ve şövalyelik örneğini gösterdi.

Kabiliye bölgesinde bugün Fatıma N'Soumer'in hatırası, üç tür hatırlatıcı gösterge aracılığıyla kalıcı sembol haline getirildi.

1. Toponimik¹⁸ olarak, Sumer köyünün ismiyle Fatıma'nın adıyla ayrılmaz biçimde birbirine bağlı kılındı.

2. "Arkada Fatıma, önde kurşunlar" özdeyişi, düşman silahlarının ateşi ile gevşemeyi kabul etmeyen Fatıma N'Soumer'in sertliği arasında sıkışıp kalan savaşçıların zor durumuna gönderme yapar. Kabiliye'de çok yaygın olan anlatıya göre, bir asker geri çekilmeye kalkarsa korla yakılır ve böylece korkaklık damgası taşır.

3. Halk şiirleri Fatıma N'Soumer'in övgülerini ve güzelliğini dile getirir.¹⁹ Şiirler, sömürge ordusuna meydan okuyan ve birçok köyü harekete geçiren kadının sosyo-politik rolünü hatırlatmayı ihmal etmez.²⁰ Ayrıca Lâla Fatıma N'Soumer'in hayatı, Belkasım Hacac'ın yönettiği ve 2014'te gösterime giren "Fatıma N'Soumer" filmiyle belgelenmiştir. ■

Rıza KURTULUŞ

1957 yılında İstanbul'da doğdu. 1986 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü'nden mezun oldu. 1995'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "İran'da Zend Hanedanı ve Dönemi" adlı teziyle yüksek lisansını, 2010 senesinde Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi ve Uluslararası İlişkileri Bölümü'nde "1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1987 yılında TDV İslam Araştırma Merkezi'nde çalışmaya başladı, araştırmacı uzman olarak çalıştığı kurumdan 2017'de emekli oldu.

Görsel: Yapay zeka ile üretilmiştir.

14 Samia Touati, age.s.19.

15 Bensehih H- Kebaili H, age. s 158.

16 Bensehih H- Kebaili H, age, S.159

17 Lâmia Kelâmite, age, s.43.

18 Yer isimlerinin onların orijinlerinin, anlamlarının, kullanımlarının ve tiplen-dirmesinin bilimsel araştırması

19 "Talihsiz Sumer'li Fatıma! O baş bandı ve kına süslemeli kadın! Adı tüm kabilerce bilinen; kaçırıldı düşman onu, kayboldu ortadan. İşte o şimdi Beni-Süleyman'ın yanında, akıyor gözyaşlarını sel gibi." Diğer şiirleri için bkz . Lâmia Kelâmite, age.s 89-91.

20 Malha Benbrahim, "Malha Benbrahim, Documents sur Fadhma N'Soumeur (1830-1861)", No. 9, Femmes Du Maghreb (1999). ss 247-256.

Ümit KÖKSAL

Seyyah / Yazar / STK Gönüllüsü

GÖKYÜZÜNDEKİ KRALLIK: *LESOTHO*

Afrika denildiğinde çoğu insanın zihninde sıcak iklim, geniş savanlar ve tropikal manzaralar canlanır. Oysa kıtanın güneyinde, bulutlara uzanan dağların arasında, bu alışılmış algıyı değiştiren sıra dışı bir ülke vardır: Lesotho. Tamamı Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından çevrili olan bu küçük krallık, dünyanın en yüksek rakımlı ülkelerinden biri olmasının yanı sıra, yüzyıllardır koruduğu kültürel mirasıyla da dikkat çeker. “Gökyüzündeki Krallık” olarak anılan Lesotho, yalnızca etkileyici coğrafyasıyla değil; Basotho halkının gelenekleri, tarih boyunca sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesi ve doğayla kurduğu güçlü bağ sayesinde de Afrika’nın en özgün ülkelerinden biridir.

Bu yazıda Lesotho’nun kuruluş hikâyesinden Moshoes-hoe l’in liderliğine, dağların şekillendirdiği yaşam biçiminden geleneksel Basotho battaniyelerine, mokorotlo şapkasından dağ atlarına kadar ülkenin kültürel kimliğini oluşturan temel unsurlar ele alınmaktadır. Ayrıca sömürge dönemi, bağımsızlık süreci, su kaynaklarının bölgesel önemi ve Afrika’da kar yağışı ile kayak yapılabilen nadir yerlerden biri olması gibi dikkat çekici özellikler de incelenmektedir. Küçük yüzölçümüne rağmen güçlü bir kimlik inşa eden Lesotho, dağların koruduğu bir ülkenin geçmişini, bugününü ve kültürel zenginliğini keşfetmek isteyenler için eşsiz bir hikâye sunmaktadır.

DAĞLARIN ŞEKİLLENDİRDİĞİ ÜLKE

Lesotho, Güney Afrika’nın ortasında yer alan ve tamamen Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından çevrili dünyanın sayılı enklav devletlerinden biridir. Yaklaşık 30 bin kilometrekarelik yüzölçümüne sahip olmasına rağmen, onu Afrika’nın en sıra dışı ülkelerinden biri yapan unsur büyüklüğü değil, coğrafyasıdır. Ülkenin tamamı yüksek rakımlı platolar ve dağlarla kaplıdır (Rosenberg, Scott, 2004).

Lesotho’ya verilen en bilinen isimlerden biri **Kingdom in the Sky (Gökyüzündeki Krallık)** ifadesidir. Bu unvan yalnızca şiirsel bir benzetme değildir; ülkenin gerçek coğrafi özelliklerinden doğmuştur. Lesotho’nun en alçak noktası yaklaşık **1.400 metre** yüksekliktedir. Bu özelliğiyle dünyanın tamamı 1.000 metrenin üzerinde bulunan tek bağımsız ülkesi olarak kabul edilir. Ülkenin doğusunda yükselen Maloti ve Drakensberg dağları, iklimi, yerleşim düzenini ve günlük yaşamı belirleyen en önemli doğal unsurlardır (Encyclopaedia Britannica).

Ülkenin en yüksek noktası olan **Thabana Ntlenyana**, yaklaşık **3.482 metre** yüksekliğiyle Güney Afrika böl-

”

*LESOTHO,
DÜNYANIN TAMAMI 1.000
METRENİN ÜZERİNDE
BULUNAN TEK BAĞIMSIZ
ÜLKESİ OLARAK KABUL
EDİLİR.*

”

İllustrasyon: wikipedia.org

gesinin en yüksek zirvelerinden biridir. Bu dağlık yapı nedeniyle bir köyden diğerine ulaşmak çoğu zaman yalnızca birkaç kilometrelik bir yolculuk anlamına gelmez; sarp geçitleri aşmayı, sert hava koşullarıyla mücadele etmeyi ve doğayla uyum içinde yaşamayı gerektirir (Rosenberg, Scott, 2004).

Lesotho'da dağlar yalnızca doğal birer oluşum değildir. Tarih boyunca halkına sığınak olmuş, kültürünü korumuş ve ulusal kimliğin şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Basotho halkının dayanıklılığı da büyük ölçüde bu zorlu coğrafyanın içinde şekillenmiştir (Eldredge, Elizabeth A. 2007).

DAĞLARIN KORUDUĞU HALK: MOSHOESHOE I VE BASOTHO KRALLIĞI

Lesotho tarihinin merkezinde güçlü bir lider vardır: Moshoeshe I.

19. yüzyılın başları Güney Afrika'nın iç bölgeleri için büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem, tarih literatüründe genellikle Difaqane veya Mfecane olarak bilinir. Savaşlar, göçler ve siyasi mücadeleler birçok topluluğun yer değiştirmesine sebep olmuştur.

Bu karmaşık dönemde Moshoeshe I, farklı Sotho topluluklarını bir araya getirerek yeni bir siyasi yapı oluşturmayı başardı (Thompson, Leonard, 1975).

Onun en önemli adımlarından biri, 1824 yılında Thaba Bosiu adlı dağlık bölgeye yerleşmesiydi. Thaba Bosiu yalnızca yüksek bir kaya platosu değildi. Doğal savunması sayesinde Basotho halkına güvenli bir merkez sağladı. Ancak Moshoeshe'nün başarısı sadece askeri stratejisiyle açıklanamaz. Onu önemli yapan özelliklerden biri, farklı grupları ortak bir kimlik altında birleştirme yeteneğiydi.

Tarihçi Leonard Thompson, Moshoeshe'nün liderliğini değerlendirirken onun diplomasi gücüne dikkat çeker. Thompson'a göre Moshoeshe, çatışmalarla dolu bir dönemde hayatta kalmanın yolunu sadece savaşmakta değil, insanları bir araya getirmekte bulmuştur (Thompson, Leonard, 1975).

Moshoeshe I, Basotho ulusunun kurucusu ve ilk kralıdır.

Bugün Thaba Bosiu, Lesotho'nun kuruluş hafızasının merkezindedir. Basotho halkı için burası sadece tarihi bir mekân değil, ulusal kimliğin doğduğu yerdir.

SÖMÜRGE DÖNEMİ VE BAĞIMSIZLIK YOLCULUĞU

19. yüzyılın ortalarında Basotho Krallığı, çevredeki Boer yerleşimleriyle ciddi toprak çatışmaları yaşamaya başladı.

Moshoeshe I, krallığını koruyabilmek için Britanya ile diplomatik ilişkiler kurdu. 1868 yılında Basutoland, Britanya himayesine girdi. Bu dönem Lesotho tarihinde karmaşık

bir süreçtir. Bir yandan dış tehditlere karşı koruma sağlanırken diğer yandan sömürge yönetiminin getirdiği siyasi ve ekonomik değişimler yaşandı (Eldredge, Elizabeth A. 2007).

Yaklaşık bir asır süren Britanya yönetiminin ardından Lesotho, 4 Ekim 1966 tarihinde bağımsızlığını kazandı. Bağımsızlık sonrasında ülke birçok siyasi zorlukla karşı karşıya kaldı. Güney Afrika ile çevrili olması, ekonomik bağımlılığı artırdı. Özellikle uzun yıllar boyunca birçok Basotho erkeği Güney Afrika'daki madenlerde çalışa-

Moshoeshe I, Basotho ulusunun kurucusu ve ilk kralıdır.

Fotoğraf: wikipedia.org

rak aile ekonomilerine katkı sağladı. Ancak tüm bu değişimlere rağmen Lesotho, krallık geleneğini korudu ve anayasal monarşi olarak varlığını sürdürdü (Eldredge, Elizabeth A. 2007).

Bugün Kral III. Letsie, ülkenin sembolik ve kültürel lideri olarak Basotho kimliğinin devamlılığında önemli bir yere sahiptir (Encyclopaedia Britannica, "Letsie III").

BİR HALKIN HAFIZASI: BATTANİYELER VE MOKOROTLO

Lesotho'ya gelen bir ziyaretçinin dikkatini çeken ilk kültürel unsurlardan biri geleneksel Basotho battaniyeleridir. Bu battaniyeler yalnızca soğuk dağ ikliminde kullanılan bir giysi değildir. Aynı zamanda bir kimlik taşıyıcısıdır. Bir Basotho insanının üzerine aldığı battaniye; yaş, sosyal durum, törenler ve toplumsal aidiyet hakkında anlamlar taşıyabilir (Guma, Mthobeli, 2001).

Lesotho'nun bir diğer güçlü sembolü ise mokorotlo adı verilen geleneksel konik şapkadır. Bu şapkanın şeklinin Thaba Qiloane Dağı'nın görüntüsünden esinlendiğine inanılır. Zaman içinde yalnızca geleneksel bir başlık olmaktan çıkarak ulusal kimliğin sembollerinden biri hâline gelmiştir. Bugün mokorotlo, Lesotho'nun devlet sembollerinde ve kültürel etkinliklerinde görülebilir. Bir

anlamda Basotho insanı, yaşadığı dağı başında taşır (Noble, Allen G. 2007).

DAĞLARIN İÇİNDEKİ EVLER: RONDAVEL KÜLTÜRÜ

Lesotho'nun geleneksel mimarisinde rondavel adı verilen yuvarlak yapılar önemli bir yere sahiptir. Yerel malzemelerle yapılan bu yapılar, taş duvarları ve saz kaplı çatılarıyla bölgenin iklim koşullarına uyum sağlar. Yuvarlak form, rüzgâra karşı dayanıklılık sağlarken iç sıcaklığın korunmasına da yardımcı olur. Geleneksel mimari araştırmacıları, rondavel gibi yapıların yalnızca barınma alanları değil; toplumların çevreyle kurduğu ilişkinin bir yansıması olduğunu belirtir (Noble, Allen G. 2007).

Lesotho'da bir ev, sadece dört duvardan ibaret değildir. O, insanın dağla kurduğu ilişkinin bir parçasıdır.

ATLARIN ÜLKESİ

Lesotho'da atlar günlük hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle Basotho pony olarak bilinen dayanıklı dağ atları, ülkenin zorlu coğrafyasına uyum sağlamıştır. Büyük ve gösterişli olmasalar da güçleri, dayanıklılıkları ve çeviklikleriyle tanınırlar. Dar patikalarda ilerleyebilir, yüksek rakımlı köylere ulaşabilir ve uzun mesafeleri zorlu arazi koşullarında aşabilirler.

Dağ yollarında geleneksel battaniyesine sarınmış bir Basotho insanının at sırtında ilerlemesi, Lesotho'nun en karakteristik manzaralarından biridir. Burada at yalnızca bir ulaşım aracı değildir; insan ile dağ arasındaki yüzyıllardır süregelen ilişkinin canlı bir simgesidir. Modern ulaşım araçlarının yaygınlaşmasına rağmen özellikle kırsal bölgelerde atlar, günlük yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olmayı sürdürmektedir.

DİLDE YAŞAYAN MİRAS: SESOTHO DİLİ

Bir toplumu ayakta tutan yalnızca tarihi ya da coğrafyası değildir, dili de onun hafızasını taşır. Lesotho'da konuşulan Sesotho, Basotho kimliğinin en temel unsurlarından biridir. Dil yalnızca bir iletişim aracı değil; atasözleri, halk hikâyeleri, şiirler ve sözlü anlatılar aracılığıyla kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması- nı sağlayan güçlü bir mirastır (Guma, Mthobeli, 2001).

Afrika toplumlarında sözlü gelenek, tarih aktarımının en önemli araçlarından biri olmuştur. Basotho toplumunda da yaşlıların anlattığı hikâyeler, geçmiş deneyimleri ve toplumsal değerleri genç kuşaklara aktaran önemli bir kültürel mekanizma olarak görülmektedir (Finlayson & Madiba, 2002). Bugün Sesotho, yalnızca günlük yaşamın dili değil; aynı zamanda Basotho halkının ortak hafızasını, kimliğini ve geçmişle kurduğu bağı yaşatan en önemli kültürel unsurlardan biridir.

LESOTHO'NUN SU KRALLIĞI: DAĞLARDAN GELEN HAYAT

Lesotho, yalnızca yüksek dağları ve kültürel mirasıyla değil, aynı zamanda Güney Afrika bölgesindeki en önemli su kaynaklarından birine sahip olmasıyla da dikkat çeker. Ülkenin yüksek rakımlı dağları, yağışların toplanmasını ve çok sayıda akarsuyun oluşmasını sağlar. Bu nedenle Lesotho, Güney Afrika tarafından uzun yıllardır "bölgenin su kulesi" (water tower) olarak tanınlanmaktadır (International Rivers, 2005).

Ülkenin dağlarından doğan sular, özellikle Güney Afrika'nın sanayi merkezi olan Gauteng bölgesi için stratejik

öneme sahiptir. Bu durum, Lesotho'nun küçük ekonomik yapısına rağmen bölgesel siyasette önemli bir konuma sahip olmasına neden olmuştur (World Bank, 2002).

1986 yılında Lesotho ve Güney Afrika arasında imzalanan anlaşmayla başlayan Lesotho Highlands Water Project (LHWP), Afrika'nın en büyük su transfer projelerinden biridir. Projenin amacı, Lesotho'nun dağlık bölgelerindeki su kaynaklarını barajlar ve tüneller aracılığıyla Güney Afrika'ya aktarmaktır (Tilt, Bryan, Braun, Yvonne & He, Dongmei, 2009).

Proje Lesotho'ya gelir sağlarken, bazı araştırmacılar yerel toplulukların yer değiştirmesi, çevresel etkiler ve su kaynaklarının yönetimi konusunda tartışmaların da ortaya çıktığını belirtmektedir (International Rivers, 2005).

KAR, KAYAK VE DİNOZOR İZLERİ: BEKLENMEYEN AFRIKA

Lesotho, Afrika hakkındaki alışılmış algıları değiştiren ülkelerden biridir. Birçok insan Afrika'yı sıcak iklimlerle özdeşleştirir. Oysa Lesotho'da kış aylarında kar yağar. Ülkedeki Afriski Mountain Resort, Afrika kıtasının güneyindeki önemli kayak merkezlerinden biridir (Rosenberg, Scott. 2004).

“

*BİRÇOK İNSAN
AFRİKA'YI SICAK
İKLİMLERLE
ÖZDEŞLEŞTİRİR.
OYSA LESOTHO'DA
KIŞ AYLARINDA
KAR YAĞAR.*

”

Aynı zamanda Lesotho, milyonlarca yıl öncesine ait dinazor ayak izleriyle de dikkat çeker. Kayaların üzerinde bulunan bu izler, insanlık tarihinden çok daha eski bir hikâyeyi anlatır. Bugün Lesotho'da yürüyen bir insan, aslında yalnızca bir ülkenin değil, milyonlarca yıllık bir dünyanın üzerinde yürür (Ellenberger, Paul. 1970).

DAĞLARIN SAKLADIĞI HİKÂYE

Lesotho küçük bir ülke olabilir. Ancak bazı ülkelerin büyüklüğü kilometrekarelerle değil, taşıdıkları anlamlarla ölçülür. Lesotho'nun hikâyesi; Moshoeshe l'in kurduğu krallıkta, Thaba Bosiu'nun kayalıklarında, Basotho battaniyesinin desenlerinde ve dağ yollarında ilerleyen atların izlerinde yaşamaya devam eder. Modern dünya hızla değişirken Lesotho, geçmişiyle bağını tamamen koparmadan geleceğe yürüyen ülkelerden biridir.

Belki de bu yüzden ona “Gökyüzündeki Krallık” denir. ■

KAYNAKÇA

1. Afriski Mountain Resort. (t.y.). About Afriski Mountain Resort. <https://afriski.net/>
2. Coplan, David B. (1994). In the Time of Cannibals: The Word Music of South Africa's Basotho Migrants. Chicago: University of Chicago Press.
3. Crush, Jonathan, & Jeeves, Alan. (1997). South Africa's Labour Empire: A History of Black Migrancy to the Gold Mines. Cape Town: David Philip Publishers.
4. Eldredge, Elizabeth A. (2007). Power in Colonial Africa: Conflict and Discourse in Lesotho, 1870–1960. Madison: University of Wisconsin Press.
5. Ellenberger, Paul. (1970). "Les pistes de dinosaures du Lesotho." Annales de Paléontologie.
6. Encyclopaedia Britannica. (t.y.). Lesotho. Encyclopaedia Britannica Online. <https://www.britannica.com/place/Lesotho>
7. Encyclopaedia Britannica. (t.y.). Letsie III. Encyclopaedia Britannica Online. <https://www.britannica.com/biography/Letsie-III>
8. Guma, Mthobeli. (2001). "The Cultural Meaning of Names among Basotho of South Africa: A Historical and Linguistic Analysis." Nordic Journal of African Studies.
9. Government of Lesotho. (t.y.). National Symbols of Lesotho. Government of Lesotho. <https://www.gov.ls/>
10. Government of Lesotho. (t.y.). Office of The King. Government of Lesotho. <https://www.gov.ls/office-of-the-king/>
11. Government of Lesotho. (t.y.). Lesotho: The Land and the People. United Nations Human Rights Committee raporu.
12. Lockley, Martin, & Meyer, Christian. (2000). Dinosaur Tracks and Other Fossil Footprints of Europe. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Noble, Allen G. (2007). Traditional Buildings: A Global Survey of Structural Forms and Cultural Functions. London: I.B. Tauris.
14. Raath, Michael A. (1972). "Dinosaur Tracks in the Karoo of Lesotho." Palaeontologia Africana.
15. Rosenberg, Scott. (2004). Historical Dictionary of Lesotho. Lanham: Scarecrow Press.
16. Thompson, Leonard. (1975). Survival in Two Worlds: Moshoeshoe of Lesotho 1786–1870. Oxford: Oxford University Press.

Ümit KÖKSAL

1993'te Ordu'da doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Karabük Üniversitesi İmalat Mühendisliği bölümünde tamamladı. Bir şirkette uzun süre yüksek üretim mühendisi olarak çalıştı. Geleneksel sanatlara duyduğu ilgiyle Küçükçekmece Geleneksel Sanatlar Akademisi'nde ebru eğitimi aldı. Edebiyat ve insani yardım alanlarında aktif bir şekilde çalışan Köksal, 2023–2025 yılları arasında Assalam Zanzibar'da Genel Sekreter Yardımcılığı görevini yürüttü. Ardından Malawi'de DCF'in stratejik planlamasını yapmaya başladı. Köksal'ın ilk kitabı "Bakakaldığı Yerlerin Sıradanlığı" 2021'de Uzam Yayınları'ndan, ikinci kitabı "Yüzümde Kaybolan Gölge" 2023'te Fabrik Kitap'tan yayımlandı. Öyküleri Muhayyel, Aşkar, Ve Sanat, Post Öykü, Olağan Hikâye, Şiar dergilerinde ve Edebistan.com'da yayımlandı. 2023'te Diyanet Vakfı Yayınları tarafından yayımlanan "İstikamet Öyküleri" ortak kitabında yer aldı. Sinema alanında da üretim yapan Köksal, Moon (Zanzibar) adlı belgeselin senaristi ve yardımcı yönetmenidir.

Nazir YÜKSEL
Anestezi Teknisyeni

***BİR GÖNÜLLÜLÜK YOLCULUĞU:
TÜRKİYE'DEN
AFRİKA'YA UZANAN
HİKÂYEM***

Gönüllülük nedir? Bu soruya yıllar önce vereceğim cevapla, bugün vereceğim cevap aynı olmazdı. Çünkü gönüllülük benim için önce bir düşünceydi; sonra bir sorumluluğa, zamanla da hayatımın önemli bir parçasına dönüştü.

Başlangıçta belki birçok insan gibi ben de gönüllülüğü, boş zamanlarda yapılan faydalı bir iş olarak düşünüyordum. Oysa zaman içerisinde şunu gördüm: gerçek anlamda gönüllü olmak, boş zamanınızın olmasını beklemek değildir. Bazen hayatın yoğunluğu içinde kendinize ayıracağınız zamandan vazgeçip, başkasına zaman ayırmaktır.

Bazen uykunuzdan, rahatınızdan, evinizden ve sevdiklerinizden uzak kalmaktan, bazen de hiç bilmediğiniz bir coğrafyaya, hiç tanımadığınız insanların yanına gitmekten geçer.

Gönüllülük, karşılığında ne alacağınızı düşünmeden, ihtiyaç duyulan yerde “Ben burada ne yapabilirim?” diye sormaktır. Benim hikâyem de bu soruyla başladı.

İLK DURAK: İHTİYAÇ DUYULAN YERDE OLMAK

Yıllar içerisinde UMKE gönüllüsü olarak Türkiye’nin farklı bölgelerinde çeşitli afet ve olağanüstü durumlarda görev aldım. Depremler, seller, yangınlar, terör olayları ve zorlu saha görevleri.

Muğla’daki yangınlarda, 2015 yılında yaşanan hendek operasyonları sürecinde, Güneydoğu ve sınır bölgelerindeki görevlerde, Kahramanmaraş merkezli deprem felaketinde ve daha birçok olayda gönüllü olarak çalıştım.

Bu görevlerin hiçbirisi birbirine benzemiyordu. Bazen doğaya karşı mücadele ediyor, bazen büyük bir felaketin ardından insanların yaralarını sarmaya çalışıyor, bazen de güvenlik şartlarının ağır olduğu bölgelerde görev yapıyorduk. Fakat her seferinde değişmeyen tek şey, orada birilerine ihtiyaç olmasıydı.

Sahada görev yaparken gönüllülüğün romantik bir kavram olmadığını öğrendim. Yorulduğunuz, uykusuz kaldığınız, bazen ne kadar daha çalışacağınızı bilmediğiniz anlar oluyor. Fakat ihtiyaç duyulan yerde bulunduğunuzu bilmek, insanın içindeki yorgunluğa rağmen devam etmesini sağlıyor.

Bu görevler, benim için daha sonra Afrika’ya uzanacak yolculuğun da önemli bir başlangıcı oldu.

2015 YILINDA BAŞLAYAN AFRIKA YOLCULUĞU

2015 yılından beri Tüm Afrika’nın Dostları Derneği’nin üyesi ve gönüllüsü olarak faaliyetlerin içerisinde yer alıyorum. Afrika ile olan hikâyem zaman içerisinde sadece seyahatlerden ibaret olmaktan çıktı. Her gidişim, bu coğrafyayla aramda başka bir bağ kurdu.

Somali, Nijer, Uganda... Her ülke farklıydı. Her yolculuğun kendine özgü zorlukları, her hastanenin farklı imkânları vardı. Ancak karşılaştığımız insanların ihtiyaçları çoğu zaman aynı noktada birleşiyordu.

Yıllar içerisinde şunu anladım: gönüllülük faaliyetleri yalnızca bir yere gidip işinizi yaparak geri dönmek değildir. Asıl hikâyeye çoğu zaman o yolculuk başlamadan önce yaşanır.

İŞİN MUTFAĞINDA GÖNÜLLÜLÜK

Bir yardım veya sağlık organizasyonunun görünen tarafı vardır. İnsanlar, hastanede çalışan sağlık ekiplerini, yapılan ameliyatları ve ulaşılan hastaları görür. Ama

“

*GÖNÜLLÜLÜK,
KARŞILIĞINDA
NE ALACAĞINIZI
DÜŞÜNMEDEN, İHTİYAÇ
DUYULAN YERDE
“BEN BURADA NE
YAPABİLİRİM?” DİYE
SORMAKTIR.*

”

Fotoğraf: TADD Arşivi

AFRİKA İLE İLK KARŞILAŞMAM: MOGADIŞU

Afrika ile tanışmam Somali'nin başkenti Mogadişu'daki Recep Tayyip Erdoğan Hastanesi'nde oldu. Bir sağlık çalışanı olarak farklı şartlarda görev yapmaya alışkındım. Fakat Mogadişu'da karşılaştığım manzara, insanın sahip olduğu imkânları yeniden düşünmesine neden oluyor.

Orada karşılaştığım hastalar, hayat şartlarının ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlüklerin, insan hayatını nasıl etkilediğini yakından görmemi sağladı. Bazı vakalar sadece tıbbi açıdan değil, insani açıdan da insanı derinden etkiliyordu. Bir hastalığın yıllarca tedavi edilemeden taşınması, imkânsızlıklar nedeniyle insanların yardım beklemesi ve bazen çok basit görünen bir müdahalenin bir hasta ve ailesi için büyük bir umut anlamına gelmesi.

Bunları görmek, görev anlayışımı değiştiren tecrübelerden biri oldu. Mogadişu benim için yalnızca Afrika'daki ilk görev noktası değildi. Aynı zamanda gönüllülüğün sınırlarını yeniden düşündüğüm yeri.

İşin görünmeyen, emek isteyen başka bir tarafı da vardır. Benim için gönüllülüğün en önemli bölümlerinden biri de hep bu mutfak olmuştur.

Dernekte koli hazırlamak, malzemeleri ayırmak, tıbbi ekipmanları düzenlemek, eksikleri kontrol etmek, sevkıyata hazırlanmak, yüklemek ve binlerce kilometre uzaktaki bir hastaneye ulaştırmak. Bunların her biri ayrı emektir.

Hastaneye vardığınızda da iş bitmez, aslında yeniden başlar. Malzemeler yerleştirilir, çalışma alanları hazırlanır, ameliyathane düzenlenir ve ekip organize olur.

Bir kişinin yaptığı iş küçük gibi görünebilir. Fakat o iş yapılmadığında bütün organizasyon aksayabilir. İşte bu yüzden gönüllülüğün tek kişilik bir hikâye olmadığına inanıyorum. Ortaya çıkan her güzel sonucun arkasında, kimi zaman adı hiç duyulmayan insanların da emeği vardır.

NİJER: YOLCULUĞUN KENDİSİ BİLE BİR MÜCADELE

Nijer'in Tessaoua bölgesine yaptığımız seyahatler başlı başına bir hikâyeydi. Uçakla yaklaşık sekiz ila on saat süren yolculuğun ardından, hastaneye ulaşmak için yaklaşık yirmi dört saat kara yolculuğu yapıyorduk. Beklemeler de eklendiğinde, evden çıktıktan sonra hastaneye ulaşmamız bazen yaklaşık otuz altı saati buluyordu.

Yol uzundu, şartlar zordu. Özellikle kara yolculukları yüksek risk taşıyabiliyordu. Saatler geçtikçe yorgunluk artıyor, yol bir türlü bitmeyecekmiş gibi hissediliyordu. Ama hastaneye ulaştığınızda bütün yorgunluğun anlamı değişiyordu. Çünkü orada bize bekleyenler vardı.

Nijer'de görev yaptığım günlerde, 1980'lerden kalma bir anestezi cihazıyla hastaların anestezi sürecinde görev aldığım oldu. Bir anestezi teknisyeni olarak şartların sınırlı olduğu bir ortamda çalışmak, sorumluluğu daha da artırıyordu.

İmkânlar değişebilir, cihazlar eski olabilir, çalışma şartları alıştığınızdan çok farklı olabilir. Ancak ameliyat masasındaki hastanın size olan ihtiyacı değişmiyor. Bu yüzden gönüllülükte iyi niyetle yola çıkmak yetmez: gittiğiniz yere bilginizi, tecrübenizi ve bütün sorumluluğunuzu da götürmeniz gerekir.

UGANDA:

BİR YIL SONRA AYNI HASTAYLA KARŞILAŞMAK

Afrika'daki gönüllülük yolculuğumun en önemli duraklarından biri Uganda'nın Jinja şehri oldu. Jinja'ya dört kez gönüllü sağlık çalışmaları kapsamında gittim. Her seyahat farklı hastalarla, farklı hikâyelerle ve zaman zaman inanılması güç vakalarla karşılaşmamı sağladı.

Büyük tümörler, miyomlar, ileri seviyedeki cilt hastalıkları ve uzun zamandır tedavi bekleyen hastalar. Bazı hastaların yaşadığı durumlar, bir sağlık çalışanı olarak karşılaştığımız sıradan vakaların çok ötesindeydi. Fakat benim için en etkileyici anlardan biri, daha önce tedavi ettiğimiz bazı hastalarla bir yıl sonra yeniden karşılaşmaktı.

Bir yıl önce ameliyat ettiğiniz bir insanı yeniden görmek çok farklı bir duygudur. Onu ilk gördüğünüzde yaşadığı sıkıntıları hatırlarsınız. Sonra geçen zamanın ardından hayatındaki değişime şahit olursunuz. Daha rahat hareket edebilmesi, günlük yaşamını daha kolay sürdürebilmesi ve yaşadığı sağlık sorunlarının hayatına yüklediği ağırlığın azalması. İşte o zaman yaptığınız işin karşılığını rakamlarla değil, insanın hayatındaki değişimle görüyorsunuz.

*“ GÖNÜLLÜLÜKTE İYİ
NİYETLE YOLA ÇIKMAK
YETMEZ: GİTTİĞİNİZ
YERE BİLGİNİZİ,
TECRÜBENİZİ VE BÜTÜN
SORUMLULUĞUNUZU DA
GÖTÜRMEYİZ GEREKİR.*

“

UGANDA: 600 ÇOCUK VE UNUTAMADIĞIM TEŞEKKÜR

Uganda'daki bir başka seyahatimde Biguri bölgesine, yine bir sivil toplum kuruluşuyla birlikte gittim. Bu seyahatin amacı çocuklara sünnet hizmeti sunmaktı.

Üç gün boyunca yoğun bir çalışma gerçekleştirdik ve yaklaşık 600 çocuğun sünnetini yaptık. Üç günün sonunda görev yaptığımız hastanenin başhekimisi bütün ekibe teşekkür etmek için bir konuşma yaptı. Ancak konuşmasında özellikle dikkat çektiği bir konu vardı.

Bulunduğumuz bölgede Hristiyan ve Müslüman halk birlikte yaşıyordu. Biz ise üç gün boyunca hizmet verdiğimiz çocukların hiçbirine hangi dine mensup olduğunu sormamıştık. Kim Müslüman, kim Hristiyan diye sorgulamamıştık. Çünkü bizim karşımızda önce çocuklar vardı. İhtiyaçları vardı. Bizim görevimiz de elimizden gelen hizmeti sunmaktı.

Başhekim, hiçbir ayırım yapmadan bütün çocuklara aynı şekilde hizmet verdiğimiz için ekibimize özellikle teşekkür etti. Bu konuşma benim için o seyahatin en değerli hatıralarından biri olarak kaldı. Çünkü bazen yaptığınız işin gerçek anlamını size başka bir insanın sözleri gösteriyor.

O gün şunu bir kez daha gördüm: insanlara yardım ederken önce hangi kimliğe sahip olduklarına değil, neye ihtiyaç duyduklarına bakmak gerekir.

Fotoğraf: TADD Arşivi

BİNLERCE KİLOMETRE UZAKTA TÜRKİYE

Afrika'da yaşadığım ve beni en çok gururlandıran deneyimlerden biri de Türkiye'ye duyulan sevgiyi görmek oldu. Binlerce kilometre uzakta Türk olduğunuzu söylediğinizde insanların yüzünde oluşan tebessüm, Türkiye'nin adını duyduklarında gösterdikleri yakınlık, Türk bayrağına duyulan sevgi ve Türk sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmaların insanlarda bıraktığı güzel izler. Bütün bunlara defalarca şahit oldum.

TİKA başta olmak üzere Türkiye'nin farklı kurum ve sivil toplum kuruluşlarının yıllar boyunca yaptığı çalışmaların insanların hafızasında karşılığı olduğunu görmek gerçekten gurur vericiydi.

Afrika'nın bazı bölgelerinde tarihsel tecrübeler nedeniyle dışarıdan gelen insanlara karşı mesafeli bir yaklaşım olabildiğini gözlemledim. Fakat Türk olduğunuzu ve Türkiye'den

geldiğinizi söyledikten sonra kurulan samimi bağlara defalarca şahit oldum.

İnsan bazen ülkesini binlerce kilometre uzakta daha farklı tanıyor. Afrika'da, Türkiye'nin ismini duyduğumda, Türk bayrağına gösterilen sevgiyi gördüğümde ve yapılan iyiliklerin insanlarda bıraktığı izi hissettiğimde her defasında aynı gururu yaşadım.

GÖNÜLLÜLÜK DEVAM EDEN BİR YOLCULUKTUR

Geriye dönüp baktığımda bu yolculuğun beni nerelere götürdüğünü düşünüyorum. Türkiye'deki afet bölgelerinden Afrika'nın hastanelerine, enkazlardan ameliyathanelere, uzun ve riskli yolculuklardan yıllar sonra yeniden karşılaştığım hastalara kadar.

Her görev bana başka bir şey öğretti. Bazen zorluk binlerce kilometre yol gitmek değildi. Bazen en zor olan, karşınızda gördüğünüz trajik bir hastanın hikâyesini içinize atmak. Bazen elinizden geleni yapmanıza rağmen daha fazlasını yapmak istemektir. Yıllar içerisinde şunu öğrendim: gönüllülükte yaptığınız hiçbir iş gerçekten küçük değildir.

Bir kolinin hazırlanmasıyla başlayan emek, binlerce kilometre uzaktaki bir hastaya ulaşabilir. Bir yolculuk, bir insanın hayatında önemli bir değişime vesile olabilir. Bir ekip, birbirini hiç tanımayan insanların hayatına birlikte dokunabilir.

Ve insan bütün bunların sonunda şunu fark eder: gönüllülük bir yere gidip yapılacak geçici bir görev değildir.

“
İNSAN, BİR KEZ
BAŞKASININ
HA YATINA
DOKUNMANIN
NE ANLAMA
GELDİĞİNİ
GÖRDÜĞÜNDE,
BU
YOLCULUKTAN
KOLAY KOLAY
KOPAMIYOR.
”

Bazen insanın bakış açısına yerleşir, hayatının bir parçası olur.

Benim için de yıllar içerisinde böyle oldu. Bugün hâlâ bu yolculuğun içindeyim. Belki yeni bir ülke, belki yeni bir hastane, belki yeniden uzun bir yol, belki de daha önce tanıştığım bir hastayla yıllar sonra yeniden karşılaşmak. Ne olacağını bilmiyorum.

Ama bildiğim bir şey var: insan, bir kez başkasının hayatına dokunmanın ne anlama geldiğini gördüğünde, bu yolculuktan kolay kolay kopamıyor.

SON SÖZ

2015 yılından bu yana Tüm Afrika'nın Dostları Derneği'nin üyesi ve gönüllüsü olarak bu yolculuğun içinde olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Bu süreçte bana eşlik eden gönüllü arkadaşlarıma, sağlık çalışanlarına, dernek yöneticilerine ve emeği geçen herkese gönülden teşekkür ediyorum. Çünkü bu hikâye yalnızca benim hikâyem değil.

Birlikte yola çıkanların, birlikte yorulanların, birlikte çalışanların ve birlikte umut olanların hikâyesi.

Bu yolculuğu, üyesi ve gönüllüsü olmaktan gurur duyduğum Tüm Afrika'nın Dostları Derneği'nin mottosuyla bitirmek istiyorum: HERKESİN İYİLİK YAPMAYA İHTİYACI VARDIR. ■

Nazir YÜKSEL

Nazir Yüksel, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sağlık Lisansiyeri Bölümü mezunudur. Halen Yalova Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde anestezi teknisyeni olarak çalışmaktadır. 32 yıllık meslek hayatının ilk 8 yılında ameliyathane hemşireliği alanında görev yapan Yüksel, mesleki yaşamının geri kalan 24 yılında anestezi teknisyeni olarak çalışmalarını sürdürmektedir. 2015 yılından bu yana Tüm Afrika'nın Dostları Derneği'nin üyesi ve gönüllüsü olan Yüksel, bugüne kadar Afrika'nın çeşitli ülkelerine 17 kez gönüllü olarak seyahat etmiş, sağlık hizmetleri ve insani yardım çalışmalarında aktif görev almıştır. Ayrıca UMKE gönüllüsü olarak Türkiye'de meydana gelen çeşitli afet ve olağanüstü durumlarda da gönüllü olarak görev yapmaktadır.

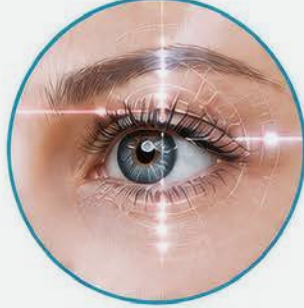
HERKES İÇİN SAĞLIK

ADVANCED SURGICAL TECHNIQUES AT TÜRKİYE HOSPITAL

Excellence in Care. Innovation in Surgery. Better Outcomes.

OPHTHALMOLOGY

Advanced Laser Eye Surgery
for Vision Correction

MORE THAN
5,000
LASER SURGERIES
PER YEAR

ORTHOPEDICS

Joint Replacement and
Advanced Orthopedic Solutions

MORE THAN
500
PROSTHESIS IMPLANTS
PER YEAR

OBESITY SURGERY

Advanced Metabolic and
Bariatric Surgery

MORE THAN
300
SURGICAL PROCEDURES
PER YEAR

PLASTIC SURGERY

Aesthetic and Reconstructive
Surgical Procedures

MORE THAN
2,000
CASES TREATED
PER YEAR

Special Healthcare Plans
for TADD Members

FOR DETAILED
INFORMATION

+90 212 314 14 14
www.turkiyehastanesi.com
+90 539 933 21 52

Berkeley Square House,
Berkeley Square Office
London W1J 6BD, +44 783 14 14 188

